

ACDO Reg.nr: 360 a

**GEHEIME DIENST
IN NEDERLAND
1912-1947**

deel 1

M. DE MEIJER

VOORWOORD

De volgende bladzijden zijn het resultaat van een poging de geschiedenis van de inlichtingendienst in Nederland te beschrijven. Het is de eerste maal dat een dergelijke poging is ondernomen.

De gedachte aan een dergelijke studie is wel reeds eerder gerezen. In 1947 richtte de chef van de sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van de Koninklijke Landmacht, schriftelijk een verzoek aan verschillende, nauw bij het inlichtingenwerk betrokken (gewest zijnde) personen, hem te doen weten hoe men over een dergelijke studie dacht en of men eventueel bereid was daaraan zijn medewerking te verlenen. Het toenmalige hoofd van de B.V.D. wenste de gevraagde medewerking niet te verlenen, als gevolg waarvan de zaak dood liep.

Daarna zijn in 1965 en 1966 enkele onbelangrijke publicaties verschenen in "De Militaire Spectator" en "Ons Leger", van de hand van de luitenant-kolonel Wolting.

In 1965 polste het huidige hoofd van de dienst mij naar mijn bereidheid deze poging tot geschiedschrijving te ondernemen. Hoewel hij daarbij te kennen gaf zeer veel prijs te stellen op een dergelijke studie, liet hij mij volkomen vrij in mijn beslissing. Dit viel toen negatief uit, omdat ik mij gelukkig voelde in mijn toenmalige werkkring als P.H.B.

Maar het zaad was gezaaid. De gedachte aan een dergelijke studie liet mij niet meer los en kreeg steeds meer bekroring. Als P.H.B. was ik verantwoordelijk voor rapportage die, door zijn tijdsgebondenheid, slechts van voorbijgaande waarde was. De gedachte om een werk van blijvende waarde te schrijven werd - vooral met het oog op het naderend einde van mijn ambtelijke loopbaan - steeds aantrekkelijker.

Toen H.B.V.D. na enige tijd zijn verzoek herhaalde, daarbij nog nadrukkelijk stellend dat ik de enige man in de dienst was die een dergelijk werk zou kunnen schrijven, was alle aarzeling verdwenen.

Waarom ik de enige man zou zijn die aan dit verzoek zou kunnen voldoen ?

Eenvoudig omdat er niemand anders meer was, die reeds vóór de oorlog jarenlang op leidinggevend niveau inlichtingenwerk had verricht, steeds in nauwe samenwerking met de centrale landelijke dienst. Bijzonderheden daarover laat ik hier achterwege. Die zijn desgewenst te vinden in hoofdstuk VII, onder het gedeelte "Inlichtingendienst Rotterdam".

Dat de aarvaards taak geen gemakkelijke zou zijn, was ik mij toen al bewust. Ik wist dat de bronnen voor een dergelijke studie slechts uiterst schaars voorhanden waren, vooral voor wat betreft de gegevens uit de jaren tussen de beide wereldoorlogen.

Tijdens de mei-dagen van 1940 waren in nagenoeg alle gemeenten in ons land de archieven van de inlichtingendiensten van de politie vernietigd. Ook het archief van de Centrale Inlichtingendienst over de gehele periode van 1919 tot 1940 was volledig aan het vuur prijsgegeven.

Deze voorzorgsmaatregelen hebben het spuurwerk ten zeerste bemoeilijkt, te meer omdat vóór 1940 geen enkele voorziening was getroffen de archieven, zelfs niet de belangrijkste gegevens daaruit, op de één of andere manier in afschrift in veiligheid te brengen, hetzij binnen dan wel buiten onze landsgrenzen. Waar het feit, dat een Tweede Wereldoorlog zou uitbreken, reeds jaren te voren met volstrekte zekerheid kon worden voorspeld, een onbegrijpelijke ommissie.

De gegevens voor de laatste vóór-oorlogse jaren dienden nu voor een belangrijk gedeelte uit de eigen herinnering te worden opgediept en overigens bij kleine stukjes en bestjes te worden verkregen door gesprekken met hen, die in die tijd bij G.S. III werkzaam waren geweest, dan wel ten behoeve van G.S. III opdrachten hadden uitgevoerd. Maar van die oud-medewerkers waren velen, te velen, niet meer in leven.

Het zal daarom geen enkele lezer van de volgende bladzijden verbazen, dat dit geschrift geen aanspraak wil maken op volledigheid. Ik heb getracht de geschiedenis zo goed mogelijk te beschrijven en ben mij bewust dat op meerdere plaatsen nog met recht vraagtekens zijn te plaatsen.

Toch heb ik met genoegen aan deze studie gewerkt. Vele malen zijn daarbij oude herinneringen weer levendig geworden. Maar met de jaren zijn ook veel zaken zó verwaagd, dat geen enkele bruikbare herinnering meer overbleef.

de H.

HOOFDSTUK I

Oprichting G.S. III - Eerste levensjaren

Als eerste stap op de weg die zou leiden naar de oprichting van een Nederlandse inlichtingendienst, kan gezien worden een in het begin van 1913 door de Chef Staf, de generaal C.J. Snijders, genomen besluit, waarbij aan zijn staf een officier werd toegevoegd, belast met de zorg voor de verkrijging van gegevens op diverse militaire terreinen, opdat de talrijke, door de Minister van Defensie, H. Colijn, aan de Chef Staf gestelde vragen sneller zouden kunnen worden beantwoord.

Het ging daarbij voornamelijk om vragen van militair-organisatorische aard, die mede in vergelijking met de militaire situatie in de diverse Europese landen moesten worden gezien.

Voor zo ver kon worden nagespeurd is de kapitein H.K.Hardenberg de eerste officier geweest, die deze functie heeft vervuld. Het is mogelijk, dat hij nog een voorganger heeft gehad; zekerheid dienaangaande kon niet worden verkregen en de eventuele identiteit kon niet worden achterhaald.

Voor het vervullen van zijn taak had Hardenberg voor de voornaamste militaire onderwerpen een twee en twintig tal portefeuilles ingericht, waarin de gegevens werden verzameld. Twee maal per jaar werden deze portefeuilles gedistribueerd over verschillende staf-officieren. Ieder hunner moest het (de) hem toegewezen onderwerp(en) aan de hand van de voortgeschreden ontwikkeling nader bestuderen en de portefeuille-inhoud aanvullen, wijzigen of verbeteren.

Het was de bedoeling van de Chef Staf jaarlijks een officier, die met gunstig resultaat de studie aan de Hogere Krijgeschool had volbracht, voor een periode van twee jaar aan zijn staf te verbinden voor het verrichten van de bovenomschreven werkzaamheden, zodat dus regelmatig twee officieren hiervoor beschikbaar zouden zijn.

Het grote nut van continuïteit in de bezetting van deze functie werd toen, kennelijk en ook begrijpelijk, nog niet ingezien.

In het voorjaar van 1913 werd de toenmalige aan de Hogere Krijgeschool studerende eerste luitenant der huzaren H.A.C. Fabius, namens generaal Snijders, gevraagd of hij bereid was, na beëindiging van zijn studie, deze taak te aanvaarden. In september 1913 werd Fabius hiervoor bij de Generale Staf gedetacheerd.

Eerste werkzaamheden

De kapitein Hardenberg heeft vermoedelijk reeds vóór de mobilisatie van 1914 de Generale Staf verlaten. Fabius stond toen geheel alleen voor de hem toegewezen taak.

Volgens zijn eigen verklaring heeft hij zich, in zijn nieuwe functie, gezien de spoedig daarna dreigend wordende internationale politieke verhoudingen, in de eerste plaats bezig gehouden met de bestudering van de organisatie, de bewapening, de kleding en de uitrusting van de legers der omliggende landen.

Aan de hand van de door Hardenberg en hemzelf verzamelde gegevens kon, in de eerste maanden van de mobilisatie (2e halfjaar 1914 - begin 1915) een aantal klein-format boekjes worden samengesteld, bestemd voor gebruik door de troepen te veld, bevattende gegevens over vorenvermelde aspecten van de legers van Engeland, België, Frankrijk en Duitsland, alsmede over luchtschepen en vliegtuigen.

Het eerste lek ?

Dat deze gegevens (mogelijk ook andere) op hun weg vonden naar niet-militairen blijkt uit een brief van de Opperbevelhebber, de generaal C.J. Snijders, handelende over een in de "Nieuwe Rot-

terdamsche courant" van 23 oktober 1914 verschenen artikel.

Er kon niet worden vastgesteld eeg wie deze brief was gericht; hij kan bestemd zijn geweest voor de hoofd-redacteur van het blad (om deze duidelijk te maken dat in oorlogetijd een zekere mate van (eigen) censuur, in het belang van 's lands veiligheid, noodzakelijk was), maar het is ook mogelijk dat de brief gezien moet worden als bestemd voor hoofd- en opper-officieren van leger en vloot en ten doel had hen meer aandacht te doen schenken aan te treffen veiligheidsvoorzieningen.

Het schrijven luidde als volgt :

De militaire medewerker van de Nieuwe Rotterdamse Courant heeft bij zijne overzichten blijkbaar gebruik gemaakt van mededeelingen, voorkomende in de door den Inlichtingendienst bij het Algemeen Hoofdkwartier bewerkte berichten, ook in die welke dezertijds als "Geheim" worden verzonden.

Afgezien van het feit, dat ik het minder gewenscht acht om de, te mijnen bureele verwerkte, gegevens als bronnen voor dagbladoorrespondenten te gebruiken, zoo is het toch zeker niet geoorloofd van mededeelingen, die onder geheim zijn verstrekt, in het openbaar gebruik te maken.

Alleen de stellige wetenschap, dat men een analoog bericht zelf in een dagblad, tijdschrift of andere, niet geheime, bron gelezen heeft, zou de vrijheid geven het te vermelden.

De door den Inlichtingendienst bewerkte stukken zijn samengesteld uit gegevens, die niet alleen aan openbare (schriften zijn ontleend, maar ten deele ook verkregen worden uit geheime en geheime bronnen. Wanneer ik ook deze gegevens ten nutte der strijdmacht beschikbaar stel, is het mijn bepaald verlangen dat van de als geheim verstrekte stukken een discreet gebruik wordt gemaakt.

Inlichtingen-bronnen nog niet gecentraliseerd

In hoeverre G.S. III kort na de oprichting over eigen informatiebronnen beschikte, is niet kunnen blijken. Zo dit al enigermate het geval was dan was daarmede stellig niet automatisch een einde gemaakt aan de door andere militaire instanties onderhouden relaties die ten doel hadden (geheim) inlichtingen te verwerven.

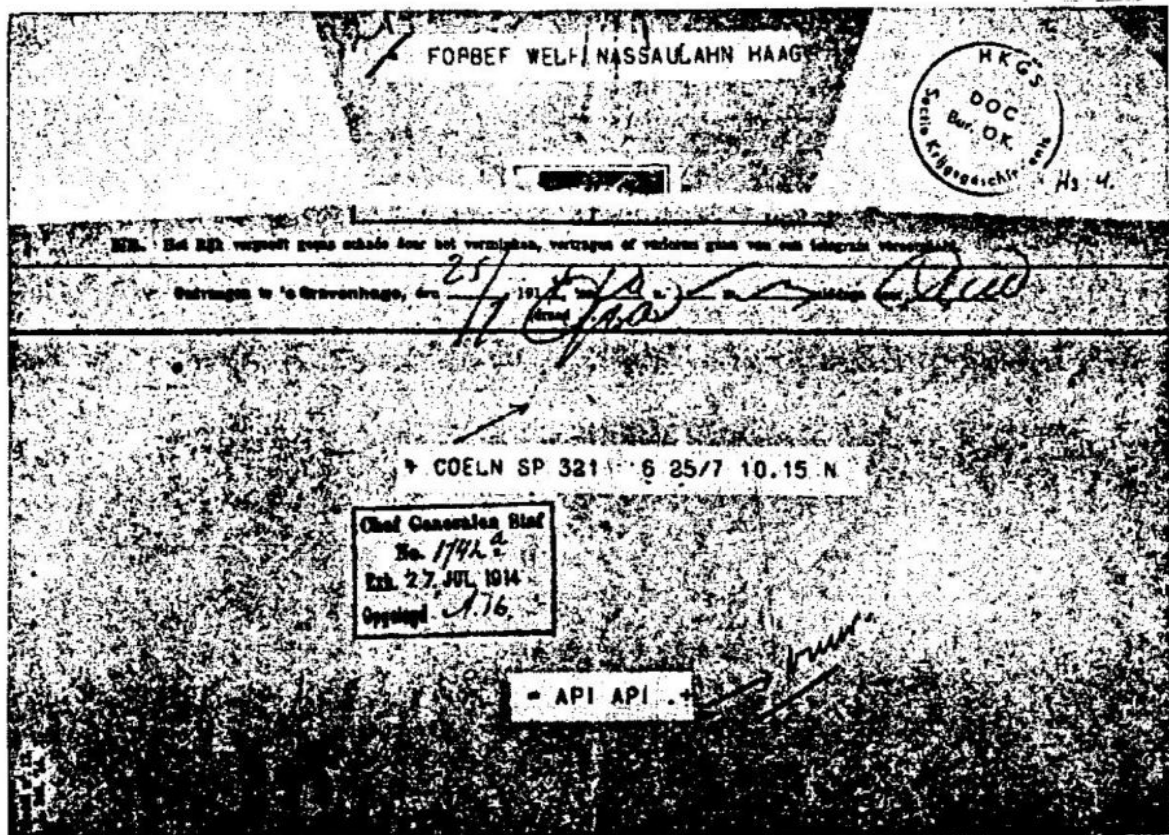
Van enige centralisatie in het onderhouden van verbindingen was in het begin van het bestaan van het nieuw gecreëerde bureau (uiteraard) nog

niet of slechts weinig sprake. De Minister van Defensie en diverse militairen hadden nog hun eigen relaties.

Uit één van deze verbindingen is de informatie gekomen, op grond waarvan op 26 juli 1914 Nederland, als eerste West-Europees land, voorbereidingen trof voor mobilisatie.

Majoor W.O.A. Forbes Wels stond in die tijd in verbinding met (vermoedelijk) de oud-K.N.I.L. officier J.J. Le Roy, directeur van de Nederlandse Duitse Telegraaf Maatschappij te Keulen, welke maatschappij, via Berlijn en Tokio, de telegraafverbinding met Batavia onderhield. Deze beide personen waren overeen gekomen, dat Le Roy aan Forbes Wels een code-telegram zou sturen, wanneer hem bekend zou worden dat het Duitse leger zou worden gemobiliseerd en verwacht kon worden, dat Duitsland en Oostenrijk-Hongarije de wapens zouden opnemen, als gevolg van de op 28 juni 1914 te Sarajewo gepleegde moordaanslag op de Oostenrijke-Hongaarse troonopvolger, kroonprins Franz Ferdinand.

Op 25 juli 1914 werd te Keulen een telegram met de Malsise tekst "api api" (d.w.z. vuur of brand) verzonden en diezelfde dag ten huize van Forbes Wels bezorgd. Forbes Wels Jr. (van wie

deze toelichting afkomstig is), op die dag juist geslaagd voor zijn eind-examen h.b.s. en menende dat het een felicitatie-telegram voor hem was, opende het. Ziende dat het niet voor hem bestemd was, gaf hij het telegram aan zijn vader, die het

onmiddellijk doorgaf aan de Chef Staf, hem tevens informierend over de gemaakte afspraak.

Op grond van deze inlichting werd de dag daarop telegram A (eerste mobilisatie-telegram) verzonden.

In een artikel, opgenomen in "Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde" van 1937, zegt Fabius hierover :

Slechte weinige ingewijden weten b.v. op welke vertrouwelijke mededeeling de Nederlandsche Regeering in Juli 1914 besloot te mobiliseeren, waarop Dr. N. Japikse reeds zinspeelt in 1921 in zijn boek: "Die Stellung Hollands im Weltkrieg" op blz. 39. Als eerste mogendheid in West-Europa, paraat elk gevaar te keeren, heeft dit ongetwijfeld op het buitenland een krachtigen indruk gemaakt.

(blz. 200/201)

De leiding van G.S. III van 1914 - 1919

Bij het uitbreken van de oorlog in de zomer van 1914 kreeg Fabius, nog steeds dienend in de rang van eerste luitenant, bij wijze van improvisatie, een aantal officieren toegevoegd, allen ouder en hoger in rang (zelfs een majoor) dan hij zelf. Op zijn advies is aan al die officieren een andere beaamting gegeven. Op 15 augustus stond hij dan ook weer alleen.

Hij heeft daarna zelf naar een assistent gezocht en de oud-officier C.A. van Woelderen aangetrokken voor G.S. III. Van Woelderen was in 1907, na een hem overkomen dienstongeval, als eerste luitenant der artillerie gepensioneerd, maar werd in augustus 1914 op eigen verzoek weer in actieve dienst opgenomen.

Gedurende de gehele mobilisatie en nog tot bijna een jaar nadien hebben Fabius en Van Woeldereren G.S. III geleid.

In december 1916 stelde de Opperbevelhebber schriftelijk aan het Ministerie van Oorlog voor, Van Woeldereren, na het vertrek van Fabius, blijvend te belasten met de leiding van G.S. III.

Per 1 augustus 1919 verliet Fabius de Generale Staf en werd hij weer geplaatst bij het Regiment Huzaren, vanwaar hij ook afkomstig was.

Van Woeldereren werd per 1 augustus 1919 zijn opvolger, doch hij stond slechts zeer korte tijd aan het hoofd van de dienst, nl. van 1 tot 15 augustus 1919 als kapitein, van 15 augustus tot 30 september 1919 als ambtenaar. Per 1 oktober 1919 verliet hij G.S. III, na zijn benoeming tot Burgemeester van Vlissingen, zijn geboortestad.

Op 19 juli 1916 ving Van Woeldereren aan in een dagboek aantekening te houden van de belangrijkste gebeurtenissen op G.S. III. Het dagboek eindigt per 24 juli 1919. Als gevolg van interne voorschriften (dagelijkse registratie van alle bezoekers aan het bureau) werd het dagboek van juli 1917 tot februari 1918 niet bijgehouden.

Personeelsbezetting

Over de personeelsbezetting van G.S. III gedurende de jaren 1914 - 1918 zijn slechts sporadisch en den nog slechts incidenteel enkele gegevens gevonden.

In zijn dagboek tekende Van Woeldereren op 24 juli 1919 aan, dat het aan de talenten van Fabius te danken is "dat de inlichtingendienst zijn tegenwoordige grote omvang heeft gekregen". Hoe groot die omvang was wordt niet vermeld.

Uit een document in het archief van de sectie "Krijgsgeschiedenis" van het Algemeen Hoofdkwartier, van de hand van Fabius, blijkt, dat de sterkte aan het einde van de oorlog in 1918 25 man bedroeg: "12 officieren, de rest intellectuele onderofficieren, korporaals en manschappen".

Uit de incidenteel gevonden gegevens kon de staat van personeelsleden worden samengesteld zoals die op de bladzijden 7 en 8 is weergegeven. In hoeverre deze staat zinspraak kan maken op volledigheid, is niet te beoordelen, vooral niet omdat over de periode 1914 - 1916 vrijwel elk gegeven ontbreekt.

De door Fabius genoemde twaalf officieren (van november 1918) zijn allen bij naam bekend geworden.

Bij het afscheid van generaal Snijders als Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, werd hem een op 20 november 1918 genomen foto van het personeel van G.S. III aangeboden, waarop dertien officieren zijn afgebeeld. Van het overige personeel

is slechts een gedeelte bij naam bekend geworden. (zie bladzijde 9)

In zijn dagboek spreekt Van Woelderen op 30 november 1918 over "de foto van ons 10 officieren die onafgebroken vanaf Augustus 1914 op zijn (generaal Snijders') bureau werkten". Hier moet een vergissing zijn begaan. Van slechts twee hunner staat vast, ten aanzien van vijf is het mogelijk, dat zij sinds 1914 aan G.S. III verbonden waren. De drie overigen zijn bevestigd pas later bij G.S. III geplaatst.

Het einde van de oorlog en de noodzakelijkheid tot re-organisatie van G.S. III tot een meer politieke inlichtingendienst, verklaren voldoende de grote personeels-afvloeiing in 1919.

Taak

Over de taak van G.S. III (naar de militaire opvattingen in de jaren 1914 - 1918) schreef Fabius in "De Militaire Spectator", no. 8 van 1921 en later uitvoeriger in "Bijdragen voor Verderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde", aflevering 3/4 van 1937, als volgt:

"De werkzaamheden van het zoogenaamde bureau G.S. III moesten als volgt worden verdeeld:

- I. De eigenlijke politieke en militaire inlichtingendienst.
- II. Studiebureau voor militaire aangelegenheden op het gebied van organisatie, bewapening, tactiek, verpleging, cartografie van het oorlogengebied, enz.
- III. De operatiedienst ter controle van buitenlandse agenten en als controle op de betrouwbaarheid van eigen kundscheppers, alsmede op alle elementen, die in het eigen land de operatien zouden kunnen benadeelen.
- IV. Censuurgegevens en cryptografie, d.w.z. de kunst van het gebruik en de ontsijfering van geheimschrift.
- V. De geest en toestand der eigen troepen."

De deze taak naar behoren te kunnen vervullen achtte Fabius het noodzakelijk een goede samenwerking te verzekeren met en te allen tijde een goede entree te hebben bij alle ministeries. Alleen wanneer de verkregen inlichtingen snel e rechtstreeks op de daartoe meest geschikte plaats kunnen worden gebracht, zullen zij het hoogste rendement opleveren.

In de praktijk blijkt de leiding van G.S. II deze grondregel ook steeds in toepassing te hebben gebracht. Als voorbeeld hiervan diene een citaat uit het Dagboek van 22 november 1918:

"Die dag liep ik ("Van Woelderen) naar vier ministers."

(Zie hierover verder onder "Rapporten" blz.17)

Van Woelderen is, blijkens de vermelding in zijn dagboek van 16 juli 1919, van gelijke mening als Fabius, als hij als volgt schrijft over de

positie van de inlichtingendienst:

"dat de interdepartementale eerd gehandhaefd moet worden en dat moet worden voorkomen, dat alles over den Minister van Oorlog moet gaan, anders dreigt in de praktijk de zaak spaak te loopen: rechtstreeksch overleg met andere betrokken departementen moet mogelijk blijven."

In bovenvermeld artikel in "Bijdragen voor Vaderlandse Geschiedenis en Oudeheidkunde" schrijft Fabius:

"dat geregeld contact noodig is met de meeste Departementen van Algemeen Bestuur.

Een goede militaire inlichtingendienst houdt dus nauwe verbinding:

- a. met het Departement van Suitenlandse Zaken voor militaire en politieke inlichtingen;
- b. met het Departement van Binnenlandse Zaken voor de samenwerking met plaatselijke politie en controle op vreemdelingen, alsmede de censuur op posten en telegrafie;
- c. met het Departement van Justitie voor de leiding en controle der rijkspolitie en het toezicht op 's lands veiligheid;
- d. met het Departement van Financiën voor de samenwerking met grens- en douane-ambtenaren, toezicht op zakkelijke enz.;
- e. met het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, hoofdzakelijk voor het verkrijgen van gegevens via de scheepvaart."

Hieruit trekt Fabius een conclusie en bepaalt hij de positie van de inlichtingendienst, die hij als volgt weergeeft:

"Werken naast elkaar is onvruchtbaar, alleen met elkaar belooft succes.

De positie moet dus zijn:

in naam ressorteren onder het Departement van Defensie,

in de wijze van werken interdepartementaal."

De publicaties van de hand van Fabius over taak, werkwijze enz. van de Inlichtingendienst zijn, begrijpelijkerwijze (hij verkreeg zijn ervaring - en dat nog wel als militair - in de jaren van Wereldoorlog I), geheel gebaseerd op een oorlogssituatie, op de taak derhalve van het verkrijgen en bewerken van militaire inlichtingen. Voor zo ver hij daarin de politiek betreft, is dat slecht ter betere beoordeling van de militair-politieke situatie.

Voor de bestudering van de geschiedenis van

de Nederlandse inlichtingendienst naar de huidige opvatting (veiligheid en contra-inlichtingen) zijn deze publicaties van minder belang. Door hun bestemming voor de openbaarheid leenden zij zich ook niet voor een duidelijke beschrijving van de recepten uit de geheime keuken.

Niettemin bevatten zij enkele algemene uitspraken, die ook thans nog volledig toepasselijk zijn. Als voorbeelden daarvan zijn te noemen:

- " Voor de beoordeeling der berichten is eens streng doorgevoerde centralisatie noodzakelijk. Aangezien deze centralisatie niet tot een interdepartementaal bureau kan worden doorgevoerd, moet naar innige samenwerking met de belanghebbende departementen worden gestreefd."
- " Alleen een centrale Inlichtingendienst kan ware en onware berichten onderscheiden, kan de herkomst van te goeder trouw of opzettelijk valsche berichten onderkennen. De organisatie moet zoo zijn ingericht, dat de beoordeeling, bewerking en distributie der gegevens van uit één bureau snel en vlot kan verlopen."
- " Het zenden van gegevens uitsluitend langs den hiërarchischen weg is verkeerd, omdat daardoor te veel vertraging ontstaat. De gehele organisatie moet er op ingericht zijn de berichten zoo snel mogelijk hunne eindbestemming te doen bereiken. (Aangezien. . .) verdient het aanbeveling zooveel mogelijk de berichten in meervoud te verzenden."
- " Men moet van een bericht de oorsprong kennen, de waarde van een bericht leert men nooit met zekerheid uit een op zich zelf staande mededeeling."
- " Het Hoofd van den Inlichtingendienst onthoudt zich zooveel mogelijk van persoonlijke verbinding met agenten; hij moet zijn rol achter de schermen blijven vervullen en dit optreden zoo min mogelijk laten varen."

Eén van de conclusies waartoe Fabius komt is, dat het welslagen van een opsporingsdienst in hoofdzaak berust op de medewerking van de rijkspolitie en de gemeentepolitie der grote steden. De Generale Staf kan alleen enige leiding geven. Over het resultaat van die arbeid in de periode 1914 - 1918 zegt hij:

- " Onze politie was bij het uitbreken van den oorlog voor den bovenomschreven taak niet berekend,

Zij heeft onmiddellijk de aanwijzingen gevolgd, die haar door den Generalen Staf werden gegeven en zich in 't algemeen meesterlijk aan de omstandigheden aangepast.

Door het vertrouwen dat de Generale Staf in de oorlogsjaren genoot bij de justitie en de politie heeft de Inlichtingendienst ongestoord kunnen doorwerken ten bate van 's lands veiligheid."

Opsporingsdienst

Ten einde tot een intensiever bestrijding te komen van de activiteit van buitenlandse spionnen in Nederland (het leren kennen van deze spionnen en hun agenten, observatie van verdachte personen en tegengaan van spionage) werd, waarschijnlijk in de eerste helft van 1916, besloten tot de oprichting van een 'Opsporingsdienst'. De aan de ze dienst op te dragen taak werd tot dan toe ver richt door de luitenant Van den Brandeler.

Nadat hij in de eerste dagen van augustus 1916 zijn werkzaamheden aan de nieuwe dienst had overgedragen, was er voor hem bij G.S. III geen volledig emploi meer. Er werd een overeenkomst met hem gesloten, dat hij wekelijks voor tien dagen door G.S. III zou worden betaald, eventueel -zo nodig- voor meer dagen.

In de jaren 1916 en 1917 werden voor de Opsporingsdienst een tiental dienstplichtige sergeants (wachtmeesters van de cavalerie) aange trokken. Mogelijk zijn zij door Fabius, die zelf huzaar was en misschien deze wachtmeesters persoonlijk heeft gekend, voor dit werk uitgekozen.

De dienst ressorteerde onder de Inspecteur van de Koninklijke Marechaussee. Met de dagelijkse leiding er van was belast Baron Sixma van Heemstra. Het bureau was aanvankelijk gevestigd aan het adres Nassau Odijsketrant 33 en verhuisde in december 1916 naar het pand Imhoffplein 13 te Den Haag. Het stond bekend als het 'passenbureau

Per 1 juli 1919 werd de dienst, overeenkomstig de wenssen van de leiding van G.S. III, overgeheveld van de Koninklijke Marechaussee naar de Generale Staf, waarna op 4 juli 1919 het bureau werd verplaatst van Imhoffplein 13 naar het pand aan het Plein (voorzijde) en aan de Kalvermarkt (achterzijde) waar ook G.S. III zelf was gehuisvest (het Ministerie van Oorlog).

Rapportage

In de jaren 1914 - 1918 werd door G.S. III

uitvoerig gerapporteerd over de posities aan de diverse fronten. Onder meer werden rapporten geschreven over:

- De Duitse operaties in België en Frankrijk tot 7 oktober 1914;
- De sterkte-verhouding in augustus 1915;
- Oorlogs-organisatie Duitse leger;
- Oorlogs-organisatie Franse leger;
- De militaire positie van Duitsland;
- De machtpositie van Duitsland;
- Beschrijving veld-uniformen Franse leger;
- Beschrijving veld-uniformen Belgische leger;
- Beschrijving nieuwe veld-uniformen Duitse leger;
- De sterkte der partijen op het westelijk front;
- De verdeling der strijdkrachten over het front;
- Vergelijkend overzicht der wederzijdse sterkten aan infanterie-divisies op het westelijk front;
- Zware artillerie en mitrailleurs;
- Verliezen en aanvulling;
- Bijzonderheden over het Portugese leger;
- Bijzonderheden over het Roemeense leger;
- Turkije en de oorlog;
- Een offensief der Entente;
- Een offensief van de Duitsers;
- De positie van ons land.

Al deze rapporten waren aangevuld met bijlagen, waarin de meer gedetailleerde gegevens waren opgenomen.

Periodiek werd bovendien gerapporteerd over de Duitse, Russische, Engelse, Oostenrijk-Hongaarse en andere legers en over de operaties aan het front.

Soortgelijke rapporten werden uitgebracht over de vloeten van de oorlogvoerende landen.

officieren rapporteerden ook periodiek over de resultaten van de duikbootoorlog.

Voorts verschenen geïllustreerde rapporten over uniformen, onderscheidingsteken en s.d. van de oorlogvoerende legers.

Het Amerikaanse geheime voorschrift "Instructions for offensive combat of small units" werd aan een beschouwing onderworpen.

Intern verzorgde G.S. III een 'dagbericht', dat in een later stadium ook aan de generaal Pop (de latere Minister van Defensie), aan het Departement van Buitenlandse Zaken en aan de hoofden van de diverse militaire afdelingen werd gezonden.

Het 'Dagboek Van Woelderen' toont doorlopend duidelijk aan, dat zowel Fabius als Van Woelderen, met betrekking tot de verkregen inlichtingen, mondeling verslag deden en daartoe regelmatig op verschillende departementen op hoog of hoogste niveau besprekingen voerden.

Op 20 september 1918 bracht Van Woelderen een bezoek aan de kabinets-formateur "om de toezending van strikt persoonlijke geheime gegevens te regelen".

In de maanden van grootste spanning aan het westelijk front -september / Oktober 1918- werd Fabius herhaalde malen bij Koningin Wilhelmina ontboden om als Hoofd G.S. III:

"antwoord te geven op de vraag: Wat is bij het Algemeen Hoofdkwartier de opvatting van de waarde en de definitieve gevolgen van het offensief der Entente en om inlichtingen te geven over de geheime kaart van de Hindenburglinie".

De Koningin toonde veel waardering te hebben voor het werk van G.S. III en gaf daarna de Minister-President opdracht (aldus van Woelderen):

"Fabius Here bijzondere waardering mede te delen over de ingekomen gegevens van ons bureau. Zij zal hem weerschijnlijk bij Zich ontbieden om inlichtingen te geven over de algemeene en strategische toestand en over eene mogelijke ontruiming van België door de Duitschers."

En verder:

"Here Majesteit laat zich voortdurend door Here adjudanten op het Loo door ons inlichten."

Ook de Minister van Oorlog wist de weg naar G.S. III te vinden. Met het oog op de begrotingsdebatten kreeg de dienst van hem een spoedopdracht, ter verstreking van verschillende buitenlandse gegevens.

Naast deze 'gerichte' rapportage verzorgden medewerkers van G.S. III (achtereenvolgens Van Woelderen, Roelofsen en Versteegh) maandelijks een militair-politieke bijdrage voor "De Militaire Spectator".

Bronnen van inlichtingen

Van de door G.S. III in de jaren 1914 - 1917 benutte bronnen van inlichtingen kunnen worden genoemd:

1. de Nederlandse militaire attaché's in het buitenland

Op de aanstelling van deze functionarissen is door G.S. III sterk aangedrongen. Nieuw benoemde attaché's werden vóór vertrek naar hun standplaatsen door G.S. III geïnstrueerd. Zij kregen een door G.S. III zelf ontworpen code mee, voor gebruik bij het doorgeven van geheime inlichtingen. De correspondentie G.S. III-attaché's v.v. liep over het Ministerie van Oorlog. In een later stadium verlangde G.S. III de bevoegdheid om rechtstreekse code-telegrammen met de attaché's te mogen wisselen. Buitenlandse geheime gegevens van de 2e afdeling van het Ministerie van Oorlog (afkomstig van de attaché's ?) werden bewaard in het archief van G.S. III.

2. de Opsporingsdienst

Zie hiervoor de bladzijden 14 en 15.

3. de 'Kondschappers'

waaronder Fabius verstond: personen die slechts ogen en oren goed open houden (bijv. officieren tijdens bezoeken aan de fronten), maar geen spionage-opdrachten hebben.

Van deze mogelijkheid werd door G.S. III veelvuldig gebruik gemaakt. Talloos zijn de gevallen, dat officieren en burgers, vóór hun vertrek naar het buitenland, door G.S. III werden geïnstrueerd. Nederlandse officieren kregen daartoe een vragenlijst mee. Een maal is een dergelijke lijst in Duitse handen geraakt, waarop een officieel Duits protest bij onze Regering werd ingediend, dat "Nederlandse officieren naar Duitsland zouden zijn uitgezonden, met het doel te spioneren". In zijn dagboek tekent Van Woelderzen hierbij aan, dat dit onjuist is en schrijft hij tevens: "bovendien zouden zij zich nooit en te nimmer op de Generale Staf kunnen beroepen".

Met betrekking tot deze vorm van verkrijgen van inlichtingen staan Fabius en Roelofsen diametraal tegenover elkaar. Terwijl Fabius van mening was dat het instituut 'kondschappers' een grote mislukking is geweest, beweerde Roelofsen, dat het werken met 'kondschappers' de enig juiste manier is, verre te verkiezen boven het systeem van betaalde agenten, waarvan hij een afschuw had.

4. de politie-inlichtingendiensten

Met de hoofd-commissarissen van politie van Amsterdam, Rotterdam en Utrecht werd bijzonder nauw samengewerkt. Over de door hen ver-

streekte inlichtingen werd door Van Woelderen in zijn dagboek meermalen de loftrumpet gestoken.

Veelvuldig waren de bezoeken van Sirke (hoofd-commissaris Rotterdam), Van 't Sent (inspecteur van politie - chef Rivierpolitie te Rotterdam, later hoofd-commissaris Utrecht) en Broekhoff (inspecteur van politie Amsterdam) aan G.S. III. Ook omgekeerd bezocht de leiding van G.S. III meermalen de genoemden in hun gemeenten, o.a. voor het geven van 'opdrachten'.

Van 't Sant is steeds een zeer onbetrouwbare figuur geweest.

Nog in de Tweede Wereldoorlog werd hem te Londen verweeten, dat hij in de Eerste Wereldoorlog voor de Engelse geheime dienst had gewerkt en daarvoor een bedrag van £ 25.000 zou hebben ontvangen.

Na zijn ontslag als hoofd-commissaris te Den Haag werd zijn naam genoemd in verband met een chantage-zaak, waarbij ook een Nederlands diplomaat was betrokken. Voor het onderzoek van deze affaire werd een speciale commissie, de 'Commissie Vredenburg' benoemd. Het resultaat van dit onderzoek is nimmer openlijk bekend gemaakt.

Van 't Sant had naast vele verwoeders en bewonderaars, vele tegenstanders. Bewijzen dat hij oneerlijk of onbetrouwbaar zou zijn geweest, zijn -voor zo ver wij bekend- nimmer geleverd.

Tot het einde van haar leven genoot hij het volste vertrouwen van Koningin Wilhelmina. In haar boek "Eenzaam maar niet alleen" zegt zij o.a. over hem:

"Hij heeft zijn taak uitnemend vervuld",

deur bij de hem opgedragen zorg voor haar veiligheid in Londen tijdens de oorlogsjaren.

Ten aanzien van Prins Hendrik vervulde hij tot aan diens dood op 3 juli 1934 als het ware de functie van toezienende voogd.

5. de buitenlandse militaire attachés in Nederland

Met toestemming van de Opperbevelhebber, de generaal Snijders, had Fabius in de jaren 1914 en 1915 enkele officieren aangewezen voor het onderhouden van contact met de Duitse, Franse en Engelse militaire attachés in Nederland.

Voor het contact met de Duitse attaché, de overste Renner, later opgevolgd door de majoor Von Schweinitz en na diens vertrek opnieuw de overste Renner, was aangewezen de kapitein Gijberti Hodenpjl, die reeds vroeger in Duitsland gedetacheerd was geweest (hij diende twee jaar in het 'Keizerin Augusta regiment') en die ook in de oorlogsjaren nog bezoeken aan Duitsland bracht en daarover aan G.S. III rapport uitbracht.

Op welk niveau Gijberti Hodenpjl's Duitse relaties lagen, blijkt wel uit een mededeling, dat hij in juni 1919 werd geïnviteerd voor een lunch in Amerongen, in tegenwoordigheid van ex-keizer Wilhelm II.

Ter vergemakkelijking en voor een nog betere exploitatie van dit contact, bewerkstelligde G.S. III de overplaatsing van Gijberti Hodenpjl

van Breda naar Den Haag, waar hij werd ingedeeld bij het Regiment Grenadiers en Jagers.

Kapitein Van Oorschot (later Hoofd G.S. III was, o.m. op grond van zijn sterk pro-Engelse oriëntering en het feit dat hij met een Engelse vrouw getrouwd was, aangewezen voor het contact met de Engelse militaire attaché, kolonel Oppenheim.

De Limburgse luitenant Schoenmaeckers onderhield het contact met de Franse militaire attaché de generaal Bucaille, die vermoedelijk zowel te Den Haag als te Maastricht een bureau had en met wie hij op zeer vertrouwelijke voet stond.

Ook Schoenmaeckers' relaties lagen op zeer hoog peil. O.g. wordt vermeld, dat hij met de Belgische Minister-President een bezoek bracht aan de Franse president Poincaré. In april 1919 te gast zijnde bij de Engelse legerleiding, werd hij door de Engelse koning ontvangen en toegesproken. Bij een gehouden revue voor de koning, kreeg hij een ereplaats toegewezen.

Via deze liaisons ontving G.S. III herhaaldelijk waardevolle geheime gegevens. Het dagboek van Van Woelderen spreekt daar vele malen vol waardering over.

De erkentelijkheid van G.S. III voor de door deze militaire attachés' betoende goede samenwerking ging zover, dat na beëindiging van de oorlog de drie attachés' werden voorgedragen voor te verlenen Koninklijke onderscheidingen.

Grappig is het commentaar van Van Woelderen op de Engelse beslissing, dat kolonel Oppenheim geen Nederlandse decoratie mocht ontvangen,:

"omdat hij nog geen vijf jaar in Nederlandse dienst is. De Engelse koning handhaaft dus nog de uitspraak van Koningin Victoria: mijn eigen honden dragen mijn eigen colliers."

6. de pers

Eénmaal werd door Van Woelderen melding gemaakt, dat G.S. III, via een dek-adres te Rotterdam, abonnementen had genomen op een aantal Engelse provinciale bladen.

Al wordt zulke niet uitdrukkelijk gezegd, vast staat, dat ook de Duitse en de Franse pers nauwkeurig gespeld werden. Dit blijkt uit het feit, dat Fabius, in zijn eerder genoemd artikel van 1921, beweert, dat de combinatie van een zo groot aantal, op zich zelf slechts kleine en afzonderlijk belangrijk schijnende gegevens, een goed inzicht gaf in de gehele Duitse, Franse en Engelse oorlogsorganisatie. Hij vestigde daarbij in het

bijzonder de aandacht op de waarde van de gepubliceerde verlieslijsten, waarin aanvankelijk regiments-nummers en plaatsen van sneuvelen werden vermeld.

Ook op andere plaatsen en in andere tijden werd de belangrijkheid van deze soort 'open bronnen' goed beseft.

Tijdens een ontmoeting van G.S. III met de Duitse militaire attaché in Nederland, verklaarde de laatstgenoemde, jarenlang regelmatig 160 provinciale Engelse dagbladen te hebben bewerkt, met het resultaat, dat hij steeds de beste berichten over Engeland had geleverd van alle Duitse diensten.

In een later tijdperk (1936-1940) is dit systeem ook gevolgd door de kapitein van G.S. III A. Naar hij persoonlijk aan mij verklaarde had hij, met het zeer minuscule bestuderen van 110 Duitse dag- en weekbladen, zoveel resultaten bereikt, dat in een publicatie, in 1943 in München verschenen, hij genoemd werd als de beste kenner van het Duitse leger uit alle buitenlandse militaire instanties.

7. G.S. IV

Het werd bij G.S. III als een fout in de organisatie van de Generale Staf gezien, dat de sectie G.S. IV (Censuur) niet ondergeschikt was aan G.S. III en "op eigen houtje bij de autoriteiten met allerlei berichten mocht rondlopen". Deze 'fout' werd per 1 mei 1919 hersteld. Met ingang van die datum "zal de censuur worden ondergebracht bij G.S. III, wat uit oogpunt der organisatie het enig juiste is", aldus Van Woelderen.

Tijdens het naast elkaar bestaan van beide secties bezocht Van Woelderen persoonlijk elke morgen G.S. IV voor inzage van ingekomen berichten en geheime telegrammen.

In welke mate voor het verkrijgen van inlichtingen gebruik werd gemaakt van de mogelijkheid tot afluisteren van de telefoon, noch van het rendement van de eventuele toepassing er van, is iets gebleken.

8. Scheepvaart

Voor het verkrijgen van maritieme inlichtingen, een taak die door de Marine-staf niet werd verzorgd, onderhield G.S. III zelf contact met de kustwachten te IJmuiden, den Helder en Vlissingen.

Voor scheepvaart-inlichtingen uit de Rotterdamse haven kreeg de toenmalige inspecteur van de Rivierpolitie aldaar, Van 't Sant, instructie van G.S. III om de gezagvoerders alles te doen rapporteren wat voor de Inlichtingendienst van belang kon zijn. Dit geschiedde met voorkennis van de Marine-staf. Ook na het vertrek van Van 't Sant werd de Rivierpolitie te Rotterdam blijvend geïnstrueerd.

Over de aerd van de lange deze weg verkregen inlichtingen zijn geen bijzonderheden bekend.

Ook met de Scheveningse reders werd door G.S. III contact onderhouden voor het verrichten van 'marine-kondschapsdiensten'.

Door de Commissaris van politie te Vlissingen werd in februari 1918 gerapporteerd, dat Nederlandse vissers, buiten de territoriale wateren, Duitse boeien wegnamen. Of dit in enig verband stond met het contact met genoemde reders is niet gebleken; gezien de bij G.S. III heersende opvattingen ligt dit niet voor de hand.

Uit andere (Duitse) bronnen is bekend, dat de Duitse marine-leiding deze vissers er zeer sterk van verdacht, gegevens over Duitse oorlogschepen (plaatsbepaling, koers e.d.) aan de Britse marine te verstrekken.

9. Geheime berichten wisseling

Door het de-chiffreerbureau van de Generale Staf (toen vermoedelijk nog ressorterende onder G.S. IV) onder leiding van kapitein H. Koot, werden zowel de Engelse als de Duitse code voor de telegrammen-wisseling ontloofd. Ook een later door de Duitsers in gebruik genomen code, de 'Waco-code', werd gebroken. Als gevolg hiervan kreeg G.S. III een aantal belangrijke inlichtingen.

Op de plaatsing bij G.S. III en het behoud van de "onvolprezen" en "geniale" Koot werd door G.S. III zeer veel prijs gesteld.

Met de eigen radio-ontvang-installatie ving de dienst de code-telegrammen op, die op bepaalde uren door de Duitse duikboten werden verzonden.

10. Verhoor van deserteurs en krijgsgevangenen

Enkele malen werd door G.S. III aangedrongen op deugdelijke verhoor van deserteurs en krijgsgevangenen. Welke personen onder het begrip 'krijgsgevangenen' moeten worden verstaan is niet duidelijk geworden. Vermoedelijk zijn het krijgsgevangenen geweest in België en Duitsland, die ontvlucht waren, naar Nederland kwamen en hier werden geïnterneerd.

Duitse deserteurs werden door de Marechaussee gehoord in het Interneringekamp te Bergen (N.H.); de Russische krijgsgevangenen werden te Rotterdam ondervraagd. Daarbij werd assistentie verleend door een korporaal van G.S. III, een op Rusland handel drijvende bloemhollenhandelaar, die vermoedelijk zelf Russisch sprak.

11. Postduiven

Eénmaal is in het Dagboek Van Woelderen

sprake van een postduivendienst, die uit de geheime fondsen bekostigd moest worden. Over het resultaat van deze dienst ten behoeve van het verkrijgen van inlichtingen is niets bekend geworden.

Methodiek

Een door Hoofd G.S. III aan één der inlichtingendiensten van gemeente-politie aanbevolen methode tot het verkrijgen van inlichtingen, was het onder druk zetten van de hoofd-agenten van buitenlandse inlichtingendiensten in Nederland, wanneer zij weigerachtig waren aan de medewerkers van G.S. III vrijwillig inzage te geven van of inlichtingen te verstrekken over hetgeen die medewerkers of G.S. III zelf zouden wensen te zien of te horen.

Geadviseerd werd, in geval van een dergelijke weigering, de ondergeschikte, voor de hoofd-agent werkzame agenten-spionnen te arresteren, op grond van verdenking van spionage tegen Nederland gericht, zonder daarover de chef van betrokkenen in te lichten.

Indien onvoldoende gronden voor zo'n arrestatie aanwezig waren, kon ook het werk van die agenten zoveel mogelijk worden bemoeilijkt, dit alles om hun chef tot grotere mate van medewerking te bewegen.

Afspraken met Justitie en Openbaar Ministerie

Tensinde de belangen van de contra-spionag prioriteit te geven boven de strafrechtelijke vervolging, was door Hoofd G.S. III reeds bij het begin van de oorlog in 1914 overleg gepleegd met het Departement van Justitie en met enkele procureurs-generaal, waarbij er op aan was gedrongen geen strafvervolgingen te doen instellen ter zake van overtreding van artikel 100 Wetboek van Strafrecht, wanneer er slechts sprake was van niet meer dan het doorgeven van berichten. Bij Justitie stonde men met deze zienswijze in en verleende daaraan medewerking.

"Dank zij deze medewerking", aldus Fabius in zijn correspondentie met Broekhoff te Amsterdam gedurende het laatste oorlogsjaar, "zijn wij thans vrijwel op de hoogte van de geheele internationale spionage."

Geheime fondsen

Met de creatie van het geheime bureau G.S. III hing onherroepelijk samen de toewijzing van geheime fondsen. Die toewijzing heeft kennelijk wel plaatsgevonden, maar was blijkbaar geen een-

voudige zaak. Het heeft enkele jaren geduurd voor daarin enig systeem was gebracht. Op 3 november 1916 werd de gehele dag over dit punt geconfereerd met de afdeling Comptabiliteit van het Departement van Oorlog. Na afloop kon Van Woelderens, kennelijk met grote opluchting, in zijn dagboek de mededeling doen:

"Eindelijk de administratie der geheime fondsen vanaf het begin der mobilisatie uitgezocht."

Over de jaarlijks beschikbaar gestelde bedragen zijn slechts sporadisch gegevens bekend geworden. Voor het jaar 1916 zou een bedrag van f 25.000.- zijn toegewezen, maar in februari 1917 werd gezegd, dat "de toegestane f 30.000.- zijn overschreden". Het tekort kon toen nog worden gedekt met behulp van een overschot van het vorige jaar. De steeds stijgende kosten van de zich uitbreidende Opsporingsdienst maakten verhoging van de fondsen tot een bedrag van f 40.000.- per jaar noodzakelijk. Of toewijzing van een dergelijk bedrag heeft plaats gevonden kon niet blijken.

Ook over het verstrakken van toelagen en/of fondsen aan de inlichtingendiensten der gemeente-politie zijn de gegevens zeer spaarzaam. Enkele politie-ambtenaren te Rotterdam ontvingen sinds april 1917 een toelage, de commissaris van politie te Vlissingen sinds januari 1918. De bedragen daarvan zijn niet bekend. De indruk wordt gewekt, dat deze toelagen ten goede kwamen aan de politie-ambtenaren persoonlijk en door G.S. III ook niet bedoeld waren voor betaling van agenten. Het lijkt alsof er nimmer sprake van is geweest, dat de geheime fondsen, voor wat betreft de inlichtingendiensten van de gemeente-politie, voor dit doel werden aangewend en dat deze gelden slechts dienden voor bestrijding van door de Opsporingsdienst gemaakte onkosten.

Toen Van 't Sant op 25 juni 1919 over dit punt een bespreking had met G.S. III, bleek, dat hij daarvoor geen geld kon krijgen. Hem werd geadviseerd te trachten subsidie te krijgen van particulieren.

Desinformatie

Aan de hand van in september 1916 door Van Oorschot geleverde berichten, afkomstig van de Engelse militaire attaché, betreffende sluiting van de Engelse havens (voor de Nederlandse koopvaardij ?), kon bij G.S. III worden nagegaan, dat daarover door de Engelsen vele berichten werden gelanceerd.

Op 20 februari 1918 ontving de dienst van een Amerikaanse agent een brief, die gestolen zou zijn van de Engelse Staf te Londen en die ir

de hoogste mate compromitterend zou zijn voor Engeland. Daarin zouden nl. plannen zijn vermeld voor een aanval op Duitsland, waarbij de Nederlandse neutraliteit zou worden geschonden. G.S. III achtte de brief een vervalsing, evenals de kabinetschef van de Minister van Buitenlandse Zaken. Door de Opeporingsdienst en door de Nederlandse militaire attaché te Londen werd een onderzoek ingesteld. Het resultaat daarvan kreeg geen vermelding.

Security

Dat het gevaar van het afluisteren van telefoon-gesprekken werd onderkend, blijkt uit het volgende:

Nadat uit Zwolle telefonisch bericht was ontvangen, dat op 8 april 1919, de dag waarop de Spartacisten te Berlijn opnieuw een oproer zouden beginnen, een aanslag op de veiligheid van de Nederlandse staat zou plaats vinden, werd één der officieren van G.S. III voor nadere bijzonderheden en onderzoek naar Zwolle gezonden, omdat de "details niet door de telefoon konden worden gemeld".

De Franse inlichtingendienst schijnt, sinds 1918, door omkoping, te Maastricht in het bezit gekomen te zijn van het geheime archief van het Duitse consulaat onder consul Mohrath, waarbij volledige lijsten van Duitse agenten en tal van belangrijke bijzonderheden in hun handen vielen. G.S. III zou daarbij een goed figuur hebben geslagen, omdat in het gehele archief geen enkele, voor G.S. III compromitterende regel schrift zou zijn gevonden.

De beveiliging van documenten heeft ook in die tijd wel eens gefaald, zoals o.a. blijkt uit een mutatie in het Dagboek Van Woelderzen van 10 mei 1919, luidende:

"Door de nonchalance van Buitenlandse Zaken hebben wij sinds langen tijd een document verloren, afkomstig van Schoenmaeckers, die het kreeg van Belgische annexionisten, waarbij een ruil werd voorgesteld van Zeeuwach Vlaanderen en Limburg tegen een groot complex Duitsch gebied, het was van 1916 en had dus historische waarde: de eerste poging tot overleg en het spiet ons daarom, het verloren te hebben. Nu heeft een der kennissen van Schoenmaeckers uit den Belgischen Generalen Staf hem meegedeeld, dat het stuk indertijd gestolen is op het Departement van Buitenlandse Zaken voor den Belgischen dienst; hij zal zijn best doen het stuk terug te krijgen."

Spontane medewerking

Opvallend is het aantal bezoeken door zeer vooraanstaande Nederlandse functionarissen en ook particulieren, aan G.S. III gebracht, om daar voor de dienst belangrijke zaken te bespreken en inlichtingen uit/over het buitenland te deponeren. Daarbij werden soms afspraken gemaakt voor verdere nieuwslevering aan G.S. III, over te brengen door middel van koeriers.

HOOFDSTUK II

DAGBOEK VAN WOELDEREN

Het zeer lezenswaardige dagboek van het plaatsvervangend hoofd van sectie G.S. III, de kapitein der artillerie C.A. van Woelderer, lopende (met enkele onderbrekingen) van 19 juli 1916 tot 24 juli 1919, geeft naast enig inzicht in de gang van zaken bij G. S. III, een uitstekend beeld van de voornaamste politieke en militaire gebeurtenissen in binnen- en buitenland, voor zo ver die voor Nederland van belang waren.

Van juli 1917 tot februari 1918 werd het dagboek niet bijgehouden, als gevolg van een door de kapitein Fabius, hoofd G.S. III, gegeven opdracht voor een dagelijkse registratie van bezoekers van G.S. III.

Naar hun aard gerangschikt, is een aantal van deze dagboek-mutaties in rubrieken bijeen gebracht. De daarvoor in aanmerking komende gegevens zijn op de daar toe geëigende plaatsen tevens in de andere hoofdstukken behandeld.

In zijn dagboek toont Van Woelderer zich een uitstekend waarnemer en beoordelaar van het gebeuren van elke dag en van de betekenis daarvan voor de toekomst.

Het is niet verwonderlijk dat deze man, die geknipt was voor het geven van leiding aan het inlichtingenwerk, zijn dagboek aanvangt met de volgende zin:

"19 Juli 1916. Heden vat ik een plan op, dat ik reeds bijna twee jaar geleden had moeten uitvoeren: het aanhouden van een dagboek op G.S. III, onzen Inlichtingendienst, een der -zoo niet het- meest interessante bureau's van ons leger gedurende de mobilisatie!"

Ook het gedeelte waarmede hij het dagboek afsluit verdient volledige vermelding. Het luidt aldus:

"24 Juli 1919. Zoo zal ik dus 1 Augustus a.s. Fabius opvolgen. Welk een ander beeld levert thans ons Bureau G.S. III op als nu bijna 5 jaar geleden! toen in Augustus 1914 de bij den Generalen Staf gedetacheerde Luitenant der Muzaren Fabius, wanhopig, dat hij alleen stond bij het vele werk, mij vroeg hem te helpen! Ik heb sindsdien alle lief en leed op G.S. III getrouw met hem gedeeld en kan het daarom het beste beoordeelen, dat het in de eerste plaats aan zijne groote stuwkracht,

aan zijn gezond oordeel bij werkelijk ingrijpende belangrijke gebeurtenissen en zijn talent plannen bij zijn chefs door te zetten, te danken is, dat de Inlichtingendienst zijn tegenwoordigen grooten omvang heeft gekregen.

Toch ziet Fabius niet juist, als hij meent, dat er na deze 5 jaren van zwaren arbeid alleen voor hem reden van vermoeidheid zou bestaan. Het moge waar zijn, dat het jarenlange gevoel van voortdurende verantwoordelijkheid, vooral door het grootendeels ongeschoold personeel -zelfs amateurs- van G.S. III, op den duur te veel van zijne krachten vergt, ook voor mij, den eigenlijk ouderen tijdgenoot, wiens lust toch ook juist altijd in organiseren, omgang met het levend element en zelfstandig werken bestaat, kostte het bij al onze vriendschap en harmonie soms inspanning bij het dikwijls zeer drukke werk mij als goed soldaat altijd naar hem te moeten richten.

Ik zal zeker G.S. III niet ontrouw worden - tenzij men mij eens tot eens andere functie zal roepen en dan zal ik met klem reclame maken, dat men een hoofdofficier van den Generalen Staf tot chef benoeme, wat ik vooral met het oog op de positie tegenover de vele burgerautoriteiten gewenscht zou achten - maar ook ik vind na de laatste 5 jaren, vooreafgegaan door inspennende jaren van ernstige studie van Latijn, Grieksch en Rechtswetenschappen, nu de kracht en de lust in hetzelfde bureau te blijven loopen door de wetenschap, dat ik eigen heer in huis word ! - wat aan mijne bekende waardeering van Fabius niets te kort doet.

Het is en blijft een onvolprezen geluk, de groote wereldgebeurtenissen dezer jaren te hebben mogen medeleven op G.S. III. Het is steeds de eerlijke waarheid geweest, als wij betoogden, dat de Inlichtingendienst van den Nederlandschen Generalen Staf de meest fatsoenlijke Inlichtingendienst der wereld is, gevaren voor een geval Egli en Watterville als in Zwitserland hebben bij ons nooit bedreigd. Toch heeft onze onkreukbare Fabius onder een gelukkig gesternte gewerkt, dat hij valsche beschuldigingen of intriges steeds zoo gemakkelijk heeft kunnen afwijzen.

Zoo heeft G.S. III in het klein bewezen, wat onze Regeering in de mobilisatiejaren aan de geheele wereld heeft getoond, dat voor de neutralen in deze

moelijke tijden het ei van Columbus was: zich stipt te houden aan de regels van het Recht en eigen eer en geweten. Trots de gemakkelijke kritiek van de stuurliif aan den wal heeft Nederland het alleen daaraan te danken, dat zijne Regeering het schip van staat veilig door de Europeesche branding heeft heengeloodet !"

INTERNE DIENST

(Onder deze rubriek is een aantal mutaties opgenomen dat soms slechts zijdelings verband houdt met de interne dienst maar waarvoor geen betere plaats te vinden was.)

- augustus 1916 Zowel Fabius als Van Woelderens doen regelmatig nachtdienst aan het bureau. (blz. 6)
- oktober 1916 Er is gebrek aan ruimte. Verhuisplannen. Moelijk andere bureaux te vinden. Huisvesting in andere bureaux dan het Algemeen Hoofdkwartier, heeft voor G.S. III speciale bezwaren. (blz. 8)
- december 1916 Een gedeelte van het personeel verhuist naar de Nassau Odiijkstraat 33, waar ook de Opsporingsdienst van de Marechessie, onder Sixma van Heemstra is gehuisvest. (blz. 9)
- 3 februari 1917 Via een dekadree te Rotterdam abonnementen genomen op een aantal Engelse provinciale bladen. (blz. 12)
- 13 maart 1917 Gefingeerde luchtwachtoefening, tot oefening van het telegraaf- en telefoonpersoneel. (blz. 15)
- 28 maart 1917 Bespreking van de mogelijkheden voor toevoer van meer, geschikt personeel. (blz. 16)
- 31 maart 1917 Voorstel tot aanstelling als bureau-ambtenaar 2e klasse van Hustink, na diens demobilisatie. (blz. 16)
- 3 april 1917 Klacht over gebrek aan personeel. (blz. 17)
- 2 mei 1917 De dienst is verhuist naar de bureaux van B.L. (?; is niet nader aangeduid), de vroegere topografische inrichting. (blz. 18)
- 10 mei 1917 Begroting en verantwoording geheime fondsen ingediend. (blz. 18)
- juli 1917 Fabius stelt een register in, waarin de dagelijkse bezoeken worden aangetekend. (blz. 20)
(Als gevolg hiervan zijn in het dagboek van juli 1917 tot februari 1918 geen aantekeningen gemaakt.)

- december 1917 Luitenant Los bij G.S. III geplaatst.
- januari 1918 Commissaris van Politie Vlissingen krijgt sinds januari 1918 een toelage. (blz. 21)
- februari 1918 Eerste bespreking met G.S. IV en Marechaussee, ter oprichting van een centrale vreemdelingendienst. (blz. 22)
- februari 1918 Daar de Marinestaf geen maritieme inlichtingen uit kustplaatsen verzorgt, hiervoor contact gemaakt met kustwacht IJmuiden, den Helder en Vlissingen. (blz. 22)
- februari 1918 Van Woelderens gaat elke morgen naar G.S. IV voor inzage van ingekomen berichten en geheime telegrammen. (blz. 22)
- 8 februari 1918 Van Woelderens aangewezen als opvolger van Fabius na de mobilisatie. (blz. 24)
- 16 februari 1918 De toegestane f 30.000.- geheime fondsen voor 1917 zijn overschreden. Nog gedekt door overschot van 1916. In verband met stijgende kosten van de zich uitbreidende Opsporingsdienst dient krediet verhoogd tot f 40.000.- (blz. 25)
- 18 mei 1918 Landetorm luitenant Pisuisse biedt aan hulpdiensten voor G.S. III te verrichten. (blz. 33)
- 1 augustus 1918 Kapitein Roelofsen wordt belast met schrijven militair-politiek maand-overzicht voor de "Militaire Specta-tot", in plaats van Van Woelderens. (blz. 37)
- 7 augustus 1918 De aanwijzing van officieren voor G.S. III zal voortaan geschieden uit hen die de Hogere Krijgsschool hebben afgelopen en dan een stage bij G.S. III meemaken. (blz. 37)
- 20 september 1918 Bezoek van Van Woelderens aan de kabinetsformateur ter regeling toezending strikt persoonlijke geheime gegevens. (blz. 39)
- 1 oktober 1918 De Opsporingsdienst is verhuisd van Nasseu Odijkstraat naar het Van Imhoffplein. (blz. 39)
- 5 september 1918 Hoofd G.S. III bij de Koningin ontboden om zijn mening te geven over de waarde en de gevolgen van het Entente-offensief. (blz. 39/40)
- 9 september 1918 Hoofd G.S. III nogmaals bij de Koningin ontboden om inlichtingen te geven over een geheime kaart met de Hindenburg-linie. Fabius werd "buitengewoon minzaam ontvangen". Hare Majesteit "sprak met

veel waardeering over het werk van G. S. III". (blz. 40)

- 5 oktober 1918 De Koningin laat zich, via haar adjudanten, voortdurend door G.S. III inlichten. De dienst zond o.s. gegevens over Palestina, Macedonië en het "Hindenburgliniëcomplex". (blz. 41)
- 5 oktober 1918 Voor vervulling van een vacature wordt een jong marine-officier gezocht, ter bevordering van de goede samenwerking. (blz. 41)
- 7 oktober 1918 De Minister-President kreeg van H.M. de Koningin opdracht haar bijzondere waardering mede te delen over de ingekomen gegevens van G.S. III. (blz.41)
- 11 oktober 1918 Het is een fout in de organisatie dat G.S. IV niet ondergeschikt is aan G.S. III en "op eigen houtje bij de autoriteiten met allerlei berichten mag rondlopen". (blz. 44)
- 12 november 1918 Vandaag aan vele goede vrienden in het leger geschreven, om juiste inlichtingen omtrent stemming en betrouwbaarheid in het leger. G.S. III verandert nu van inlichtingendienst voor buitenland, thans voor binnenland. Toestand gevaarlijk geacht. (blz. 51)
Afscheid van generaal Snijders, die zeer waardevol sprak over het werk van G.S. III. (blz. 51)
- 13 november 1918 Veiligheidsmaatregelen voor eigen gebouw (ingang alleen Kalvermarkt; wacht onder een officier, met mitrailleurs). (blz. 52)
- 17 november 1918 Reorganisatie G.S. III voor inlichtingendienst in binnenland, naast die voor het buitenland, is snel in zijn werk gegaan. Versterkt met 3 officieren. Bureau dag en nacht bezet met 2 officieren en 2 onder-officieren. Nauw overleg met politie Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. Zo veel mogelijk worden officieren met opdrachten door het land gezonden. (blz. 54)
- 22 november 1918 De Inlichtingendienst moet nu gegevens trachten te verzamelen over binnen- en buitenlands socialisme. "Wij zijn verder thans aan het overwegen, hoe we den overgang tot het blijvend vredesbureau G.S. III zullen maken." (blz. 55)
- 27 november 1918 Kapitein Roelofsen is in het algemeen belast met het verzamelen van gegevens over revolutionaire propaganda in het land. (blz. 55)

28 november 1918 Biddag. (blz. 55)

30 november 1918 Nu de wapenstilstand eenmaal in het land is, laten Fabius en Van Woeldereren hun principiële standpunt varen, om -ter wille van de objectiviteit- niet persoonlijk met de buitenlandse militaire attachés in relatie te staan. Broekhoff en Van 't Sant raadden tot grote voorzichtigheid met Fabius' plannen om op G.S. III binnenlandse inlichtingen over revolutionaire plannen en actie in te winnen. (geen andere motivering hiervoor vermeld dan: "t is glad terrein".) (blz. 57)

De Minister van Oorlog wenst door onze militaire attachés ingelicht te worden over de revolutionaire stromingen in het buitenland. G.S. III schreef daarover reeds aan hen. (blz. 57)

2 januari 1919 Ontwerp voor toekomstige organisatie van G.S. III aan Chef Staf, generaal Pop. (blz. 59)

7 januari 1919 Fabius en generaal Pop bespraken met Minister Ruijs de Beerenbrouck (Binn. Zaken) de werking en organisatie van de Inlichtingendienst, met het oog op de revolutionaire propaganda en dreigende stakingen. De minister wenste persoonlijk van alles op de hoogte te zijn en achtte werk van G.S. III van het hoogste belang. Kapitein Roelofsen wordt speciaal belast met bestudering revolutionaire gevaren en het nagaan van de stemming bij de troepen. (blz. 59)

Bezoek hoofdcommissaris Rotterdam, ter bespreking samenwerking van de politie en de binnenlandse inlichtingendienst. (blz. 60)

13 januari 1919 Conferentie van Fabius en generaal Pop met minister Ruijs de Beerenbrouck, minister Heemskerk (Justitie), procureur generaal Van de Brandeler en Mr. Kan over een centrale inlichtingendienst. (blz. 60)

31 januari 1919 Fabius en Van Woeldereren hebben in alle provincies vergaderd met de burgemeesters van de belangrijkste gemeenten, onder voorzitterschap van de commissarissen der Koningin, over organiseren plaatselijke inlichtingendiensten, onder leiding van een bekwaam, betrouwbaar politie-ambtenaar, ten bate van de C.I. Op 21 en 23 januari 1919 werden twee belangrijke vergaderingen gehouden met de aangewezen commissarissen en inspecteurs van politie, onder voorzitterschap van Fabius, waarin -volgens wens van de minister- de hoofdcommissaris van Rot-

terdam, Sirks, een voordracht hield over de wijze waarop hij de inlichtingendienst te Rotterdam sinds enige tijd heeft georganiseerd.

Thans in afwachting van de toenemende stroom van berichten.

Dringend aanvulling personeel vereist. Groot deel van oude personeel is reeds vertrokken. Minister Binn. Zaken heeft een ambtenaar en een schrijver toegezegd. Plan om onder kapitein O.I.L. Koot een speciaal de-chiffreerbureau aan de C.I. toe te voegen. (blz. 63)

15 februari 1919 Binnenlandse Zaken krabbelt terug van gedane toezegging voor personeel. Luitenant Herdenberg bij G.S. III, speciaal voor C.I. (blz. 63)

2 april 1919 "Schuurman geeft 1 Mei a.s. waarschijnlijk G.S. IV over aan kapitein Generale Staf Prins, dan zal de censuur worden ondergebracht bij G.S. III, wat uit oogpunt van organisatie het eenig juiste is. Eindelijk zal dan ook eens over het dechiffreerbureau worden beslist en daar mede over de plaatsing van den kapitein O.I.L. Koot bij G.S. III." (blz. 67)

"Het op sterkte houden van onze schrijver geeft moeilijkheden, bijna allen trachten ons te verlaten en nergens zijn machineschrijvers beschikbaar." (blz. 67)

17 april 1919 "Aerdig bezoek van journalist uit Berlijn, Max Blokzijl." (blz. 68)

23 april 1919 "Generaal Pop sprak van morgen over kapt. Roelofsen met Fabius met het oog op de rol, die de Inlichtingendienst heeft te vervullen: het mag nooit een klachtenbureau worden en allermint mogen autoriteiten, die ondershands aan ons personeel mededeelingen doen, later doen alsof zij daarmee van hunne verantwoordelijkheid af zijn. Dit naar aanleiding van een brief van het kamerlid van Veen aan den Min.v.Oorlog, waarin deze zich op eene aan Roelofsen) door de burgerwacht te Amsterdam gedane mededeeling beriep." (blz. 69)

30 april 1919 De luitenant Fabius, correspondent van de "Nieuwe Rotterdamse Courant", gaat voor die krant naar Moskou en krijgt in verband daarmee opdrachten van G.S. III. (blz. 70)

16 mei 1919 Fabius stelt een ontwerp-wijziging samen op "strategische aanwijzingen" voor wat betreft G.S. III, naar aanleiding van de uitbreiding en de ervaring opgedaan tijdens de mobilisatie. (blz. 75)

16 mei 1919 Overleg tussen generaal Pop en Minister Ruijs de Beerenbrouck over voorstel G.S. III, dat de regering G.S. III zal machtigen regelingen te treffen, omdat bij dreigende revolutie, op een bepaald telegram de kopstukken der revolutionaire partijen zullen worden gearresteerd.

G.S. III dient daartoe, in samenwerking met de plaatselijke politie, een 'zwarte lijst' samen te stellen. (blz. 75)

17 mei 1919 Bespreking Fabius met procureur-generaal over wijze van optreden tegen revolutie.

Drie stadia:

1. algemene inlichtingen dat er iets zal gebeuren (bijv. 1 mei - het volgen van vooraanstaande revolutionaire personen;
2. kort vóór uitbreken revolutie en reeds hier en daar onlusten, dus nog geen staat van beleg;
3. bij afkondiging staat van beleg.

Bij 1. telegram aan plaatselijke politie om op hun hoede te zijn;

Bij 2. zeer moeilijk, omdat justitie zonder meer niet overgaat tot arrestaties, doch aan de hand van art. 102 Strafrecht, i.v.m. art. 87 Strafrecht (tijd van oorlog = oorlog dreigende; burgeroorlog = oorlog) is ingrijpen te verwachten op het spanningsmoment; dan zal een tweede telegram (B) uitgaan van de C.I., dat het parket zich gereed houdt de raddraaiers ingevolge art. 102 te arresteren.

Bij 3. derde telegram (C), gelastende de arrestaties, in de grote steden te voren vastgelegd, voor de kleine plaatsen op bureau G.S. III, n.a.v. de zwarte lijst door G.S. III zelf te verzenden. (Hierbij zat de gedachte voor, dat de voorbereidingen aan zo weinigen als mogelijk is, bekend mogen zijn.) (blz. 76)

25 juni 1919 Ontmoeting te Breda tussen Hoofd G.S. III en Hoofd Service de Sûreté te Brussel, majoor Moge, ter bespreking afweer tegen het bolsjewisme. (blz. 81)
In plaats van Moge verscheen een subaltern politie-ambtenaar. (Van Woelderen: "De Belgen zullen het nooit leeren! Belgische vlieglichtigheid.") (blz. 82)

25 juni 1919 Hoofdcommissaris Utrecht Van 't Sant bespreekt met G.S. III de moeilijkheid om geld te krijgen voor de plaatselijke inlichtingendienst, "die door zijn vertrouwensmannen onder de revolutionaire

zoo bijzonder nuttig werkt". Hem wordt aangeraden te proberen van particuliere zijde, o.a. Van Beuningen, subsidie te krijgen. (blz. 81)

(Van Beuningen was dedirecteur van de Steenkolen Handeleverening te Rotterdam, zeer vooraanstaande figuur in de Rotterdamse haven en als zodanig zeker een vertrouwde relatie van Van 't Sant uit zijn Rotterdamse tijd. deM)

4 juli 1919 De Opsporingsdienst verhuist van het Van Imhoffplein naar het bureau van G.S. III. (blz. 84)

(Het Van Imhoffplein-bureau droeg waarschijnlijk als cover de naam "Passenbureau". deM)

De positie van kapitein Koot moet dringend worden vastgesteld, anders dreigt het gevaar dat deze allereerste kracht in het ontcijferen van codes toch nog door vertrek naar Indië voor G.S. III verloren gaat. (blz. 84)

De volgende mutatie houdt verband met het a.s. vertrek van Fabius per 1 augustus 1919.

4 juli 1919 "Voor de bestudeering van de binnenlandsche politieke stroomingen en in het algemeen den dienst van den Centralen Inlichtingendienst in details, waarmee Roelofsen was belast en die ik zoover mogelijk in de toekomst liefst persoonlijk aan mij wil houden, neem ik nu in de volgende dagen de stipt persoonlijke relaties van Roelofsen met katholieken, militairen enz. enz. over. Dinsdag en Donderdag a.s. gaan wij naar den Helder en Middelburg om met de marine te gaan spreken over het organiseren van een beteren inlichtingendienst over de geseestroomingen onder het personeel der marine." (blz. 84)

16 juli 1919 De positie van de Inlichtingendienst na de demobilisatie vereist, dat de inter-departementale aard gehandhaafd blijft en dat voorkomen wordt, dat alles over de Minister van Oorlog moet gaan, wil de zaak in de praktijk niet vast lopen. Rechtstreeks overleg met andere departementen moet mogelijk blijven. (blz. 87)

19 juli 1919 Na bezoeken aan een vijftal diocesaanen over verstrekken van inlichtingen aan de C.I. is de conclusie (van Van Woelderen) Het is een enorme steun voor het gezag, dat onze C.I. zo nodig beschikt over de prachtig georganiseerde, uiterst snel werkende katholieke inlichtingendienst. Ook kan worden beschikt over de bemiddeling van de hoofdaalmoezenier. Deze re-

laties blijven strikt geheim en blijven in handen van Van Woelderens persoonlijk. (blz. 89)

24 juli 1919 Van Woelderens zal per 16 augustus 1919 worden gepensioneerd (als artillerie kapitein) en daarna, bij Koninklijk Besluit, werkzaam worden gesteld bij de Chef Staf, als Hoofd Centrale Inlichtingendienst. (blz. 89)

POLITIEK BINNENLAND

29 mei 1917 Drukke correspondentie met pastoor Wijers over z.g. anarchistische propaganda in ons land. (blz. 19)

4 februari 1918 De Nederlandse revolutionairen hebben de algemene staking afgekondigd. (blz. 23)

1 oktober 1918 Talrijke besprekingen over de Arbeiders- en Soldatenraden met Oorlog, Justitie en inspecteur Broekhoff. (blz. 39)

23 oktober 1918 Alle militaire verloven ingetrokken, mogelijk als gevolg van de reeds lang hangende dreiging van de Belgische annexatie van Zeeuws Vlaanderen en de Schelde-kwestie, mogelijk ook met het oog op de "ook voor ons dreigende bolsjewiki-wolken". (blz. 46)

28 oktober 1918 Militair oproer in de Harskamp. (blz. 48)

6 november 1918 Voorstel tot eervol ontslag van opperbevelhebber Snijders. Meer dan schandelijke behandeling, met het einde der mobilisatie in zicht. Een capitulatie voor Troelstra. (blz. 49)

11 november 1918 Conferentie met hoofdcommissaris Amsterdam over dreigende binnenlandse toestand. "De politie bleek absoluut nergens van op de hoogte te zijn!" "De acties der Roeden wordt hoogst gevaarlijk, gezien de werkloosheid en slaptes van onze partijen.". (blz. 51)

12 november 1918 Maakte vanmiddag de Tweede Kamerzitting mee, het historische moment, waar Troelstra de revolutie preekte onder mededeling, dat het grote partijcongres te Rotterdam Zaterdag zal besluiten hoe de plannen zullen worden uitgevoerd. (blz. 51)

Als Troelstra zich van de macht mocht meester maken zullen hem geen levensmiddelen worden gezonden, waardoor hij zal worden lamgeslagen. (blz. 52)

Burgemeester en hoofdcommissaris van Rotterdam hebben voor handhaving gezag 3000 man infanterie en 400 man cavallerie nodig. (blz. 52)

13 november 1918 Oprichting "Bond van Regeringsgetrouwen" tegen het Rode revolutie gevaar. (blz. 51)

Generaal Pop is de krachtige man die de regering tot de nodige kracht brengt. Zijn op de goede weg om het revolutiegevaar te bezweren. (blz. 52)

Broekhoff (Amsterdam) bericht, dat 3000 Wijnkopianen de cavaleristen uit de kazerne wilden komen 'bevrijden'. Salvo waarmee zij werden ontvangen doodde 8 man en verwondde er 6, waarna de betogers afvloeden en naar infanteriekazerne stroomden, waar de wacht onder een officier ze met geladen geweren afwachtte, wat ten gevolge had, dat Wijnkoop een inspecteur van politie liet verzoeken toch vooral niet te schieten. (blz. 53)

Censuur luisterde gesprek af van Alberda, vol kritiek op Troelstra. (blz. 53)

17 november 1918 Revolutiegevaar lijkt bezworen, mede dank zij generaal Pop, die de Regering tot krachtige houding inspireerde.

Hoofdcommissaris Rotterdam zou een G.S. III hebben verklaard, dat hij bij een revolutie zich met zijn gehele corps onder een nieuwe regering zou moeten stellen. (blz. 54)

Uit Enschede komt bericht, dat tal van wapens over de grens komen en in handen van revolutionairen worden gespeeld. (blz. 54)

Troelstra heeft op congres te Rotterdam erkend, zich in de kracht der regeringsgetrouwen te hebben vergist en gezegd zijn revolutie-actie tot voor hem betere tijden te willen uitstellen. (blz. 54)

14 maart 1919 Dreigend conflict in metaalbewerdersbond wordt met spanning tegemoet gezien; een ernstige staking zou zo licht ook andere na zich slepen. Trots allerlei alarmerende berichten is de indruk bij G.S. III dat het vooralsnog met een revolutie in ons land nog geen vaart zal lopen. (blz. 65)

2 april 1919 Alarmerend bericht uit Zwolle, dat op 8 april 1919 een aanslag op de veiligheid van de staat zou plaats hebben en dat details niet door de telefoon konden worden gemeld. "Zal wel loos alarm zijn.". (blz. 67)

28 april 1919 Alle berichten over revolutionaire 1 mei plannen luiden gunstig. De revolutionairen hebben geen geld, gebrek aan

steun en enthousiasme. (blz. 70)

De censuur komt per 1 mei werkelijk bij G.S. III. (blz. 70)

- 30 april 1919 "Juliana-dag, het is te hopen, dat de regen morgen ook zoo stroomt, 't zou een zeer goed afweermiddel zijn tegen partieele 1 Mei betougingen.". (blz.70)
- 2 mei 1919 "De 1 Mei dag is naar alle ingekomen berichten deden vermoeden en overeenkomstig onze prognose, in volmaakte orde en rust voorbij gegaan.". (blz. 70)
- 5 mei 1919 "Ook in het buitenland neemt alom het revolutionaire en bolsjewistische gevaar af, bij ons is dit in hooge mate het geval, omdat de arbeider in de eerste plaats naalle geleden misère dankbaar gestemd is voor de verbeterde voedings-toestanden en de hoogere loonen, ook heeft de bolsjewist zelfmoord gepleegd -voor zoover mogelijk- door de vrouw te verlagen tot onpersoonlijke fokmachine.". (blz. 71)
- 17 mei 1919 Blijkens bericht politie Amsterdam is de revolutie-actie aldaar geheel verlopen. Het enige wat nog aandacht verdient is "de club van socialistische intellectuelen, dit is de wolf in schapenvacht, waar Berlage e.o. misbruik zullen maken van hun naam en invloed, zij veel meer dan schooliers en marktschreeuwers als Bijnkoop en de Visser zijn gevaarlijk.". (blz. 76)
- 23 juni 1919 G.S. III-officier naar Zuid-Limburg om de Belgische propaganda voor het annexionisme aldaar te bestuderen. (blz.80)
- 25 juni 1919 Verzocht wordt om spoedige inzending van het G.S. III-rapport over de annexionistische propaganda in Limburg, ter behandeling in de ministerraad. (blz.81)

POLITIEK BUITENLAND

- 12 december 1916 Opzienbarend bericht, dat de Duitse keizer bereid is vrede te sluiten. Het juiste, grote moment, na de vernietiging van Roemenië. Niet waarschijnlijk dat de Entente op de voorstellen zal ingaan. (blz. 13)
- 15 maart 1917 "Bulletins brengen berichten over een groot oproer te St. Petersburg - dat kan grooten invloed uitoefenen! misschien het begin van het einde!" (blz.15)
- 3 april 1917 Aan het Oostfront gebeurt niets, vermoedelijk omdat de nieuwe toestanden in Rusland zich eerst moeten ontwikkelen, (blz. 17)

- 3 april 1917 Wilson heeft voorgesteld aan Duitsland de oorlog te verklaren. (blz. 17)
- 11 april 1917 De eis om vrede door de Russische arbeiders wordt door de Russische militaire attaché tegengesproken. (blz.17)
- februari 1918 De onderhandelingen te Brest Litowsk blijven traineren. De staking in de Duitse industrie neemt af. Duitsland is geen land voor revolutie. (blz. 22)
- 9 februari 1918 Hedennacht de vrede tussen Duitsland en de Oekraïne gesloten. "Het daghet in het Oosten". (blz. 25)
- 12 februari 1918 De vrede met de Oekraïne en de daarop gevolgde algemene demobilisatieorder van het Bolsjewiki-bewind brengen de Centralen groot voordeel; de mark liep van 42 op 46,75. (blz. 25)
- 20 februari 1918 Bericht ontvangen dat Trotzki c.s. de Centralen vrede hebben aangeboden. (blz. 25)
- 1 maart 1918 Vrede met Roemenië en Rusland binnenkort te verwachten. (blz. 26)
- 6 maart 1918 Vrede met Rusland en voorlopige vrede met Roemenië. (blz. 27)
- 1 oktober 1918 Bulgerije op genade en ongenade aan Entente overgegeven (blz. 39), een zware slag voor Duitsland. (blz. 41)
- 10 oktober 1918 Geruchten dat de Duitse keizer afstand zou doen. G.S. IV (Censuur) wist, dat de Franse legatie telefonisch had doorgegeven, uit zeer goede bron te weten, dat de Duitse keizer ten behoeve van zijn kleinzoon afstand zou hebben gedaan. (blz. 43)
- 23 oktober 1918 Alle militaire verloven ingetrokken, mogelijk als gevolg van de reeds lang hangende dreiging van de Belgische annexatie van Zeeuws Vlaanderen en de Schelde-kwestie, mogelijk ook met het oog op de "ook voor ons dreigende Bolsjewiki-wolken". (blz. 46)
- 31 oktober 1918 Turkije voert afzonderlijke vredesonderhandelingen. Oostenrijk-Hongarije uiteen gespat. Duitsland staat geheel alleen tegen de gehele wereld. (blz. 48)
- 1 november 1918 Revolutie in Hongarije. (blz. 49)
- 2 november 1918 De Oostenrijks-Hongaarse troon is omver geworpen. (blz. 48)
- Wapenstilstand met Turkije. (blz. 48)
- 8 november 1918 Revolutie in Duitsland. Beieren een republiek. Eis sociaal-democraten een Rijkskanselier: keizer en kroonprins moeten abdiceren, binnen 24 uur. Met oog op onbetrouwbaarheid Duitse troepen,

dringend wapenstilstand vereist. (blz. 50)

9 november 1918 Revolutie in Duitsland breidt zich uit. Losgelaten krijgsgevangenen vluchten naar Nederlandse grens. Duitse keizer zou reeds afstand hebben gedaan. Nederland ook aan vooravond van revolutie ? (blz. 50)

11 november 1918 "De teerling is geworpen. Vae Victis. De wapenstilstand is hedenmorgen gataekend." Keizer, met kroonprins die met hem abdicerde, met klein gevolg aan onze grens, vroeg de orders van de Nederlandse regering aan de Nederlands grenswacht. Sic transit. Hij zal gastvrijheid ontvangen op het kasteel Amerongen. (blz. 50)

15 februari 1919 Om de haatcampagne tegen de door Nederland toegelaten Duitse keizer wat af te leiden, speelt G.S. III een spel. Voor een Haags dagblad wordt een bericht opgesteld over de ongunstige gezondheidstoestand van de keizer. Een ingevoerde Engelse journalist moet zorgen voor opname in Engelse pers, in de hoop dat de aandacht van de keizer wordt afgeleid. (blz. 62)

Binnenlandse toestand in laatste weken zeer belangrijk verbeterd, in de eerste plaats door de nederlaag der Spartacisten in Duitsland. (blz. 63)

"Wij hopen vandaag een gevaarlijk individu eene Barthe Rutgers geb. Mees, vrouw van een bolsjewistisch ingenieur in Rusland bij haar grensoverschrijding te knippen." (blz. 63)

(Mogelijk kwam Ir. S.J. Rutgers met zijn vrouw omstreeks dit tijdstip naar Nederland (uit Rusland) voor het plegen van overleg en het ontvangen van definitieve instructies ten behoeve van zijn deelname als vertegenwoordiger van de Nederlandse communistische partij, aan het congres van 2 maart 1919, waar de IIIe (Communistische) Internationale (Comintern) werd opgericht. deM)

2 april 1919 De Spartacisten te Berlijn zouden op 8 april opnieuw oproer beginnen. 3.000 Opstandelingen zouden aanslag op Lobith plegen. (blz. 67)

23 juni 1919 Door het actieve optreden der Zweden zullen de bolsjewiki hun propaganda-centrum van Stockholm overplaatsen naar Kopenhagen. De secretaris van ons consulaat aldaar werd ingeschakeld om over de activiteit van dit centrum te rapporteren. (blz. 77)

POLITIE - VERBINDINGEN

- 13 maart 1917 Met de hoofdcommissaris van Amsterdam wordt overeengekomen, dat contact zal worden opgenomen met diens "handigste" politiemans, om "eindelijk de Amsterdamsche politie tot wat grootere activiteit te brengen, in den zin van de Rotterdamersche speciaal in de dagen van van 't Sant". (blz. 15)
- 13 maart 1917 Van 't Sant zal, ten behoeve van G. S. III, trachten relatie te zoeken met de commissaris Gasinjet te Vlissingen. (blz. 15)
- 14 maart 1917 Hoofdcommissaris Rotterdam brengt internationale overzichten van spionage, zowel van Centrale als van Entente-zijde. Besprekingen met politie Amsterdam, inspecteur Plateel (bedoeld moet zijn: Pateer de M.), Van 't Sant (Utrecht) en Gasinjet (Vlissingen). Pateer zal in Amsterdam de contre-spionage dienst organiseren. (blz. 15)
- 24 maart 1917 Verzoening met commissaris Gasinjet te Vlissingen, die voortaan medewerking zal verlenen. Oorzaak geschil niet vermeld. (blz. 16)
- 19 april 1917 Enkele politie-ambtenaren te Rotterdam zullen toelage van G.S. III krijgen. (blz. 18)
- 29 mei 1917 De relatie met de inspecteur Broekhoff uit Amsterdam levert veel op, "o.a. voorbereidingen tot laten springen van Moerdijk van Duitsche zijde en teekeningen van Nedrl. forten door Ned. sold. aan Duitsche agenten". (blz. 19)
- 11 juni 1917 Broekhoff, "die met grooten ijver werkzaam is voor den inlichtingendienst", verder geïnstrueerd door Fabius. (blz. 19)
- 28 juni 1917 Commissaris Gasinjet uit Vlissingen "heeft weer eens een onbeschaamden brief geschreven". Fabius heeft hem geantwoord en gaat naar de P.G. (blz. 20)
- 5 juni 1918 Broekhoff bericht over een ^{anarchistisch} ~~anarchistisch~~ complot tegen onze minister. (blz. 33)
- 21 juli 1918 Bespreking over een op te richten Centrale Vreemdelingendienst onder leiding van de Inspecteur van de Koninklijke Marechaussee, die bevoegd zal zijn de plaatselijke politie zelfstandig te instrueren. De P.G.'s zullen alleen van advies mogen dienen, met beroep op de Minister van Justitie. (blz. 38)
- 16 september 1918 In werking treden van de Nederlandse Vreemdelingendienst, onder leiding van oud-hoofdcommissaris van Amsterdam,

Hordijk.

G.S. III pleegt overleg met de divisiecommandanten der Kon. Marechaussee om het horen van deserteurs en de gehele kondschapdienst niet in de klas te laten komen. (blz. 40)

OPSPORINGSDIENST

- 1 augustus 1916 Baron Sixma van Heemstra schijnt chef van de Opsporingsdienst te zijn. (blz. 4)
- 4 augustus 1916 Het werk dat nu door de Opsporingsdienst wordt gedaan, werd eerst verricht door luitenant Van de Brandeler. Laatstgenoemde zal nu gedeeltelijk worden betaald door G.S. III. (blz. 4)
- 22 februari 1917 Correspondentie met de Territoriaal Bevelhebber te Zwolle om meer medewerking te geven aan de Opsporingsdienst en om nodeloze acties tegen vreemde agenten te beperken. (blz. 13)
- 23 juni 1919 Per 1 juli 1919 wordt de Opsporingsdienst, onder Sixma van Heemstra, overgeheveld van de Inspecteur der Kon. Mar. naar de Generale Staf. (blz. 79)
- Naar de mening van Hoofd G.S. III behoort ook in normale tijden de Opsporingsdienst onder de Generale Staf en niet onder de Kon. Mar. (blz. 67)
- 4 juli 1919 De Opsporingsdienst verhuist naar gebouw van G.S. III. (blz. 84)

KONDSCHAPPERS

- 3 augustus 1916 Korporaal Van Waveren, kweker-handelaar in bloembollen op Rusland, doet kondschapdiensten in dat land, door zijn connecties aldaar. (blz. 4)
- 4 augustus 1916 Alle Nederlandse officieren met buitenlandse vrede-werkkring of buitenlandse connecties zijn bij G.S. geregistreerd. (blz. 5)
- 14-30 december 1916 Naar het buitenland reizende officieren zijn in bezit van vragenlijst van G.S. III. Een exemplaar daarvan zou in Duitse handen zijn gekomen, waaromtrent door Duitsland vragen werden gedaan. (blz. 10)
- 3-6 januari 1917 Alle officieren die naar het buitenland zijn gegaan moeten verklaring tekenen, dat niet door hun schuld een vragenlijst in verkeerde handen is gekomen. (blz. 11)
- 6 februari 1917 Aantal kondschapsberichten over Duitse troepenconcentraties aan de oost-

grens, verwerkt in overzicht voor dagbericht, wordt doorgezonden aan de generaal en aan Buitenlandse Zaken. (blz. 12)

8 februari 1917 Met ingang van 6 dezer zal de generaal in dagbericht uittreksel krijgen van de ingekomen kondschapsberichten. Dit zal tevens circuleren bij de hoofden der afdelingen. (blz. 12)

17 februari 1917 De Duitse militaire attaché wordt op de man af gevraagd naar de reden van de Duitse troepenconcentraties. (blz. 12)

21 juli 1918 Bezoeken van de leiding van G.S. III aan Zeeuwe Vlaanderen, voor verzekeren goede kondschapsberichten. (blz. 38)

30 augustus 1918 Dr. Van Blankensteyn op bezoek bij G.S. III. Beloofd regelmatig berichten te zenden. (blz. 39)

Via Buitenlandse Zaken wordt een dagboek ontvangen van Dr. Grondijs (over de gebeurtenissen te St. Petersburg? dsm) (blz. 39)

NEDERLANDSE MILITAIRE ATTACHÉ'S

25 juli 1916 Nieuwe militaire attaché te Parijs, majoor De Quay, wordt door G.S. III geïnstrueerd. (blz. 3)

19 juli 1916 De benoeming van militaire attaché's wordt door G.S. III sterk gestimuleerd. Had langdurig actie gevoerd om militaire attaché's te doen benoemen. (blz. 1)

3 augustus 1916 Instructie aan militaire attaché's Muller Massis en De Quay. (blz. 4)

7 augustus 1916 Hoofd G.S. III heeft zelf een geheime code ontworpen voor de militaire attaché's. (blz. 5)

12 september 1916 De correspondentie voor de militaire attaché's gaat van G.S. III rechtstreeks naar de Ite afdeling van het Ministerie van Oorlog. De gegevens over het buitenland van de Ite afdeling worden bewaard in het archief van G.S. III. (blz. 7)

5 oktober 1916 Militair attaché De Quay te Parijs introduceert journalist Dr. Grondijs bij G.S. III. Grondijs correspondeert van St. Petersburg uit met G.S. III. (blz. 14)

De verzending van stukken voor de militaire attaché te Parijs loopt over de militaire attaché te Bern. (blz. 14)

18 mei 1918 G.S. III wenst bevoegdheid rechtstreeks met de militaire attaché's code-telegrammen te wisselen. (blz. 33)

20 mei 1919 Hauptman Graf Westarp doet namens Duitse regering aan G.S. III voorstel met he

verbinding te onderhouden als vertegenwoordiger van een Pruisische anti-bolsjewistische vereniging. Voorstel wordt afgehouden. Gegevens over het bolsjewisme zullen worden uitgewisseld via de Nederlandse militaire attaché's. (blz. 77)

ENGELSE DIENST

Hoofd: Colonel Oppenheim, militair attaché.

Het contact wordt onderhouden door de kapitein Van Oorschot.

17 maart 1917 De Engelse militaire attaché beklagt zich tegen Van Oorschot, dat hij voor zijn gegevens nimmer iets terug ontvangt. (Natuurlijk, zegt Van Woelderren). (blz. 15)

15 februari 1919 Uitwisseling van bolsjewistische gegevens (de gemeenschappelijke vijand!). (blz. 62)

Colonel Oppenheim voorgedragen voor een Nederlandse onderscheiding. (blz. 62)

25 maart 1919 "Colonel Oppenheim gaf aan v. Oorschot inzage van een zeer belangrijk document, nl. beschouwingen over de Belgische commissie voor den Oorlogeraad te Parijs over de Belgische eischen met begeleidend schrijven van Balfour van 11 Maart. Hij bracht het dadelijk even aan ons, die er vlug een afschrift van namen. Het is een handig, venijnig gesteld staatsstuk, dat aan onze regeering nog niet ter kennis was gebracht, wij zonden het naar Buitenslandsche Zaken, die o.a. dadelijk een afschrift naar Parijs stuurden, Prof. Struifcken zal het ook bewerken, terwijl Fabius het van opmerkingen voorzien tot behandeling aan kolonel Van Tuinen gaf." (blz. 65)

De Engelse regering heeft bericht dat colonel Oppenheim geen Nederlandse decoratie mag ontvangen, "omdat hij nog geen 5 jaar in Nederlandschen dienst is, de Engelse koning handhaaft dus nog de uitspraak van Koningin Victoria "mijn eigen honden dragen mijn eigen colliers". (blz. 67)

25 juni 1919 De Engelse Inlichtingendienst wordt opgeheven. Tinsley heeft echter de opdracht scherp te blijven uitkijken wat de Duitsers doen, om eventueel dadelijk weer opnieuw te beginnen; zijn handigste agenten worden bij de legatie ondergebracht, zelf wordt hij directeur van de Uranium Transport Company te Rotterdam. (blz. 81) (Tinsley was de consul in Rotterdam.)

FRANSE DIENST

Hoofd: generaal Bucabeille (te Maastricht?), militair attaché.

Het contact wordt onderhouden door de Limburgse luitenant Schoenmaeckers.

13 maart 1917 G.S. III ontvangt van Bucabeille nogmaals interessante gegevens. Hij gaf Schoenmaeckers een lijst van mensen, die voor 'contra-spionage' in Franse dienst waren. Lijst blijkt van weinig waarde, de 'kopstukken' mankeren. Was blijkbaar een tactische zet, om G.S. III aan hem te verplichten na een "bommenkwestie met de Duitschen deserteur Schjipschek, die geïnstrueerd werd en materieel ontving bij den Franschen M.A. en daarna deze zaak aan de Justitie aangaf". Na overleg G.S. III met Openbaar Ministerie, Justitie en R.B.Z. zaak in doofpot gestopt. (blz. 13)

29 juni 1917 Bucabeille gaf Schoenmaeckers een dossier over de werking en inrichting van zijn contra-spionage, bestemd voor G.S. III. (blz. 20)

februari 1918 Bucabeille levert "de mooiste en meest geheime gegevens" aan Schoenmaeckers, bestemd voor G.S. III. (blz. 22)

5 april 1918 Bucabeille verzocht de Opperbevelhebber een stafofficier te zenden om te helpen bij de ontmaskering van een man, die geheime mobilisatie-bescheiden had aangeboden. Hoofd G.S. III had met nadruk er op gewezen, dat dit niet tot de taak van een Inlichtingendienst behoorde. Wel zou een G.S. III-officier de daarvoor aangewezen instantie kunnen vergezellen. (blz. 29)

15 februari 1919 Uitwisseling van bolsjewistische gegevens (de gemeenschappelijke vijand!) (blz. 62)

2 april 1919 Bucabeille introduceert bij G.S. III "den chef van den anti-Bolsjewiken dienst Fourgère", die op verzoek van minister Van Karnabek overleg over het revolutioneergevaar zou plegen met G.S. III. (blz. 67)

17 april 1919 Bucabeille introduceert de Franse luitenant de Lorgeuil, die om de tien dagen gegevens over het bolsjewisme zal brengen, "de eerste officiële samenwerking met het buitenland op ons bureau". Zulks op wens van Ministerie van Buitenlandse Zaken. (blz. 68)

5 mei 1919 Luitenant de Lorgeuil vroeg om legitimatie van twee anti-bolsjewistische agents van de Franse dienst. Uit voorzichtigheid geweigerd; wel bemiddeling bij plaatselijk

autoriteiten toegezegd. "Meestal zijn die menschen tevens belast met handelsespionage. zoodat wij er de voorkeur aan geven ons niet in een waspennest te steken." (blz. 71)

12 mei 1919 Sucebaille beklagt zich over het op hem loslaten van agents-provocateurs. Is niet door G.S. III gedaan. (blz. 73)

14 mei 1919 Gesprek met Sucebaille over een, met advies van twee Nederlandse advocaten opgestelde instructie voor de agenten van de Franse dienst, in verband met het optreden der politie. Van beide zijden wordt het beter geacht, dat in Nederland een georganiseerde vreemde dienst onder een fatsoenlijk man bestaat, dan een clan destiens met allerlei verdachte figuren. (blz. 74)

DUITSE DIENST

Hoofd: Overste Renner, militair attaché, opgevolgd door majoor Von Schweinitz (tot februari 1919), daarna weer overste Renner.

Het contact wordt voornamelijk onderhouden door de kapitein Gijberti Hodenpijl

19 juli 1916 De inlichtingen-officier te Wezel stelt -indirect- voor, geregeld berichten te zenden aan Engelse oorlogsschepen die voor de Nederlandse kust kruisen. "Sie würden dann vielleicht von ihnen befreit werden können". Onvoorwaardelijk afgewezen. (blz. 1)

4 augustus 1916 Code van de attaché Renner is ontcijferd, waardoor waardevolle gegevens over plaats Engelse divisies werden verkregen. (blz. 4)

14 februari 1917 Bericht over een waarschijnlijk geheime installatie voor draadloze telegrafie op Duitse legatie. (blz. 12)

8 juni 1918 De Duitse Inlichtingendienst zond per code-telegram inlichtingen voor Duitse dubbel-spionnen, werkzaam bij Tinsley te Rotterdam, omtrent kazernes te Mülheim en Keulen, als middel om vertrouwen te wekken bij de Engelsen. (blz. 34)

oktober 1918 Door Duitse legatie vier klachten tegen G.S. III ingekomen, nl.
-tegen uithoren Duitse posten aan de Limburgse grens;
-over doorgeven van verklaringen van Duitse deserteurs aan de Entente;
-over in de hand werken van Entente-espionage in Zeeuws Vlaanderen;
-over een inwoner van Maastricht.
G.S. III kon de klachten afdoende ontzenuwen.

G.S. III list de militaire attaché zijn ongenoegen meten over deze gang van zaken. De attaché wist van niets en adviseerde "wat flinker en krachtiger dan gewoonlijk te antwoorden". (blz. 40)

15 februari 1919 Uitwisseling van bolsjewistische gegevens (de gemeenschappelijke vijand!). (blz. 62) *overname met de Entente*

Hajoor Von Schweinitz op voorstel van G.S. III voorgedragen voor Nederlandse onderscheiding. (blz. 62)

15 april 1919 Leiding G.S. III bezocht de militaire attaché om kennis te maken, "na achter de schermen in de afgelopen jaren van elkaars bestaan zoo dikwijls bemerkte te hebben". (blz. 68)

25 juni 1919 De Duitse dienst in Nederland wordt voorlopig quasi alleen op handelsgebied en propaganda in stand gehouden. Het hoofd van de dienst (Freijer) wordt chef van de inlichtingendienst voor het Departement van Buitenlandse Zaken te Berlijn. (blz. 81)

30 juni 1919 Overste Renner bleek niet te weten van opdracht Graaf Westarp (samenwerking met G.S. III voor afweer van het bolsjewistische wereldgevaar) en vond die zaak verdacht. Gesprek hierover met Van Woelderens was voor Renner aanleiding te verklaren, tegenstander te zijn van het organiseren van spionage-systemen met betaalde agenten. Noemde die lieden internationaal schuim, dubbel spel spelend en opdrachtgevers verradend en verkopend. Het geld daaraan besteed is weggesmeten. Had gehele oorlog door officiële en niet-officiële diensten van zich af gehouden en toch steeds de beste berichten over Engeland geleverd van alle Duitse diensten. Zijn gegevens daartoe had hij verkregen door studie van 160 provinciale Engelse dagbladen. (blz. 83)

GEHEIME BERICHTEN MISSELING

4 augustus 1916 Code van de Duitse militaire attaché Renner is ontcijferd, waardoor waardevolle gegevens over plaats Engelse divisies werden verkregen. (blz. 1)

14 februari 1917 Bericht over een waarschijnlijk geheime installatie voor draadloze telegrafie op Duitse legatie. (blz. 12)

15 maart 1917 Marine-officier bespreekt bij G.S. III vinding "waardoor hij radio's met variërende golflengte hoop te kunnen opvangen en de code-telegrammen uit de vermoedelijke radio-telegrafie installatie

- in Duitse consulaat te vinden." (blz. 1)
- 8 februari 1918 "Onze eigen installatie voor radio telegrafie vangt tegenwoordig de draadloze telegrammen op, die op bepaalde uren van de Duitse duikbooten worden afgezonden, wij zullen nu wel spoedig de geheime code ontcijferen door de handigheid van den genialen Koot." (blz. 24)
- 6 juni 1918 "Door het oplossen van den Engelschen code ontvangen wij thans ook van die zijde hoogst belangrijke gegevens." (blz. 34)
- 28 april 1919 "De Duitse "Waco"-code is gevallen waaruit wij nauwkeurig de machinaties lezen van de Amerikanen, die de Duitschers aanzetten, om de vredesvoorstellen niet aan te nemen." (blz. 70)
- 4 juli 1919 De regering zal maatregelen moeten treffen dat, ondanks de algehele demobilisatie, ondershands toch nog buitenlandse code-telegrammen kunnen worden nagegaan. (blz. 84)

KRIJGSGEVANGENEN

- 19 juli 1916 Krijgsgevangenen zullen voortaan stelselmatig door de Rotterdamse politie worden gehoord, zoals ook met Duitse deserteurs gebeurt door de marechaussee in het Interneringskamp te Bergen. (blz. 1)
- 4 augustus 1916 Ook Franse, Engelse en Russische krijgsgevangenen zullen beter gehoord moeten worden. (blz. 5)
- augustus 1916 Korporaal van Waveren van G.S. III (vermoedelijk Russisch sprekend in verband met zijn bloembollenhandel op Rusland) wordt werkzaam gesteld te Rotterdam voor het horen van Russische krijgsgevangenen. (blz. 5)

SCHEEPVAART

- 19 juli 1916 G.S. III geeft aan Van 't Sant, inspecteur Rivierpolitie te Rotterdam, instructie, voortaan gezagvoerders van schepen alles te doen rapporteren wat voor de inlichtingsdienst van belang kan zijn. Instructie werd gegeven in overleg met de Marine Staf. (blz. 1)
- 3 februari 1917 Na vertrek van Van 't Sant uit Rotterdam (benoemd tot hoofdcommissaris Utrecht. dem) pleegt G.S. III overleg met de Rivierpolitie te Rotterdam, ter voorbereiding van een betere inlichtingsdienst in verband met inkomende schepen, ten behoeve van de Marine Staf. (blz. 11)

HOOFDSTUK III

G.S. III - DIENST VOOR HET BINNENLAND

PRIORITEIT VOOR POLITIEKE INLICHTINGEN

De stelling dat G.S. III in de jaren 1914 - 1918 primair een militaire inlichtingendienst moest zijn en ook steeds was, behoeft geen verdediging. Het feit van het woeden van de Eerste Wereldoorlog is daarvoor een afdoende verklaring.

Maar niet alleen de gebeurtenissen aan de oorlogsefronten zijn voor een inlichtingendienst, zelfs voor die van een neutraal land, van belang. Ook op de stemming in het binnenland dient de aandacht gevestigd te zijn, zeker wanneer, zoals in die jaren in Nederland het geval was, 400.000 mannen uit hun maatschappelijke milieus zijn weggehaald en tegen hun zin en hun eigen belangen in, hun dagen als militair moesten doorbrengen.

Naar gelang de oorlog langer duurde en de gemobiliseerden dus ook langer gescheiden van hun gezinnen moesten leven, namen de binnenlandse moeilijkheden toe. Afgezien van de steeds aanwezige, herhaaldelijk zeer ernstige beduchtheid dat ook ons land nog in de strijd verwickeld zou raken, was één van de voornaamste factoren voor grotere kansen voor het ontstaan van die moeilijkheden, de geleidelijk aan steeds slechter wordende voedselvoorziening. De wetenschap bij de gemobiliseerden dat de honger hun gezinnen bedreigde, moest wel van uitwerking zijn op de geest in de troepen en daar onrust en opstandige gevoelens opwekken, c.q. aanwakkeren.

Wetenschap omtrent hetgeen onder die militairen (die in het bezit waren van massale hoeveelheden wapens) leefde, was voor de inlichtingendienst een eerste vereiste.

Het is dan ook niet alleen begrijpelijk, veel-
eer vanzelfsprekend, dat kapitein Van Woelderens in zijn dagboek af en toe dit onderwerp aanroerde. Dit te meer na hetgeen in 1917 en 1918 in Rusland had plaats gevonden en welke gebeurtenissen door revolutionaire geesten in ons land als navolgenswaardig voorbeeld werden gepropageerd.

Een melding in dit dagboek, gedateerd 29 mei 1917, waaruit blijkt dat aandacht werd geschonken aan anarchistische propaganda in Nederland, staat nog vrijwel op zich zelf. Zo ook de aantekening van 4 februari 1918 over een door de Nederlandse revolutionairen aangekondigde algemene werktaking.

In oktober 1918 werd dit soort aantekeningen veelvuldiger. Dan is er sprake van besprekingen met de departementen van Oorlog en Justitie en met de politie over de Arbeiders- en

Soldaten-Raden, dan wordt vermeld de intrakking van alle militaire verloven, mogelijk met het oog op de "ook voor ons dreigende bolsjewiki-wolken". Heel duidelijk spreekt een aantekening van 28 oktober 1918: "Militair oproer in de Marakamp", waarbij de "ergerlijke slaptes waarvan de officieren daar blijk geven" wordt gelaakt.

Dat het niet alleen onder de militairen giste, blijkt uit een dagboek-aantekening van 11 november 1918, de dag van de wapenstilstand en tevens de dag dat in geheel Duitsland de revolutie uitbrak. Van Woelderen vermeldde daarin "den dreigenden binnenlandsechen toestand" en wees op "de actie der Rooden", die "hooget gevaarlijk (wordt), gezien de werkeloosheid en slaptes van onze partijen".

++ ++
++

Het intreden van de wapenstilstand op 11 november 1918 maakte een einde aan de prioriteit van de militaire inlichtingen boven de politieke. Dat werd nog eens onderstreept door de revolutiepoging van Troelstra op de daarop volgende dag. Troelstra klopte daarmee op de deur van de politieke inlichtingendienst en die klop werd op G.S. III duidelijk gehoord.

Nog diezelfde dag verzocht G.S. III "een tal van goede vrienden in het leger" om "juiste inlichtingen omtrent stemming en betrouwbaarheid van het leger".

Die dag veranderde G.S. III "in beginsel van een inlichtingendienst voor het buitenland in een dienst voor het binnenland" schreef Van Woelderen. Maar vijf dagen later, op 17 november, rectificeerde hij zich zelf door te spreken van een "dienst in het binnenland naast dien voor het buitenland". Deze rectificatie is zeer bewust geschied. De aanvankelijk geschreven woorden "in plaats van" werden doorgehaald en vervangen door de woorden "naast dien voor".

De reorganisatie ging snel in zijn werk. De dienst werd in die dagen versterkt met drie officieren-leerlingen van de Hogere Krijgsschool, het bureau was dag en nacht bezet door twee officieren en twee onder-officieren, een verbindingsbureau voor berichten was in werking gesteld, er werd nauw overleg gepleegd met de politie te Amsterdam, Rotterdam en Utrecht en zoveel mogelijk werden officieren met opdrachten door het land gezonden

++ ++
++

Alvorens nader in te gaan op de in begin 1919 doorgevoerde reorganisatie, alsmede de voorbereiding daarvan, worden eerst nog enkele onderwerpen beschreven die in tijdsorde daaraan

voorzafgingen en duidelijk aantoonde, dat er voor een civiele politieke inlichtingendienst meer dan voldoende bestaansgrond aanwezig was.

INLICHTINGEDIENST AMSTERDAM

Op 13 maart 1917 schreef de kapitein Van Woelderen in zijn dagboek de volgende mutatie:

"Wij hebben met den Hoofddirectie van Politie te Amsterdam afgesproken ons met zijn handigsten politiemannen in verbinding te stellen, om ook eindelijk de Amsterdamsche politie tot wat grootere activiteit te brengen in den zin van de Rotterdamsche speciaal in de ogen van Van 't Sant."

Op 14 maart volgde de mutatie:

"Bespreking met den inspecteur van Politie te Amsterdam Plateel (bedoeld moet zijn: Pater, de), die de contra-spionage te Amsterdam beter zal organiseren."

Die "handigste politiemann" bleek te zijn de inspecteur van politie Karel Henri Broekhoff, geboren 28 april 1886 te Amsterdam, die sinds 1906 bij de Amsterdamsche politie werkzaam was. (Voor bijzonderheden: zie hoofdstuk I, blz. 21)

Van deze aanwijzing zal G.S. III beslist geen spijt hebben gehad.

In april 1917 begon Broekhoff zijn werk in de contra-spionage sector, een voor hem volkomen vreemd terrein. Niettemin heeft hij zich opmerkelijk snel ingewerkt en was hij reeds spoedig in staat met enkele "Abwehr"-officieren in contact te komen en blijvende goede relaties met hen te onderhouden. Reeds in augustus 1917 stond hij op vrij vertrouwelijke voet met leidende figuren van de consulaten (-generaal) van Engeland, Duitsland, Oostenrijk en de Verenigde Staten te Amsterdam, van welke personen hij veel vertrouwelijke gegevens ten behoeve van G.S. III wist te verkrijgen.

Het is mij gelukt de hand te leggen op de kopiën van de rapporten welke door Broekhoff aan G.S. III werden gezonden. De periode, door deze rapporten gedekt, loopt van 26 april 1917 tot einde 1918.

Uit deze rapporten zou zelfs nu nog een duidelijk overzicht van de bezetting, van de ingeschakelde agenten en van de werkzaamheden van de genoemde buitenlandse diensten kunnen worden samengesteld

Uitsluitend om enig idee te geven van de intensiteit van de rapportage, volgen hieronder

de data waarop rapporten (soms zeer uitvoerige) aan G.S. III werden gezonden.

1917 april	: 26, 28,
mei	: 9, 16, (rapport 5 ontbreekt) 25, (rapporten 7 t/m 12 ontbreken),
juni	: 19, 20, 21, 22,
juli	: 3, 5, 27,
augustus	: 3, 7, 16, 25,
september	: 2, 15, 27,
oktober	: 4, 7, 7, 12, 15, 19, 24, 24, 28,
november	: 1, 6, 8, 10, 26,
december	: 4, 7, 9, 12, 13, 23, 28,
1918 januari	: 3, 6, 9, 13, 16, 20, 24, 29,
februari	: 2, 3, 8, 9, 10, 21, 23, 27,
maart	: 3, 4, 12, 16, 18, 21, 26, 28,
april	: 3, 5, 12, 18, 19, 26, 26, 27 27, 27, 28, 30,
mei	: 2, 3, 13, 14, 16, 18, 19, 21 23, 31,
juni	: 2, 3, 7, 12, 14, 15, 17, 18, 23,
juli	: 1, 3, 4, 16, 24,
augustus	: 2, 4, 8, 15, 18, 21, 23, 28, 29,
september	: 2, 4, 7, 16, 22, 30,
oktober	: 7, 7, 8, 9, 11, 16, 18, 18, 21, 25, 28,
november	: 3, 6, 12, 13, 22, 28.

Wegens overspanning werd Broekhoff gedurende de maand december met ziekteverlof gezonden, gedurende welke maand hij toch nog een drietal rapporten inzond.

In deze bundel rapporten bevindt zich ook correspondentie met de chef van de toen voor G. S. III werkzame Opsporingsdienst van de Koninklijke Marechaussee, Baron Sixma van Heemstra.

Af en toe is er ook een brief tussen van Hoofd G.S. III. In deze laatste wordt meer zeer zelden enige instructie of advies aangetroffen. Vooral de adviezen hebben weinig op het lijf en van de chef van een landelijke inlichtingendienst en contra-spionage dienst zou, ten aanzien van een zo belangrijke medewerker als waartoe Broekhoff zich had ontwikkeld, een bepaald positiever beleid verwacht hebben mogen worden.

Zulke te meer waar Fabius zijn artikel in "De Militaire Spectator" van 1921, op bladzijde 408 besluit met de woorden:

"Onze politie was bij het uitbreken van den oorlog voor den bovenbeschreven rekerchedienst niet berekend. Zij heeft onmiddellijk de aanwijzingen gevolgd, die haar door den Generaal Staf werden gegeven en zich in 't algemeen meesterlijk aan de omstan-

digheden aangepast."

Broekhoff kwam regelmatig en vrij veelvuldig op het bureau van G.S. III en het is dus mogelijk dat hij tijdens de bespreking van in behandeling zijnde zaken, wel mondeling waardevolle adviezen van Fabius heeft gekregen.

Uit de rapportage blijkt voorts, dat Broekhoff meermalen stukken als bijlagen bij zijn rapporten voegde, die veelal over zeer wetenswaardige zaken handelden (bijvoorbeeld: een overzicht van alle revolutionaire partijen in ons land aan het einde van 1918). Helaas zijn van deze bijlagen geen afschriften aangetroffen. -

Aanvankelijk werd alleen over contra-spionage gerapporteerd, later ook over sabotage (bijvoorbeeld: opblazen brug Moerdijk; veroorzaken explosies aan boord van Nederlandse schepen met levensmiddelen). Nog later kwamen ook politieke zaken aan de orde.

Van april tot augustus 1917 was Broekhoff de enige Amsterdamsche politie-ambtenaar die zich met dit werk bezig hield. Nadien werden hem enkele van de beste krachten van de Amsterdamsche recherche ter beschikking gesteld. Ook waren hem enkele militaire rechercheurs van de Opsporingsdienst als vaste medewerkers toegevoegd.

Broekhoff had nog maar enkele maanden met het contra-spionage-bijltje gehakt, toen hij reeds tot het inzicht kwam, dat het geen eenvoudige zaak was om spionnen met de strafrechter in eenraking te doen komen.

Op 19 oktober 1917 rapporteerde hij aan G.S. III:

"Waar wettelijk tegen Steiner niets gedaan kan worden, hetgeen eigenlijk een ergerlijke tekortkoming is in ons Wetboek van Strafrecht . . .".

Op 1 november 1917, in een volgend rapport aan G.S. III, volgt dan de verzuchting:

"En zoo is dan de zaak Steiner waarschijnlijk tot een goed einde gebracht en zal weldra tot het verleden behooren. Zij heeft echter op afdoende wijze aangetoond, dat het Wetboek van Strafrecht hoopeloos te kort schiet waar het betreft spionage tegen Nederland. Had zulk een artikel bestaan, dan had Steiner zijn gerechte straf niet ontgaan."

En zo blijkt weer eens te meer: Er is niets nieuws onder de zon.

++ ++
++

INLICHTINGEDIENST ROTTERDAM

Rapporten over de contra-spionage werkzaamheden van de politie te Rotterdam gedurende de jaren van de Eerste Wereldoorlog bleken bij onderzoek niet meer aanwezig te zijn. Op last van de toenmalige hoofdcommissaris waren deze stukken in 1937 vernietigd.

Toch is het wel mogelijk over die periode enig inzicht te geven in de activiteit van de Rotterdamse politie op dit gebied, alsmede over de aard van de zaken waarnaar onderzocht werden ingesteld. Om onbekende redenen (vermoedelijk toeval) bleek nl. een klein gedeelte van de agenda van het z.g. Geheim Archief aan die vernietiging te zijn ontkomen en wel de agenda over het jaar 1918. In die agenda werden ingeschreven alle inkomende en uitgaande stukken, betrekking hebbende op het werk van de Inlichtingendienst. Dit betrof niet alleen contra-spionage, doch tevens diverse zaken die zijdelings daarmee verband konden houden, zoals: buitenlandse deserteurs, mensensroof, goudsmokkel (met mogelijke politieke doeleinden), inschakeling in criminele zaken met mogelijke politieke achtergronden (vergiftiging e.d.) enz.

Om enig inzicht te geven in de omvangrijkheid en de diversiteit van het werk van de I.d. in die dagen (op andere wijze dan dit voor Amsterdam mogelijk bleek), volgt hieronder een uittreksel uit een gedeelte van deze agenda.

- 1 januari 1918 Consul-generaal te Londen vraagt onderzoek naar onbekende, die op naam van stuurman van Nederlands schip, mededelingen heeft verstrekt over bewegingen van de Britse vloot.
- 1 januari 1918 Verzoek van Gemeentelijke Keuringdienst om scheikundig onderzoek van flesje, inhoudende jus, die vergiftigd zou zijn.
- 8 januari 1918 Verzoek van hoofdcommissaris Den Haag om inlichtingen over man, verdacht van spionage.
- 9 januari 1918 Circulaire van Commissaris der Koningin in Zuid Holland, inzake requireren van militairen in geval van oprøerige beweging of ordeverstoring.
- 11 januari 1918 Officier-Commissaris Den Haag vraagt om adres van man, die terzake spionage moet worden gehoord. Tevens toezending afschriften stukken betr. spionage, waarin tien personen worden genoemd.
- 15 januari 1918 Politie Amsterdam zendt signalen van en correspondentie over

Duitse deserteurs, verdacht betrokken te zijn bij ontvoering van Duitser naar Duitsland.

- 15 januari 1918 Garnizoens-Commandant Delfzijl vraagt inlichtingen omtrent filiaal van Hamburgse rederij te Delfzijl, dat verdacht wordt van spionage.
- 16 januari 1918 Districts-commandant Kon. Marech. Assen zendt afschriften van brieven van inwoner Ter Apel, over mogelijke smokkelhandel en spionage door firma te Rotterdam.
- 16 januari 1918 Commandant Limburg zendt correspondentie betr. zes Duitse deserteurs, verdacht van spionage.
- 22 januari 1918 Mededeling G.S. IV over verkoop van gouden tientjes door Rotterdammers, voor uitvoer bestemd.
- 23 januari 1918 G.S. III zendt anoniem schrijven, waarin Duitser beschuldigd wordt van opkopen oude schoenen en goudgeld, voor uitvoer naar Duitsland, daarbij geholpen door Rotterdammer.
- 27 januari 1918 Districts-commandant Kon. Marech. verzoekt aanhouding van twee Belgen, verdacht van spionage.
- 9 februari 1918 Politie Terneuzen zendt signalement van man, verdacht van spionage.
- 16 februari 1918 G.S. bericht, dat in een munitie-fabriek te Remscheid granaten worden gemaakt, gevuld met blauwzuur.
G.S. bericht, dat geïnterneerd Engels officier, die met Duitse vrouw samenleeft, voor de Entente tegen Nederland zou spioneren.
- 18 februari 1918 O.v.J. verzoekt verhoor van een man, n.a.v. diens klacht dat hij beschuldigd wordt van spionage en smokkelarij.
- 24 februari 1918 Politie Amsterdam meldt dat een schip van The Belgian Relief, geladen met graan voor Rotterdam, oorlogsmateriaal aan boord zou hebben.
- 27 februari 1918 Procureur-Generaal Den Haag zendt afschrift schrijven Min. Buitenl. Zaken aan Justitie, betr. revolutionaire anarchist Kelker, met verzoek deze bij aantreffen te Rotterdam te doen naagaan en toezicht op hem te houden.
- 27 februari 1918 ZEER GEHEIM P.G. Amsterdam verzoekt -onder toezending van rapport van Amsterdamse politie- inlichtingen over J. Barnat, gewoonde hebbende te Rotterdam en die thans in verbinding zou staan met D. Wijnkoop c.s. en voor de bolsjewiki uit Rusland propaganda zou voeren

in Nederland, waarvoor grote bedragen beschikbaar zouden zijn gesteld.
(Hierop wordt later teruggekomen. deM)

- 4 maart 1918 Politie Amsterdam meldt vermoedelijke aankomst van elf vreemdelingen (Russen), die bolsjewiki-propaganda zouden voeren en in verbinding zouden staan met D. Wijnkoop.
Proces-verbaal inzake poging tot verkoop van militaire geheimen.
- 5 april 1918 D.v.J. Rotterdam zendt klacht van man die beschuldigd zou zijn van spionage en waarbij de naam van I.d.-rechercheur wordt genoemd.
- 16 april 1918 Toezending aan Generale Staf van afschrift proces-verbaal inzake Engels consul te Rotterdam
- 16 april 1918 Kon. Mersch. Terneuzen meldt spionage voor Entente door Belgische soldaat die te Rotterdam verblijft.
- 20 april 1918 D.v.J. Rotterdam zendt correspondentie van Belg, met verzoek om bericht of deze voor de Entente spioneert.
- 1 mei 1918 Cdt. Internerings Depôt Harderwijk zendt inlichtingen omtrent maatregelen, genomen t.a.v. het onderbrengen van de bevolking (verdrevenen en uitgewekenen) in geval een gedeelte des lands moet worden ontruimd.
- 5 mei 1918 Garnizoens Cdt. Rotterdam vraagt onderzoek naar berichten, dat een Engels oorlogsvaartuig te Rotterdam Duitsers aan land zou hebben gezet.
- 6 mei 1918 Politie Nijmegen meldt een Belg, die zich schuldig zou maken aan mensenroof en spionage.
- 8 mei 1918 Opeporingsdienst Den Haag vraagt inlichtingen over Nederlandse ex-sergeant die militaire tekeningen te koop zou hebben aangeboden.
- 27 mei 1918 Aan Garnizoens Cdt. Rotterdam wordt proces-verbaal gezonden terzake vermoedelijke spionage.
- 6 juni 1918 D.v.J. Rotterdam zendt aantekeningen van gedetineerde, die beweert dat Duitse regering zijn uitlevering vraagt, niet wegens valsheid in geschrifte, doch wegens landverraad, en hem zo in handen probeert te krijgen.
- 7 juni 1918 Politie Delft zendt proces-verbaal terzake spionage en poging tot omkoping van ambtenaar te Delft.
- 20 juli 1918 Min. van Justitie en P.G. Den Haag zenden stukken betr. uitvoering van de

Wet van 17 juni 1918, Staatsblad 410 en ontwerp van een Vreemdelingen-reglement.

- 27 juli 1918 Politie Den Haag meldt vermoedelijke spionage door twee Engelsen, die zich ook te Rotterdam hebben opgehouden.
- 24 augustus 1918 Aan Infanterie odt. te Delfzijl worden portretten gezonden van twee mannen die verdacht worden van spionage.
- 24 augustus 1918 P.G. Den Haag zendt schrijven van Min. van Justitie en Buit. Zaken, met verzoek te doen nagaan en , die van Rusland naar Nederland komen in opdracht van Russische regering, om een verzegeld pakket ter hand te stellen aan een onbekende.

Voor het overige gedeelte van de agenda zijn geen verdere gegevens meer overgenomen betrekking hebbende op spionage, doch alleen die over politieke berichtgeving.

- 14 september 1918 P.G. Den Haag zendt correspondentie betr. uit te oefenen toezicht op revolutionaire elementen op stations i.v.m. opening Staten Generaal.
- 17 september 1918 P.G. Den Haag zendt missive van Min. van Justitie aan P.G.'s, betr. vergaderingen van Russische en Poolse vluchtelingen, met opdracht hierop nauwlettend toezicht te houden.
- 14 september 1918 Etappen-Inspecteur Rotterdam verzoekt inlichtingen over een man die revolutionaire ideeën is toegedaan en lid zou zijn van een z.g. Soldatenraad, bedoeld in "De Tribune".
- 17 oktober 1918 P.G. Den Haag zendt voorschriften omtrent toelating van Russen, voorzien van passen, afgegeven door de Sovjet-regering.
- 11 november 1918 P.G. Den Haag bericht, dat in Rusland twee Rode Kruis schepen geladen worden met propagandamiddelen voor neutrale landen en draagt op die schepen hier niet te doen aanleggen.
- ongedateerd In Geheime Archief opgenomen:
Stukken betrekking hebbende op de actie van de S.D.A.P. (revolutionaire beweging).
- 22 november 1918 Schrijven van kapitein Fabius (G.S. III), over de oprichting van een inlichtingendienst voor revolutionaire propaganda hier te lande en tevens correspondentie betr. op dit gebied verdachte vreemdelingen, waarbij met name genoemd worden Lenin en Trotzky

en tevens Dr. Van Ravesteijn.
(Op eerstbedoelde brief, waarvan de tekst elders werd gevonden, wordt nader terug gekomen, zie)

- 7 december 1918 O.v.J. Rotterdam zendt afschrift schrijven van P.G. Den Haag, betr. handhaving verbodsbepalingen op het dragen van wapenen en voorstellen om het aanwezig hebben van wapenen te verbieden.
- 31 december 1918 Burgemeester Rotterdam zendt schrijven van P.G. Den Haag, met verzoek om inlichtingen omtrent beweerd militaire organisatie van oproerig-gezinden, waarbij ook officieren zouden zijn aangesloten en die in het bezit zouden zijn van wapenen, o.a. mitrailleurs.
- december 1918 Stukken betr. agent van politie te Rotterdam die in de revolutie-dagen getracht heeft militairen op te ruilen en hen te weerhouden hun plicht te doen.

BINNENLANDSE REVOLUTIONAIRE ACTIVITEIT

Reeds in oktober 1917 gaf de hoofdcomisaris van politie te Amsterdam, met het oog op mogelijke revolutionaire activiteit in de komende winter, als gevolg van de slechte economische toestand, opdracht tot bestudering van alle verschijnselen, die daarop zouden kunnen wijzen.

De Sociaal Democratische Partij (S.D.P.), het Nationaal Arbeids Secretariaat (N.A.S.), de Internationale Anti-Militaristische Vereniging (I.A.M.V.) en enkele anarchistische groepen hielden zich toen bezig met het voeren van propaganda in het leger. In die periode werden onder de militairen vele propaganda-pamfletten verspreid.

Ter illustratie volgen hieronder de teksten van een tweetal van dergelijke pamfletten.

Het eerste is een uitgave van drie gezamenlijk optredende groeperingen te Arnhem, nl. P.A.S. (Plaatselijk Arbeids Secretariaat), de S.D.P.-afdeling Arnhem en de Vrij Socialistische Groep; het tweede pamflet ging uit van de Amsterdamse I.A.M.V.-afdeling.

"AAN ONZE KAMERADEN IN HET SOLDATENPAK

Wij hebben enige ernstige woorden met U te spreken. Woorden die in dezen ernstigen, revolutionairen tijd tot U gesproken moeten worden. De tijden waarin men niet met ernstige woorden tot de soldaten hoefde te komen zijn voorbij. De vroolijke levenslustige soldaat van voorheen, de jolige luchtige kerel die om niets decht, die geen zorgen kende, die vol vroolijke onverschilligheid door het leven ging - deze soldaat is op dit tijdstip veranderd.

Soldaten, wie heeft U zoo veranderd?

Waarom is de gulle, geestige spot, de plagende scherts verdwenen om plaats te maken voor makkende zwartgalligheid?

Gij hebt het bij U zelve en bij anderen opgemerkt - gij zijt niet meer dezelfde van voorheen; gij zijt veranderd zooals alles veranderde in dezen tijd. Wat heeft deze tijd van bloed en ellende U gebracht? Wordt het geen tijd om U eens af te vragen wat er van U en van Uwe toekomst worden zal? Drie lange jaren - en voor zoover gij tot de bereden troepen behoort zelfs tot 5 lange jaren toe - heeft men nu reeds beslag op U gelegd, zijt gij overgeleverd aan de meest weezinnekkende willekeur; al dien tijd heeft men Uwe vrijheid beknot, zijt gij een speelbal, een stuk levend materiaal geweest in de handen van Uw zoogenaamde meerderen.

Men heeft U belet voor de Uwen te werken, gij leidt een leven, dat den naam leven niet verdient, ge huist in vuile kazernes, elke dag opnieuw zijt ge gedooed tot nuttelooze, noodelooze geestdoodende bezigheden en tot gedwongen lediggang die al Uwe energie versigt te doodden. Velen onder U zijn vervreemd van hun tehuis, de lange afwezigheid en de zorgen om het bestaan maakten dat Uw huisgenooten niet meer met U rekenden - ook hebt ge in dienst vaak een gansch anderen kijk op de maatschappij gekregen. Uw denkwijze veranderde - en dat alles was oorzaak, dat velen Uwer zich nu feitelijk nergens meer thuis voelen. En voorzoover ge wel het geluk hebt een eigen thuis en vrouw en kind te hebben is het voor U des te smartelijker niet met de Uwen samen te kunnen zijn en bovendien te moeten danken dat zij niet kunnen krijgen wat hun toekomst van de meer dan schamele vergoeding, die men U geeft in loon voor Uwe diensten. Gij, miliciens, zijt thans op 23 à 25 jarigen leeftijd zoover, dat ge zeggen kunt in Uw leven nog niet anders te zijn geweest, dan leerjongen en soldaat; Uw vak hebt ge verleerd, Uw werkklust is gebroken. Gij landstormmannen die uit Uw werkkring gerukt werd, die vrouw en kind moest achterlaten, die dagelijks meer achteruitgaat, gij komt tot de ervaring, dat ge economisch te gronde gaat. Soldaten, wat brengt U de toekomst? Het maatschappelijk stelsel, dat militarisme en oorlogen noodig heeft, dat menschenlevens, menschengeluk en de vrijheden der menschen

opeischt, dat zonder gevoel voor het leed zijner slachtoffers, terwille van het winstbelang van enkelen, onverbiddelijk zich zijn weg baant, wadende door het bloed van duizenden, dit maatschappelijk stelsel, het kapitalisme in zijn laatste phase, het imperialisme, maakt U, soldaten, tot paria's, tot schooiers tot niets-bezitters, tot maatschappelijke schipbreukelingen! Dit is de waarheid, de onloochenbare waarheid en geen phrases van vaderlandsliefde en burgerplichten kunnen deze waarheid te niet doen. En deze waarheid is het die U tot de erkenning moet brengen, dat gij behoort bij het in aantal toenemende, dagelijke naar verarmende lijdende, bloedende en in verdrukking levende proletariaat. Soldaten, gij zijt de wapenbroeders - wijl gij zijt de gewapende broeders van het verdrukte proletariaat, van de klasse, die strijd tegen het huidige stelsel van roof, moord en plunderen, die aan de heerschers van nu de macht wil ontnemen, en die de maatschappij op andere, betere, met het belang van alle menschen overeenstemmende grondlagen wil plaatsen. Het proletariaat, de grote zwarte massa, der hongerige bezitloozen, dat leeft in de meest kommervolle omstandigheden, in wier leven alle blijheid is uitgedoofd, komt meer en meer tot het besef, dat het zich verzetten moet tegen de heerschers; meer en meer wordt het proletariaat zich bewust van het lot, dat de menschheid wacht, wanneer de heerschers van nu, de macht behouden. De lessen van drie jaar wereldoorlog zijn te duidelijk. De heerschers moeten onttroond; zij zullen nooit vrede en welvaart en vrijheid aan de menschheid kunnen brengen; het proletariaat, de draagster van de nieuwe wereldorde, van het socialisme moet de macht veroveren. Door de revolutie te plaatsen tegenover het imperialisme. Soldaten, in den strijd van het socialisme tegen het imperialisme moet ge partij kiezen, zóó of zóó. Kameraden, ge ziet het, arbeiders en soldaten kneust de schouder eenzelfde juk. Zij zuigen ellende en jammer uit dezelfde borsten.

- - - -

Het enige lichtpunt dat oprijst uit den nacht van verschrikking, waar in drie jaar wereldoorlog de menschheid dompelde, is de revolutie in Rusland. In donkere nacht van slavernij lag Rusland, bij tienduizenden sneuvelen zijn zonen in den oorlog. Hongersnood teisterde de bevolking, vrouwen en kinderen

vielen als offers van honger en allende. Met ijzere vuist handhaafden zich de machthebbers tegen het opkomende verzet totdat opeens de vlam der revolutie hoog oplaaide, toen de arbeiders staakten en de soldaten hen steunden. De macht van den Tsaar brak. De troon der Romanoffs viel ineen als een vermolmd gebouw - niets bleef er van over. Dit is de groote les van Rusland. Arbeiders en soldaten vormen een onoverwinnelijke macht. Onthoud deze les. Ook in dit land, dat geregeerd wordt door een Regering, die een misdadige politiek voert, is het met bijna wiskundige zekerheid te voorspellen, dat in den loop van den komende winter verschijnselen van verzet en oproer zullen te voorschijn komen. De revolutionnaire socialisten vereenigd in het revolutionair socialistisch comité besloten tot de oprichting van Raden van Soldaten. Honderden, duizenden soldaten moeten zich hierbij aansluiten, intensief moet de propoganda in het leger gevoerd worden. Soldaten van Nederland, weet één met het proletariaat van Nederland en met het wereldproletariaat. Weest niet langer willooze werktuigen in handen der machthebbers. Soldaten organiseert U !

Namens de Rev.Soc. Arbeiders
Organisaties

het P.A.S.
afd. Arnhem S.D.P.
Vrij Soc. Groep"

"Aan de MILITAIRES TE AMSTERDAM
SOLDATEN !

Nadat ge reeds een of twee jaar Uw burgerlijk beroep, uw huisgezin en familiekring hebt moeten verlaten, om aan de grenzen, in de forten of in een der kazernes van Nederland uw zoo nuttigen tijd met het vervelende en geestdoodende sleurlaven -wat het militaire leven u oplegt- te slijten, wordt ge naar de hoofdstad gezonden.

WEET GIJ WAAROM MEN U NAAR AMSTERDAM HEEFT GEZONDEN.

Waarschijnlijk wel, doch als ge het niet persé weet, dan zult ge toch zeker wel een bepaald doel voor aanwezig is om juist u, die voor een groot gedeelte in de zuidelijke provincie woonachtig zijt, naar Amsterdam te brengen.

Wij willen U heel in 't kort mededeelen waarom gij hier werd gebracht.

WANT GIJ MOET WETEN WAAROM GIJ NAAR HIER WERD GEBRACHT EN WAT VOOR DADEN VAN U ZULLEN WORDEN VERLANGD.

Zooals uw ouders, broeders en zusters, uw vrouwen en kinderen ontzettend te kort komen aan letterlijk alles wat het leven noodig heeft, en op honger-rantsoen zijn gesteld, lijdt ook de Amsterdamsche arbeidersbevolking. Honger en ellende brengt de massa van het volk op straat en doet hun eischen stellen aan stad- en landsbestuur, die billijk, rechtvaardig, doch ook noodzakelijk zijn, tot behoud van het leven, van de gezondheid van ons, onze vrouwen en kinderen.

Honger is ontzettend !

DE HONGER BRACHT DE ARBEIDERS VAN AMSTERDAM OP STRAAT EN ZAL, ALS STRAKS HET LIJDEN DOOR DE WINTERKOU ZAL WORDEN VERDOUBBELD, HEN WEER OP STRAAT BRENGEN !

In Juli j.l. werden er 11 menschen gedood en 140 gewond, omdat het volk het allernoodzakelijkste voedsel op-eischte.

Dat zal weer gebeuren !

HET ZAL DAAROM WEER GEBEUREN OMDAT DE AMSTERDAMSCHEN ARBEIDERS HONGER LIJDEN EN DE BEZITTENDE KLASSE ETEN EN BRANDSTOF VOLDOENDE IN VOORRAAD HEBBEN !

Die voorraden zult gij, soldaten, met uw wapens moeten beschermen en het volk wat nooit anders doet dan werken en gebrek lijden, als het van angst en wanhoop naar buiten komt, als het alléén maar wat brood, aardappelen, rijst en brandstof vraagt, zult gij moeten neerschieten, moeten verwonden !

MEN HEEFT U NAAR AMSTERDAM GEBRACHT OM EEN MISDAAD TE VOLBRENGEN !

Gij zult het volk moeten doden wat brood voor zich en hun kinderen vraagt !

ZOO'N MISDAAD IS U EN IEDER MENSCH ONWAARDIG !

Het leven is het hoogste wat de natuur ons gaf, dat op bevel te verbeteren of te vernietigen is het wreedaardste en onwaardigste wat denkbaar is.

MENSCHENRECHT EN MENSCHENPLICHT IS HET TE WEIGEREN Z'N MEDEMENSCH TE DODEN OF TE VERMINKEN !

Uw bevelhebbers, burgerlijke zoowel als militaire, dainzen er niet voor terug U het moorden te bevelen.

Zij zullen van u eischen, de geschiedenis bewijst het, dat gij met uw vuurwapenen een slachting zult aanrichten onder de massa's van het volk als het zich op straat vertoont.

't Is onze plicht u te waarschuwen nu het nog tijd is en gij gelegenheid hebt te overdenken voor welke vreeselijke daden men u hier wil gebruiken. Wij, de anti-militaristen, komen u waarschuwen, omdat wij het ontzettend vinden dat menschen, menschen vermoorden en dat de arbeiders van Amsterdam alterminst uw vijanden zijn ! Integendeel het zijn uw lotgenooten, HUN EISCHEN ZIJN UW EISCHEN! HUN RECHT IS UW RECHT! HUN LEED IS OOK HET UWE!

Zeker, wij weten dat gij denkt en voelt als het volk doch dat alleen de vernietigende geest van het militarisme uw beste menschelijke gevoelens onderdrukt.

Daarom zijn wij ook anti-militaristen, d.w.z. menschen, die tegen het militarisme en haar ellendigen uitwas van moord, plundering en vernedering, strijd voeren.

VELEN VAN ONS WEIGEREN DEN DIENST AAN DAT MILITARISME EN AARZELEN NIET DAARVOOR GEVANGENIS OF ERGER NOG TE ONDERGAAN.

Wij weten, niet ieder heeft de overtuiging en de kracht hetzelfde te doen, doch wij allen hebben zedelijken moed en menschelijk gevoel genoeg om te WEIGEREN op menschen te schieten die op eischen het LEVENSCRECHT.

Wij anti-militaristen voeren een fellen strijd tegen het militarisme en haten, uit liefde voor de menschheid, dat stelsel waaronder gij op dit oogenblik gedwongen of vrijwillig leeft, en de geheele menschheid met vernietiging bedreigt.

Wij bestrijden het militaristische stelsel, en om het militarisme zelf, en om de gevolgen die voortvloeien uit een toestand van bewapening van geheele volkeren.

Wij bestrijden niet u omdat ge soldaten zijt, maar het militarisme wat u allen tot slaven maakt !

WIJ ZIJN NIET UWE VIJANDEN, INTEGENDEEL WIJ ZIJN UWE BROEDERS !

Uw vijanden zijn zij, die U bedriegen door te zeggen dat gij het vaderland moet verdedigen, die u zeggen, dat het volk, wat vraagt om brood, alleen maar belust is op relletjes en onrust opwekken. Uw vijanden zijn de bezitters; dezen voeren u in den oorlog en zetten u op tegen de arbeidersklasse waartoe ge zelf behoort.

Bedenk wat in de naaste toekomst van u wordt verlangd, **RAADPLEEGT UW GEWETEN EN WEIGERT EEN MOORDAANSLAG OP HET VOLK, WEIGER IN NAAM DER MENSCHHEID, ONMENSCHELIJKE DADEN TE DOEN.**

AFDEELING AMSTERDAM

I.A.M.V.

De beide pamfletten (met letterlijk overgenomen tekst) zijn mede daarom volledig weergegeven, om enig idee te geven van de toenmalige vorm van revolutionaire propaganda en tevens om als tijdsbeeld te dienen.

De tekst van het eerste stuk werd tevens gepubliceerd in "De Tribune".

++ ++
++

De hiervoren vermelde opdracht van de hoofdcommissaris tot bestudering van revolutionaire activiteit, was tevens aanleiding aandacht te schenken aan de bewegingen van vooraanstaande partijfunctionarissen. Gebleken is, dat in die periode werd overgegaan tot het doen volgen van Domela Nieuwenhuis. Of dit tot enig resultaat heeft geleid is niet bekend geworden.

ONDERMIJNENDE PROPAGANDA

In juni 1918 werd te Amsterdam bekend, dat reeds sinds enige tijd van Duitse zijde de activiteit in de Nederlandse arbeidersbeweging met grote belangstelling werd gade geslagen, welke belangstelling ontsproot uit een angstgevoel, dat eventuele revolutionaire bewegingen in Nederland, naar Duitsland zouden overslaan.

Dat dit angstgevoel zeer reëel mocht worden genoemd, blijkt wel uit bekend geworden activiteit van de Franse geheime dienst in ons land.

Op 17 juni 1918 had nl. ten huize van een agent van de Franse dienst aan de Bedhuieweg te Scheveningen, een bijeenkomst plaats, bijgewoond door zes mannen (vier Fransen, een Belg en een Nederlander), welke bijeenkomst ten doel had: bevordering van de revolutionaire propaganda in Duitsland.

Besproken werd de oprichting van een drukke-

rij in Nederland, waar revolutionair propaganda-materiaal, bestemd voor Duitsland, zou kunnen worden gedrukt. Tevens werd besproken de verspreiding in Duitsland, in 5.000 exemplaren, van het in Nederland gedrukte revolutionaire boek "Republik und Frieden".

De uitvoer van revolutionaire lectuur uit Nederland naar Duitsland was aan de Duitse spionagedienst bekend.

Een andere wijze van ondermijnende activiteit was in Duitsland bekend geworden. Daar was een revolutionaire organisatie ontdekt, waarbij aan het licht was gekomen, dat aan Duitse soldaten, die tot bedoelde organisatie behoorden, rode armbanden waren uitgereikt. Soldaten, voorzien van deze banden, zouden bij het volgende Entente-offensief aan het Westfront de vijand doorlaten. De organisatie werkte met gelden die door de Entente werden verstrekt.

Door de Franse geheime dienst (generaal Bucaille) werd financiële steun verleend aan twee Duitse tijdschriften, nl. "Der Kampf" en "Michel im Sumpf". Het is niet kunnen blijken, of deze tijdschriften alleen verspreid werden onder Duitsers in Nederland of dat zij ook hun weg vonden naar Duitsland. De artikelen keerden zich tegen de Duitse legerleiding, maar schreven toch ook niet altijd even vriendelijk over de Entente.

ARBEIDERS - EN SOLDATEN RADEN

De oprichting van Arbeiders- en Soldaten Raden in 1917 en 1918 in Rusland, vond ook in ons land navolging.

In mei 1918 kwam een landstormoeddaat M, te Amsterdam in contact met leden van een anti-militaristische organisatie. Bij verdere ontmoetingen werd hem medegedeeld, dat het doel van de organisatie was: het plegen van aanslagen op verschillende ministers en het in de lucht laten vliegen van verschillende openbare gebouwen. Een puur anarchistisch complot.

Een gebeurtenis in het zeer recente verleden - januari 1918 - moest deze mededeling wel als zeer geloofwaardig doen voorkomen. In die maand was nl. reeds een poging ondernomen het Kruithuis aan de Haarlemmerweg te Amsterdam op te blazen. Vijf personen waren daarvoor aangehouden en in bewaring gesteld. Het is niet bekend tot welke organisatie zij behoorden.

M stelde de Amsterdamse Inlichtingendienst van één en ander in kennis. De Officier van Justitie, met wie deze activiteit besproken werd, droeg de politie op de zaak grondig te onderzoeken.

Soldaat

M bleek bereid zich voor

de politie als lid in de organisatie te laten opnemen.

Op verzoek van I.d. Amsterdam verlaende G. S. III medewerking om M, die buiten Amsterdam in garnizoen lag, naar Amsterdam te doen overplaatsen.

Kort na zijn toetreden reeds, kreeg M van de organisatie opdracht enkele tijdgranaten te leveren; van handgranaten zou men daar reeds voldoende zijn voorzien.

Na overleg met G.S. III wist de I.d. Amsterdam van de Artillerie-Inrichting voor dit doel drie, onschadelijk gemaakte, tijdgranaten te verkrijgen. De lading trotyl daarin was vervangen door in uiterlijk sterk daarop gelijkende pijpstaaf.

Ten behoeve van het onderzoek was het nodig, de bewegingen van één der vooraanstaande leden van het complot, wonende in de Jordaan, te observeren. Aangezien onopvallend observeren in die buurt onmogelijk was en de Jordaan des avonds door vele militairen werd bezocht, werd -weer door bemiddeling van G.S. III- een drietal militaire uniformen ter beschikking van de Amsterdamse politie gesteld, te gebruiken door de met het volgen belaste rechercheurs. Dit zou tevens de mogelijkheid openen tot het in de organisatie doen opnemen van één of meer rechercheurs-pseudo-militairen. Tot die rechercheurs behoorde de militaire rechercheur J van de Opsporingsdienst, de latere rijkerechercheur.

De leiding van het onderzoek ging inmiddels over van de officier van justitie op de procureur-generaal te Amsterdam. Deze nam ook de verantwoording op zich voor het opereren met de tijdgranaten.

In juni 1918 was W reeds als lid van de organisatie ingeschreven. Zijn ervaringen daar in bevestigden de tot dat tijdstip door soldaat M gedane mededelingen. Het bleek een gevaarlijke samenspanning te zijn van lieden met zeer terroristische voornemens. De verzameling wapens waarover beschikt werd zou vrij omvangrijk zijn. Onder de bezetting van één der forten rond Amsterdam telde de groep vele leden.

In juli 1918 werd door I.d. Amsterdam geprobeerd een andere militair in de Haagse groep te laten doordringen. De voor die plaats uitgezochte militair was een 'bekeerde' anarchist. Gezocht werd naar een mogelijkheid ook de organisatie te Vlissingen te penetreren.

In diverse rapporten aan G.S. III berichtte Broekhoff over deze organisatie nog in de volgende bewoordingen:

- De plannen van de revolutionairen zijn van verstrekkende en gevaarlijke aard.
- De leden wordt opgedragen zich zoveel

mogelijk op te geven voor nieuw op te richten politie-afdelingen in het leger.

Zij redeneren als volgt: Indien deze politie-afdelingen op onze hand zijn, dan hebben wij daarvan niets te vrezen voor onze propaganda en onze acties, terwijl wij op de hoogte komen als de militaire autoriteiten met deze politie-afdelingen iets tegen ons willen ondernemen.

- Deze Raden van Arbeiders en Soldaten moesten niet verward worden met de Soldatenraden van de S.D.P., die slechts soldatenraden zijn, niet Raden van Arbeiders en Soldaten. Zij gaan uit van revolutionair-anarchistische zijde en hebben veel militanter plannen.

Van 't Sant zou uit Utrecht soortgelijke meldingen hebben verstrekt. Broekhoff en Van 't Sant hebben ook zelf afdelingen opgericht (op papier).

Soldaat M zou inmiddels lid van het hoofdbestuur zijn geworden.

In augustus 1918 werd vastgesteld, dat een Oostenrijkse deserteur optrad als instructeur en leider van Raden van Arbeiders en Soldaten.

In rapporten van augustus en september 1918 is sprake van vier arsenalen te Amsterdam (naar schatting 1500 geweren, 20.000 scherpe patronen, 40 bommen en 200 revolvers met munitie).

Medio september 1918 werd echter vastgesteld, dat de voorgaande meldingen voor een groot deel hebben berust op de fantasie van de berichtgever, soldaat M. Ook de gemelde grote omvang van de Raden zou onjuist zijn geweest.

Na deze ontdekking rapporteerde Broekhoff op 18 oktober 1918:

"Dat is dan de organisatie, waarvan ik destijds aan U kennis gaf en die ik, dank zij tal van misleidende mededelingen, aanvankelijk sterk overschatte. Ik zou U nog steeds elke week kunnen voorzien van een verslag van de wekelijkse vergadering van deze heeren te Amsterdam. Op deze geheime vergaderingen wordt de meest snorkende taal gebazigd, men doet elkaar de ergste verwijtingen, oude leden gaan en nieuwe komen, de vreeselijkste voornemens, die ons aanvankelijk de haren ten berge deden rijzen, worden uitgebreed, dan gebeurt er weer niets, de leden verwijten het bestuur, dat er van al die voornemens niets tot uitvoering komt, het bestuur zegt dan weer tot de leden, dat zij dan maar eens deden moeten too-

nen, er ontstaat weer herrie, een gedeelte van het oude bestuur verdwijnt, de nieuwe leden in het bestuur smeden weer de meest vreeselijke plannen, de politie is weer in spanning, of er nu eindelijk eens wat zal gebeuren, maar er gebeurt weer niets.

Ziehier zoo'n beetje de cirkelgang, waarin bij de Soldaten en Arbeiders Raden alles draait. De heeren bestuursleden doen het voorkomen alsof zij wapens in overvloed hebben, maar van het bestaan blijkt nog immer niets. Waar zij zouden moeten zijn, blijken zij bij onderzoek niet te wezen. Het aantal militairen, dat lid is dezer organisatie, is zeer gering. Te Amsterdam op zijn hoogst acht. Het aantal burgers is zonder twijfel grooter, maar behoort tot de reeds lang bestaande anarchistische vereenigingen.

Het is jammer, dat aan de Soldaten en Arbeiders Raden justitieel niets gedaan kan worden. De politie weet van te voren, dat aan de snorkende, misdadige voornemens geen gevolg zal worden gegeven, doch is verplicht, om na het uiten, de noodige voorzorgsmaatregelen te nemen."

Dat er nisttemin sprake is van terroristische activiteit van Soldaten Raden blijkt uit

een proces-verbaal van de militaire rechercheurs " en Ockenburg, die als leden van een Soldatenraad op 12 november 1918 (de dag van Troelstra's revolutie-poging) een vergadering van een Soldatenraad te Amsterdam bijwoonden.

Ook de in Nederland verblijvende Duitse deserteurs hadden een Soldatenraad gevormd, kenmerkend naar het voorbeeld van de revolutionaire militairen in het moederland, wier actie gericht zou zijn tegen de Duitse legatie. Zelfs was er sprake van een revolutionair "Comité III", uit het personeel van een vroegere "Abwehrstelle" in Amsterdam.

ACTIVITEIT VAN WIJNKOOP EN ZIJN SOCIAAL DEMOCRATISCHE PARTIJ (S.D.P.)

Op 16 juli 1918 verzond Wijnkoop uit Amsterdam het volgende telegram:

"LITVINGOF Chargé d'affaires
Russian soviet government
London

We beg of you to assist immediately if possible tribune only revolutionary daily paper of Holland Amsterdam financially thousand pounds urgently wanted for party and paper.

Wijnkoop
President SDP
Pretoriusplein 3
Amsterdam"

Op op dit verzoek is gereageerd door de gevraagde gelden ter beschikking te stellen is niet kunnen blijken.

RIJKSTELEGRAAF

:: KANTOOR TE AMSTERDAM ::

VERKORTINGEN		VERKORTINGEN
Rpx = Antwoord betaald x (woorden)		Pc = Kennisgeving ontvang
Rpdx = Dringend alsvoren		Tc = Collationneering
Xp = Bode betaald		Tr = Telegraaf restant
Dp = Bestelgeld betaald		Gp = Beste gestante
D = Dringend		Mp = Ehrenhandig

TELEGRAM NR _____, WOORDEN _____

Aangenomen te _____, den _____ 191____, ten _____ u. _____ m. des _____ middag;

Ontvangen te AMSTERDAM, den _____ 19____, ten _____ u. _____ m. des _____ middag;

LND 41 16/7 1918 1.47 n

Litvinof ~~EMANUEL~~ Charge d'affaires

Russian soviet government

London

We beg of you to assist immediately if possible tribune only revolutionary daily paper of Holland Amsterdam financially thousand pounds urgently wanted for party and paper

Wijnkoop

President SDP

Pretoriusplein 3

Amsterdam

NADruk IS VERBODEN

NB. HET RIJK VERGOEDT GEENE SCHADE DOOR HET VERMINKEN, VERTRAGEN OF VERLOREN GAAN VAN EEN TELEGRAM VEROORZAAKT

VOOR AFSCHRIFT:

MODEL NR 35. 1918

Een in januari 1918 door i.d. Amsterdam ingesteld onderzoek zou hebben aangetoond, dat Wijnkoop in die tijd in verbinding stond met Judko Barmat, koopman, wonende Oosterpark 78 te Amsterdam, kantoor houdende Keizersgracht 303-304 te Amsterdam.

Barmat, Israëliet, zou reeds jaren te voren uit Kiev (Rusland) naar Nederland zijn gekomen, hier gehuwd zijn met een Nederlandse vrouw, uit welk huwelijk een kind was geboren, waardoor de Vreemdelingenwet niet meer op hem van toepassing zou zijn. Hij zou gefortuneerd zijn.

Wijnkoop en Barmat zouden in verbinding staan met de Bolsjewiki-regering. Barmat zou de onofficiële vertegenwoordiger van die regering zijn. Hij beweerde, dat die regering twee miljoen roebel had uitgetrokken voor bolsjewistische propaganda in Zweden, Noorwegen, Denemarken, Zwitserland en Nederland. Een vijfde deel van dit bedrag zou ter beschikking worden gesteld van Wijnkoop. Zodra het geld beschikbaar zou zijn, zou in "De Tribune" een inlegval verschijnen, waarin de bolsjewistische ideeën zouden zijn uiteengezet.

Broekhoff verwachtte dat Wijnkoop, na ontvangst van het geld, "zijn propaganda ook op een krassere wijze zal voeren, een wijze, die gevaarlijk kan worden voor de Staat".

Van een verder contact tussen Wijnkoop en Barmat wordt in Broekhoff's rapporten niet meer gesproken.

Deze informatie is kennelijk voor de procureur-generaal te Amsterdam de aanleiding geweest, zich tot de Rotterdamse politie te wenden met een verzoek om inlichtingen over Barmat. (zie onder hoofdstuk III, blz. 59)

Op 9 oktober 1918 verzond het 'Auswärtige Amt' te Berlijn aan het Duitse consulaat-generaal te Amsterdam een schrijven, waarin de consul-generaal werd opgedragen een bedrag van RM. 200.000.-, dat door de 'Deutsche Bank' te Berlijn aan de Rotterdamse Bankvereniging te Amsterdam zou worden overgemaakt, uit te betalen aan David Wijnkoop.

Dit bedrag was afkomstig van Joffe, de gezant van de Sovjet-Republiek te Berlijn, die aan het 'Auswärtige Amt' had verzocht bemiddeling te verlenen bij het overmaken er van naar Amsterdam en de uitbetaling aan Wijnkoop.

In het desbetreffende schrijven vermeldde Joffe:

"Herr Wijnkoop erhaelt den Auftrag das Geld für die in Holland befindliche Kriegsgefangene zu verwenden."

Op 11 oktober 1918 berichtte de Rotterdamse Bank te Amsterdam aan de consul-generaal, dat het genoemde bedrag, omgerekend in Nederlandse valuta

groot f 65.830,97, te zijner beschikking stond. Hij heeft het geld op 12 oktober 1918 geïncasseerd en nog diezelfde dag aan Wijnkoop ter hand gesteld.

++ ++
++

In november 1918 vernam de I.d. Amsterdam van een agent van de Franse contra-spionage dienst, dat bij een bank te Enschede een geldsom was gedeponneerd, ten bate van de bolsjewistische actie in Nederland. Het resultaat van het

hiernaar ingestelde onderzoek is niet bekend, mogelijk als gevolg van het feit dat Broekhoff toen met ziekteverlof was gezonden en gedurende enige tijd slechts sporadisch aan G.S. III rapporteerde.

Op 18 december 1918 berichtte Broekhoff aan G.S. III, dat Wijnkoop onvindbaar was en vermoedelijk naar Duitsland was vertrokken, hoewel hij niet in het bezit was van een Nederlands paspoort. Van de Duitse consul te Amsterdam vernam Broekhoff, dat Wijnkoop zich op het consulaat had vervoegd, met het verzoek in het bezit te worden gesteld van een document waarmee hij zich naar Duitsland zou kunnen begeven. Dit was hem niet verstrekt. De consul vermoedde dat Wijnkoop clandestien naar Duitsland was gereisd. Wijnkoop had kennelijk de bedoeling zijn reis geheim te houden.

De dag daarop, 19 december 1918, wist "De Telegraaf" te melden, dat Wijnkoop op 18 december in Den Haag was geweest.

In Den Haag had hij een paspoort weten te verkrijgen, dat hij nog diezelfde dag bij het consulaat te Amsterdam indiende ter verkrijging van een visum. De consul-generaal Von Humboldt besliste, dat dit visum niet zou worden verstrekt.

Bijzonderheden over deze voorgenomen reis en het doel waarvoor deze zou worden gemaakt zijn niet bekend.

++ ++
++

Ook de Sociaal Democratische Partij kende het instituut "soldatenraden".

In totaal zouden er twintig dergelijke raden hebben bestaan. Die in Amsterdam zou 30 leden hebben omvat, die in Zeeland 60 leden. Het orgaan der Raden, de "Soldatentribune", verscheen slechts wanneer er geld beschikbaar was. Vandaar dat het zeer onregelmatig werd uitgegeven. Op één der te Amsterdam gehouden vergaderingen werd een brochure, getiteld "Soldatenplicht" verspreid.

Broekhoff rapporteerde over deze raden o.a.:

"Met de vrede in zicht geloof ik, dat de soldatenraden van Wijnkoop wel nim-

mer tot eenige ontwikkeling zullen komen. Als organisatie te Amsterdam wekt het de lachlust op. Toch zullen wij haar in het oog blijven houden."

Op 13 november 1918 schreef kapitein Van Woelderen in zijn dagboek:

"Juist komt bericht van Broekhoff in Amsterdam, dat 3000 Wijnkopianen de cavaleristen uit de Cavalerie-kazerne wilden komen "bevrijden", het salvo waarmee zij werden ontvangen, doodde 8 man en verwondde er 6 (volgens het eerste telefonische bericht), waardoor de betoogers afvloeden en naar de Infanterie-kazerne stroomden, waar de wacht onder een officier ze met geladen geweren afwachtte, wat ten gevolge had, dat Wijnkoop een inspecteur van politie liet verzoeken, toch vooral niet te schieten."

BARMAT EN DE S.D.A.P.

Vermoedelijk omstreeks het midden van het jaar 1918 heeft Barmat zich van Wijnkoop afgewend en is hij in relatie getreden met de S.D.A.P.

Door de
aan hem verstrekte gegevens
was het Broekhoff meermalen
mogelijk waardevolle inlichtingen te verkrijgen.

Zo vernam hij medio januari 1919 dat de S.D.A.P. het voornemen had, te Rotterdam een groot dagblad op te richten. Het benodigde kapitaal daarvoor was in die dagen ^{juist} bijeen gebracht. De S.D.A.P. bracht zelf f 1,250.000.- in, gedeeltelijk in contanten, gedeeltelijk in de vorm van het gebouw van de Coöperatie van de S.D.A.P. aan het Gedempte Slaak te Rotterdam. Barmat stortte f 100.000.- in contanten. Het aandelen-kapitaal bedroeg f 225.000.- v Barmat werd directeur van het nieuwe blad.

(Aan het Gedempte Slaak te Rotterdam was tot 1940 gevestigd het sociaal-democratisch dagblad "Voorwaarts". deM)

In de tweede helft van januari 1919 wilde Barmat naar Duitsland, voor het voe-

ren van besprekingen met de Ebert-Scheidemann-regering. Barmat kon echter geen Oekraïens paspoort krijgen en zou de reis moeten maken op een hem door de Duitse legatie verstrekte 'Passierschein'. Om er zeker van te zijn, dat hij weer naar Nederland terug zou kunnen keren, wenste hij vóór zijn vertrek reeds in het bezit gesteld te worden van een 'Rückvisum'.

TROELSTRA'S REVOLUTIE-POGING

Op 12 november 1918 vond de historische zitting plaats van de Tweede Kamer waar Troelstra de revolutie predikte en de Kamerleden mededeelde, dat het grote S.D.A.P.-congres, dat de Zaterdag daarop te Rotterdam zou worden gehouden, zou besluiten, hoe de door hem ontvouwde plannen in de praktijk zouden worden uitgevoerd.

Die mededeling, gedaan één dag na het tot stand komen van de wapenstilstand -waardoor de Nederlandse bevolking bevrijd werd van de angst op het laatste ogenblik nog in de oorlog verwickeld te geraken- heeft in allerlei kringen heftige reacties opgewekt.

Hiervoor was te meer aanleiding, omdat Troelstra had beweerd, dat zijn omwentelingsplannen voor een niet gering gedeelte steunden op de medewerking van militairen en politie.

In hoeverre deze bewering waarheid bevatte valt nu moeilijk te beoordelen. Voor kapitein Van Woelderen van G.S. III is die uitlating toch blijkbaar een veeg taken geweest, hetgeen wel blijkt uit zijn dagboek-notitie dat

"de anders zoo kranige hoofdcommissaris Sirks (Rotterdam) (had) verklaard, dat hij bij een revolutie zich met zijn geheele politiekorps onder een nieuwe regering zou moeten stellen."

De uitermate verwarde situatie van die dagen noodzaakte G.S. III tot uiterste waakzaamheid. Alle beschikbare mogelijkheden werden benut om op de snelst mogelijke wijze landelijk geïnformeerd te blijven.

Daarnaast heeft Van Woelderen zich -achter de schermen- volledig ingezet voor de opbouw van een anti-revolutie beweging. De oprichting van de "Bond van Regeeringsgetrouwen" (uit wier midden de personen kwamen die tijdens de beroemde rit van Koningin Wilhelmina over het Malieveld de paarden van de koets uitspanden en het rijtuig zelf trokken) werd door hem met alle kracht ondersteund.

Ook in het buitenland werd de ontwikkeling van de politieke situatie in Nederland in die dagen met argus-ogen bekeken. In Engeland was men beducht voor een overslaan van de revolutie in Duitsland naar Nederland. Mocht zulks plaats vinden, dan bestond er, naar het oordeel van de chef van de Britse geheime dienst in Nederland, die speciaal in die dagen de grootste belangstelling toonde voor de ontwikkeling van onze binnenlandse toestand, grote kans dat de levensmiddelenaanvoer, toen stellig de allerzwakste plek in onze economie, zou worden stopgezet.

Een katholiek Comité van Oude was reeds tot die gevolgtrekking gekomen, blijkende uit de tekst van een verspreid pamflet, luidende:

REVOLUTIE betekent geen levensmiddelen van de Entente.

(zie blz. 81)

Het twee maanden oude, rechtse ministerie Ruys de Beerenbrouck nam krachtige maatregelen en richtte zich in een proclamatie, ondertekend door alle ministers, tot de bevolking. Het betrekking tot de socialistische dreiging was daarin gesteld:

"Moge het gezond verstand van de overgrote meerderheid onzer bevolking haar en vooral de minderbedealden bewaren voor de naamlooze silende, welke haar deel zal zijn, als de geregelde gang van zaken wordt verstoord."

De proclamatie besluit met de mededeling:

"Tegenover de aankondiging, dat een minderheid naar de macht zal grijpen, heeft de regering besloten, in het belang van de rechten en vrijheden van het gansche volk, het gezag en de orde te handhaven."

(Voor de volledige tekst van de proclamatie wordt verwezen naar blz. 82.)

De stedelijke overheid en diverse maatschappelijke organisaties bleven daarbij niet ten achter. Rooms Katholieke en Protestants Christelijke vakorganisaties, kiesverenigingen, speciaal daartoe opgerichte comités van actie e.a., zij allen keerden zich tegen de voornemens om met geweld de staatkundige bakens in ons land te verzetten, hetgeen blijkt uit de op de bladzijden 83 tot en met 92 opgenomen bekendmakingen en manifesten.

Voor alle zekerheid werd, achteraf gezien ten overvloed, op 15 november 1918 aan alle leden van de Burgerwacht een mededeling uitgereikt, waarin voor een eventuele alarmering de nodige aanwijzingen werden gegeven. (zie blz. 93)

REVOLUTIE!

beteekent geen

levensmiddelen

van de Entente.

Het Kath. Comité van Orde.

Regeerings-Proclamatie.

In deze meer dan ooit moeitevolle tijden ziet de regeering zich geroepen, een dringend beroep te doen op de medewerking en den steun van alle medeburgers. De oorlog behoort tot het verledene, maar hersteld is nog allerminst de ontvricting van het economisch leven. Alleen met inspanning van alle krachten kan het tijdperk, waarvoor wij thans staan, voorbijgaan zonder de meest ernstige rampen met zich te brengen. Mochten onlusten of erger den richtigen gang van zaken belemmeren, dan moet het ergste worden gevreesd. Het voorbeeld van Rusland is een onmiskenbare baken. Last tot demobiliseeren, voor zooveel zulks slechts eenigszins mogelijk is, werd reeds gegeven. Zorg is gedragen, dat de gewezen soldaten niet broodeloos zullen zijn.

De militaire voorraden worden ter beschikking van de burgers gesteld. Daardoor zullen tal van lichtlooze gezinnen in het bezit van petroleum worden gesteld.

Vijf honderd duizend paar militaire schoenen komen ter beschikking. Goedkope onder- en bovenkleederen worden dezer dagen op groote schaal verstrekt.

Het broodrantsoen wordt over eenige dagen van 200 tot 280 gram verhoogd. Kwaliteit en voedingswaarde zullen verbeteren.

Vet en koloniale waren worden uit Indië spoedig verwacht. In ruime mate zal afslachten van paarden en schapen, ten behoeve van de vleeschvoorziening plaats vinden.

De handelsvloot is op het punt van uit te varen.

Een voorloopige schikking met de geallieerden waarborgt ons de spoedige levering o.a. van 50,000 ton tarwe, 2000 ton cacao, 6000 ton petroleum, 1000 ton benzine, 1700 ton soda en zeep, 3000 ton looistoffen, 4000 ton katoen, 1000 ton wol. Uit Amerika kunnen bovendien 40,000 ton graan, uit Engeland wollen en katoenen garens en goederen worden aangevoerd.

Alle schikkingen met het buitenland worden op losse schroeven gezet, als het wettig gezag wordt aangetast.

Moge het gezond verstand van de overgrootste meerderheid onzer bevolking haar en vooral de minderbedeelden bewaren voor de naamlooze ellendé, welke haar deel zal zijn, als de geregelde gang van zaken wordt verstoord.

Volk van Nederland, gij hebt Uwe positie zelf in handen!

Tegenover de aankondiging, dat eene minderheid naar de macht zal grijpen, heeft de regeering besloten, in het belang van de rechten en vrijheden van het gansche volk, het gezag en de orde te handhaven.

De Min. v. Binnel. Zaken, RUYS DE BEERENBROUCK.
De Min. v. Buitenl. Zaken, VAN KARNEBEEK.
De Min. v. Justitie, HEEMSKERK.
De Min. v. Onderw., Kunsten en Wetensch., DE VISSER.
De Min. v. Marine, NAUDIN TEN CATE.
De Min. v. Financien, DE VRIES.

De Min. v. Oorlog, ALTING VON GEUSAU.
De Min. v. Waterstaat, KÖNIG.
De Min. v. Landbouw, Nijverheid en
Handel, VAN IJSSELSTEIJN.
De Min. v. Arbeid, AALBERSE.
De Min. v. Koloniën, IDENBURG.

Rede van den Burgemeester,

in de Raadszitting van Donderdag 14 November 1918.

Mijne Heeren,

Toen in Augustus 1914 de oorlog uitbrak, heb ik U zoo spoedig mogelijk bijeen geroepen en U de mededeelingen gedaan en de machtigingen gevraagd, welke uit den toestand voortvloeiden.

Ik mag heden uitspreken dat de oorlog, in den zin van het wapengeweld van het ene volk tegen het andere, geëindigd is en dat daarmede is afgesloten een meer dan vierjarig tijdperk van ongekende vorschrikking, een tijdperk, waarin vernietiging van menschenlevens, vernieling, verwoesting en vernieling op elk gebied hebben plaats gehad in onmetelijken omvang; waarin ontbering is geloden en offers zijn gebracht, waarvan de mogelijkheid door niemand ooit is kunnen worden ondersteld; een tijdperk, waarin het duister van gruwelijke rampen slechts verhelderd is door het licht der zelfverloochening ter wille van het vaderland en door daden van moed, die zullen aantrokken zo lang als mannen mannen zullen blijven.

Dat alles ligt nu achter ons.

Wat vóór ons ligt, kan niemand voorspellen, maar zeker is het, dat een nieuw tijdperk zich opent met nieuwe vragen van onzaglijke beteekenis, welke hooger eischen dan ooit zullen stellen aan den arbeid en het doorzicht van hen, die in grooter of kleiner kring leiding hebben te geven.

Voor ons land, dat buiten den oorlog bleef en zijn zelfstandigheid behield, wordt allereerst de mogelijkheid geboden om de aansluiting aan het wereldverkeer te hervatten, herstel van wolvaart te verkrijgen en de voorziening in de stoffelijke behoeften der bevolking te verbeteren.

De uitzichten daarop zijn, sinds Maandag het laatste schot viel, gunstig geworden. Wat de Regeering daarentrent heeft medegedeeld is bemoedigend, ook voor onze stad, die meer dan een andere in Nederland de gevolgen van de verkeersvernietiging ondervonden heeft en thans de hoop mag koesteren, tot wederopbouw in staat te zijn.

Wij mogen vertrouwen, dat aan Rotterdam de voorwaarden worden geboden, om door nieuwen arbeid de plaats te hernemen, haar toekomst in het wereldverkeer.

Het levensmiddelenvraagstuk vertoont reeds ontspanning en belangrijke verbetering is op goeden grond in uitzicht gesteld.

In die omstandigheden moge van deze plaats de oproep uitgaan, om door arbeid, door arbeid in orde, te zorgen, dat onze stad de gelegenheid, die haar geboden wordt, niet late voorbijgaan.

Belangrijke verbetering ligt in ons bereik, een toekomst opent zich die bij het verleden niet behoeft achter te staan. Aan de bevolking is het, om het oogenblik te grijpen, dat niet wederkeert als het verzuimd is.

Noodig is daarvoor arbeid in alle kringen, arbeid tot herstel en wederopbouw, arbeid tot nieuwe ordening.

Noodig is een juist besef van de veranderingen, die de oorlog in het leven riep, veranderingen op schier elk gebied, niet het minst in de maatschappelijke verhoudingen. Die veranderingen behooren allen te verstaan, voor die veranderingen behoort men niet terug te schrikken, ook al brengen zij mede het prijsgeven van wat eertijds als van zelf sprekend werd beschouwd.

Noodig is eindelijk — en vóór al het andere — het behoud van die orde, zonder welke het economisch verkeer niet denkbaar is, allerminst in deze dagen, nu heel de bevolking voor haar levensonderhoud is aangewezen op schaarsche voorraden, die alleen door een nimmer rustende en nauwkeurige organisatie kunnen worden verdeeld.

Zou die orde gaan ontbreken, dan staat het leven van tienduizenden op het spel. Indien de landen, van welke wij toovoer verwachten, indien ons eigen platteland het vertrouwen in de toestanden in onze groote steden verliezen, dan kunnen daaruit rampen voortspruiten, zóó huiveringwekkend, dat daarbij de ontbering der oorlogsjaren kinderspel zál zijn.

Voor het behoud van die orde heb ik alle maatregelen genomen, die in mijn bereik liggen; voor het behoud van die orde doe ik op heel de burgerij een beroep met alle kracht die in mij is; voor het behoud van die orde zal ik rusteloos werkzaam blijven en den steun der Overheid geven aan allen, die daartoe aan mijn zijde willen komen.

Verspreid door het Algemeen Comité van alle Christelijke, Politieke en Sociale Partijen in Rotterdam.

K. Politiebeambten-Vereeniging
„ST. MICHAËL”
nr. Politie-Beambten-Vereeniging
„CRESCENDO”

ROTTERDAM, 15 November 1918.

Aan onze leden!

Diep overtuigd van den ernst van het tijdsgewricht waarin wij momenteel leven, achten de besturen van de organisaties, waarbij ook gij zijt aangesloten, zich verplicht, met den *grootsten ernst* U te wijzen op den strijd der geesten welke thans ons geheele nationale volksleven beheerscht.

Uit den aard der zaak immers, zijn wij uit hoofde van ons beroep, daarbij ten nauwste betrokken en hebben wij òn als organisatie òn als persoon vast te stellen, welke houding wij in de eerste dagen hebben in te nemen.

Niet minder toch dan de algeheele staatsinrichting, zooals wij die thans kennen en waaronder wij leven, staat bij de aangezegde revolutie op het spel.

De heer Troelstra met zijne volgelingen — volgens hunne verklaring — steunen bij hunne omwentelingsplannen voor een niet gering gedeelte op de medewerking van militairen en *de Politie*.

Voor ons geldt dus de *grootte en allesbeheerschende* vraag of wij, bij aldien de revolutieplannen tot werkelijkheid komen, positie hebben te kiezen en ons hebben te scharen aan de zijde der revolutionairen dan wel aan de zijde van hen, die den ontwikkelingsgang van het sociale en politieke leven en daarmee de noodzakelijke lotsverbetering van de arbeidersklasse in het algemeen, niet door revolutie maar door *geleidelijken overgang* willen zien bevorderd.

Wij meenen, dat met het oog op het standpunt dat wij als Chr. organisatie's innemen, de keuze voor ons niet moeilijk zal zijn.

Immers zochten en vonden wij onze kracht ook in den socialen-, in den vakvereenigingsstrijd in de heilige overtuiging dat revolutie ons brengt in de armen van maatschappelijke ellende, in de macht van ongeloof en Godverzaking en vonden we alleen berusting in het voor ons vaststaand feit, dat er in alle materieele aangelegenheden onze geestelijke belangen niet op den achtergrond mogen worden geschoven.

Dit gaf ons kracht om als zeer kleine groepen ons christelijk vaandel hoog te houden en trots tegenwerking en bespottig onzen eigen weg te gaan.

Datzelfde geloof, waardoor wij ons immer sterk gevoelden en dezelfde geest, welke ons steeds weer moed en vernieuwde geestkracht schonk, zullen ons straks mogelijk voor de beslissende vraag kunnen stellen welken weg wij als Chr. en Kath. politiedienaren hebben in te slaan.

Mocht de noodzakelijkheid van deze keuze straks blijken en mocht (wat God genadiglijk verhoede) op ons als politiemannen een beroep worden gedaan om de aangezegde revolutieideeën mede te helpen verwezelijken, dan meenen wij als ons *weldoordacht advies* U te moeten zeggen:

Mannen! volgens levensbeginsel en ambtseed mogen noch kunnen wij daaraan meedoen, maar hebben met hart en hand de huidige regeering te steunen, ook al komt daardoor strijd.

Collega's! vertrouwt op God en steunt op dat recht en die gerechtigheid, die langs den weg van orde worden verkregen.

Namens de besturen van de
R.K. Politiebeambten-Ver. „ST. MICHAËL”
en Chr. Pol.-Beambt.-Ver. „CRESCENDO”

Aan de Vrouwen van Rotterdam.

De wapenstilstand is gesloten. De oorlog is uit.

Met welk een groote vreugde is dit gelukkige feit door duizenden monden in deze dagen herhaald.

Er is een eind gekomen aan het reuzenoffer van ontelbaar vele mannen en zonen.

Is er niet uit uw harten een dankwoord gestegen dat ons volk, dat uw mannen en zonen, gespaard zijn gebleven voor het oorlogswee? Gij zijt geen oorlogsweduwen en uw kinderen zijn geen oorlogsweezen geworden!

Huiverend vragen wij het U: moet er nu binnen de grenzen van ons land van onze stad, oorlog komen? niet van vijanden buitenslands, maar van eigen burgers en stadgenooten? Moet nu het wee en leed van een burgeroorlog zich gaan uitstorten over U en Uw gezinnen?

Moet het gespaard gebleven bloed van uw mannen en zonen nu gaan vloeien in onze straten, uit wonden door medeburgers geslagen? Moeten er nu offers van jong en krachtig leven vallen onder de hand van stadgenooten?

Neen, duizendmaal neen!

Maar dan mag ook geen voortgang hebben de aangekondigde revolutie, welke in ons land en in onze stad niet als in het verzwakte Rusland en Duitschland zonder bloedig treffen verlopen zal.

Vrouwen van Rotterdam, wendt alle macht en invloed aan op Uw mannen en zonen, om hen af te houden van elke daad van verzet, van ieder meedoen aan revolutie; spoort hen aan tot orde en rust; bewaart gij den gelukkigen vrede door uw mannen en zonen tot kalmte te stemmen.

Onze Regeering deed reeds veel en doet alles om zoodra mogelijk den goeden tijd van vóór den oorlog terug te brengen. Nu reeds begint de verhooging van het broodrantsoen. Straks komen de steenkolen. Voor vet en oliën en andere noodzakelijke levensmiddelen is gezorgd. Door de Regeering wordt gezorgd voor een onmiddellijk voortbouwen aan de nieuwe orde.

Vrouwen, weet het wel, dat rustig voortarbeiten voor de Regeering noodig is, om in korten tijd alles in orde te brengen. Weet, dat ordeverstoring in deze dagen beteekent een stopzetting van maatregelen welke noodig zijn voor algeheel herstel van ons land. Weet, dat de zoo noodige voedselvoorziening spaak loopt, en dat er hongersnood voor de deur staat, indien hier tuchteloosheid intreedt.

Weet, dat het meeste wat billijk verlangd of geëischt wordt, even goed en zelfs zekerder tot stand komt, wanneer alies gaan kan langs ordelievenden weg.

Vrouwen, gebruikt uw verstand, en laat uw hart spreken. Helpt den vrede bewaren! denkt aan uw kinderen, aan uw gezinnen! Houdt uw mannen en zonen af van iedere daad van geweld. Enkele dagen van orde geven aan ons volk en land het geluk, en verzekeren het welzijn in de toekomst.

Het Comité van Orde.

Medeburgers,

De wereld doorleeft thans een geweldigen tijd.

Ook ons volk.

De gesloten wapenstilstand maakte een einde aan de vijandelijkheden.

Daardoor is de mogelijkheid van verlichting van militairen druk ook voor ons land gekomen.

Met de demobilisatie is reeds begonnen.

In de voedselvoorziening kwam aanvankelijk verbetering, en de laatste mededeelingen van de Regeering wettigen de verwachting, dat, bij behoud van geregelde toestanden, die verbetering zal doorgaan.

Doch nu dreigt voor ons volk

een groot gevaar

Van soc.-dem. zijde is een oproep uitgegaan, die ook ons volk bedreigt met

de revolutie.

Naar het voorbeeld van Rusland, Oostenrijk en Duitschland, waar hun groep de macht in den Staat in handen nam, wil men ook hier, onder den naam van Sociale Omwenteling, de macht veroveren, en goedschiks of kwaadschiks de gestelde eischen doorzetten.

Dat beteekent het verlaten van den wettigen democratischen weg en het inslaan van den revolutionairen weg van geweld, waarop een minderheid in het volk aan de meerderheid haar wil oplegt.

Verstoring van de wettelijke orde kan in onzen tijd van voedselschaarste, vooral in de groote centra der bevolking, de schromelijkste gevolgen hebben.

Niemand weet van te voren, hoever een revolutionaire beweging gaat.

Ook de leiders zelf niet.

Doch vast staat, dat de regelmatige voedselvoorziening volstrekt afhankelijk is van een ongestoorden aanvoer.

Geräakt deze thans bij den naderenden winter in het ongereede, hetzij door verstoring der verkeersmiddelen, hetzij door het om andere redenen stopzetten van den aanvoer, dan is

de ergste honger niet uitgesloten.

zie vervolg

vervolg

Wanorde beteekent ook thans hongersnood.

Laat u daarom in geenerlei socialistisch of anarchistisch avontuur betrekken; weerstaat iedere poging om beroering te brengen.

Blijft rustig aan den arbeid, blijft aaneengesloten trouw de wettige machten steunen, en werkt, als het oogenblik daar is, krachtig mede om de sociale hervormingen aan te brengen, die onze tijd vraagt, en waarin door den bangen oorlog te veel vertraging is geweest.

Na de jaren van bange beproeving en druk kan bij eendrachtig willen veel goeds tot stand komen, doch niet door den weg van overweldiging.

Weent dan waakzaam en standvastig, schaart U eendrachtig om onze dierbare Vorstin, die zich in de bange oorlogsjaren een ware moeder des volks heeft betoond. Stelt uw vertrouwen op God en werkt daardoor mede om ons volk ook zegenrijk door deze laatste beproeving te leiden.

De Besturen der Antirevolutionaire
en Christelijk-Historische Kiesvereeningen in Rotterdam.

Groote Vergadering

OP VRIJDAG 15 NOVEMBER,

des avonds 6 uur,

in de GROOTE DOELEZAAL (ingang Vestzijde).

Opening der zaal 7 uur.

Verschillende sprekers o. a. de Predikanten Ds. J. VAN DEN BERG, van Feijenoord en Ds. G. VAN DER GIESEN, van Rotterdam, en de Kamerleden SCHOUTEN en SNOECK HENKEMANS.

Toegang uitsluitend voor geestverwanten.

Geen Debat.

Een bezadigd woord aan de Katholieke bevolking van Rotterdam.

Wanorde beteekent hongersnood.

Wanorde ontstaat wanneer een kleine minderheid zich van de macht meester maakt om haar wil aan de meerderheid op te leggen.

De sociaal-democratische arbeiderspartij wil door haar brutalen greep naar de staatsmacht drie kwart van ons volk overheerschen.

Komt een socialistisch schrikbewind tot stand, dan zullen onze katholieke instellingen, ook de Roomsche arbeidersorganisaties, door den wervelwind der revolutie worden weggevaagd.

Ons vrije volk haat de heerschappij van een minderheid.

Wij hebben een democratische regeering, die door het algemeen kiesrecht wettig is tot stand gekomen; een regeering die, ofschoon eerst twee maanden aan het bewind, het hongerige volk reeds meer voedsel gaf, ons leger wil democratiseeren en in alles naar openbaarheid streeft; een regeering, kort en goed, die de nooden van ons volk in dezen benarden tijd kent en aan zijn rechtmatige verlangens, naarmate de omstandigheden zich daartoe leenen, ten volle recht zal doen.

Daarom een krachtig beroep op u allen om in deze woelige dagen als één man vast aaneengesloten pal te staan naast de regeering.

Katholiek georganiseerd schaart u om uw bestuurders, aanvaardt nooit de leiding van hen die niet geroepen zijn u voor te lichten.

Helpt ons de revolutie en den hongersnood uit onze stad te houden.

Katholieken, in duizendtallen

Donderdag 14 November

om 8 uur naar de vergaderingen in een der hieronder vermelde zalen, waar u door uwe voornamen, waaronder meerdere Katholieke Kamerleden, een en ander nader zal worden toegelicht.

*Het Comité van Orde,
samengesteld uit alle R.K. Organisaties van Rotterdam.*

M. C. GEERTS, Voorzitter, Spoor- en Tramwegpersoneel.
P. G. BUSKENS, Secretaris, St. Joseph's Gezellen Vereeniging.
H. W. D. HELLEBREKERS, Penningmeester, „Recht en Orde”.
J. BINKHORST, Ned. R.K. Volksbond, afd. Rotterdam.
H. J. DE KNOOP, St. Joseph's Gezellen Vereeniging.
P. DANKAART, Nederl. R.K. Volksbond (Feijenoord).
P. F. FRANKHUIJZEN, Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel.
H. STULEMEIJER, Lid van de Tweede Kamer.

Vergaderzalen.

St. Joseph's Gezellen-Vereeniging,
Stationsplein.
Algemeen Verkooplokaal, Goudschesingel.
Patronaatsgebouw, Stampioenstraat.
Patronaatsgebouw, Waterloostraat.

Patronaatsgebouw, Hammerstraat.
Patronaatsgebouw, Robert Fruinstraat.
Patronaatsgebouw, Schoonderloostraat.
(Delfshaven).

Hoofd-Comité van Actie

uit de R. K. Arbeidersbeweging.

Bureau: Nieuwe Molstraat No. 22, Den Haag, Tel. Interc. 1406 Haag.

MANIFEST aan alle Katholieke Arbeiders.

Een geweldige beroering is in Nederland gebracht.

De sociaal-democraten hebben den fakkel der revolutie gezwaaid.

Met geweld wilden zij de regeeringsmacht in handen nemen.

Het leger — zoo pochte Troelstra — het leger stond voor het grootste deel achter hem.

En de roode leider rekende — als hij altijd doet — op het N. V. V., opdat dit, de zogenaamde „Moderne” Vakbeweging, de motor zou zijn die de vernielende tank der revolutie door ons land zou doen bewegen en ellende brengen over ons volk.

Dan zouden de sociaal-democraten kunnen grijpen naar de macht en ons land gebracht worden onder rood bewind.

Die revolutie mislukt.

Op den bazuinstoot van onze leiding heeft het leger der Roomsche arbeiders zich geschaard in machtige slagorde. Heel het Christenvolk van Nederland stond als één man gereed om de revolutie te onderdrukken.

Voor die geweldige macht schrikt het roode leger terug.

Troelstra zei Donderdagavond in de Kamer, dat hij geen Staatsgreep wilde, dat hij geen geweld zou gebruiken.

Nog kan het zijn, dat de leiding der sociaal-democraten anders beslist. Weken lang is de massa aangehitst tot revolutie.

Weken lang is den rooden arbeiders voorgepreekt, dat nu eindelijk het socialisme zou zegevieren.

Wijnkoop en de andere revolutionairen, onze Nederlandsche Bolsjewiki, trachten het Staatsgebouw van ons Vaderland in brand te steken.

Nog dreigt oproer en verzet.

Dat wil zeggen:

Algemeene Stakingen met

Werkloosheid van duizenden.

Stagnatie in de voedselvoorziening, omdat, als de treinen niet loopen, zelfs het rantsoen niet meer kan worden uitgedeeld, dus:

Hongersnood.

Relletjes op straat, verzet tegen Politie en Leger, dus:

Burgeroorlog.

Gevaar voor bemenging van het Buitenland, zoodat ons land zou bezet worden door

vreemde troepen.

Dagelijks blijkt, hoezeer het drijven der Socialisten was:

Onverantwoordelijk en Arbeidersvijandig.

zie vervolg

vervolg

Dagelijks blijkt, hoe in den hoogsten nood, nu als steeds de
Roomsche Arbeidersbeweging
de groote kracht is, die waakt en werkt
voor het heil van de arbeiders.

Van het hoogste belang zijn de **CRISISMAATREGELEN**, die wij gevraagd hebben:
uitkeeringen van 12 tot 22 gulden per week voor werklozen en gedemobiliseerden;
versterking van den invloed der arbeidersorganisaties op de Distributie;
spoedige verhooging van brood- en vetrantsoen.

Van het grootste gewicht zijn de **SOCIALE HERVORMINGEN**, die wij voorstelden:
toekennen van publiekrechtelijke bevoegdheid aan de vakorganisatie;
spoedige invoering van verzekeringen tegen ziekte, ouderdom, invaliditeit en werkloosheid
onder bestuur der arbeidersorganisaties;
8-urigen arbeidsdag;
vrijen Zaterdagmiddag;
verbod van loonarbeid voor gehuwde vrouwen;
wettelijke regeling der huisindustrie;
uitbreiding Arbeidswet;
bestrijding van beroepsziekten;
krachtige bestrijding der tuberculose;
krachtige maatregelen inzake woningvoorziening.

En de Regeering betuigde groote instemming met ons plan.

Al deze hervormingen worden bereikt door den krachtigen arbeid van onze R. K. Arbeidersbeweging.

Laat dit duidelijk zijn!

Duidelijk aan onze honderdduizend georganiseerden, die medewerkten tot de kracht van onze beweging.

Duidelijk aan de ongeorganiseerden, die door laksheid nog steeds buiten onze organisaties stonden.

Duidelijk ook aan die Katholieken, die nog steeds den steun van hun lidmaatschap gaven aan de zogenaamde „Moderne” Vakorganisaties.

Moge het verraad, dat het N.V.V. wilde plegen aan de zaak der arbeiders, moge de poging tot revolutie

de oogen openen

aan allen, die nog niet inzagen, dat hun plaats was in onze beweging.

Katholiek georganiseerden! Versterkt in deze dagen onze vereenigingen door een krachtige propaganda:

Gij, niet-vereenigden! Sluit U aan bij onze mooie beweging, wier kracht nu zoo heerlijk blijkt.

En gij, die U hebt laten vinden voor het lidmaatschap der Moderne organisatie, gij, die U hebt laten gebruiken tot het voorbereiden van deze

misdadige woelingen,

treedt terug en sluit U aan bij

onze Roomsche Arbeidersorganisatie.

Het Hoofdcmité van Actie,

J. VAN RIJZEWIJK, Voorzitter.

J. HELLEMONS, 2e Voorzitter.

J. A. SCHUTTE, Secretaris.

A. VAN RYEN, 2e Secretaris.

L. F. GUIT, Penningmeester.

P. J. S. GERRARENS, } Perscommissie.

J. ZWAGA, }

H O U F D - G O U V E R N E R E V A N N I D E R L A N D

MANIFEST

aan het Nederlandsche Volk!

Wij leven in een gewichtigen tijd.
 De geweldige gebeurtenissen, die Europa thans beleeft, brengen ook in ons land beroering.
 Nederland is bewaard gebleven voor den oorlog. Thans rusten de wapenen op alle fronten. Er komt VREDE!
 Wie onzer zal niet juichen met dit vooruitzicht?
 En nu juist, met dit vooruitzicht voor oogen, klinken in ons land kreton van revolutie. Nu juist willen sommigen oproer in Nederland doen ontbranden.
 Dit drijven, zoowel door de S. D. A. P. als S. D. P. noemen wij in hooge mate,

Onverantwoordelijk en Arbeidersvijandig

omdat een groot deel van het Nederlandsche Volk er niet aan denkt om mede te doen met, en geleid te worden door de Socialisten. De burgeroorlog met al de treurige gevolgen daarvan zou komen, dus voor rekening van de Socialisten en van liegenen uit de zg. „Moderne“ arbeidersbeweging die zich laten misleiden.

Onverantwoordelijk en Arbeidersvijandig

omdat, evenals in 1903 de Arbeiders in dit Socialistisch avontuur worden gedreven en hun belangen worden opgecofferd aan politieke doelen der Sociaal-democraten.
 Wij, ruim 100.000 georganiseerde Roomsche arbeiders doen ons dit drijven niet mee.
 Wij teekenen met alle kracht verzet aan tegen het misleidende beweren der Socialisten, die totaal ten onrechte durven spreken: „namens DE arbeiders van Nederland.“
 Wij, ruim 100.000 Katholiek georganiseerde arbeiders, wenschen geen andere leiding dan die wij ons zelf hebben gesteld.
 Het Roomsche volk zal, zonder uitzondering zich aan die leiding houden.
 De R. K. Arbeidersbeweging van Nederland is paraat!
 Inziende en ten-volle besellend, dat wij thans een historisch moment beleven in het wereldgebeuren, heeft de R. K. Arbeidersbeweging haar plicht gedaan.
 Overtuigd zijnde van de democratische gevoelens van de huidige Landsregering, gesterkt nog in die overtuiging door hare daden der laatste dagen, spreken wij in deze bewindsmanen, ons onbegrensd vertrouwen uit.
 Dit vertrouwen zal niet beschonnd worden. Reeds thans hebben wij de zekerheid, dat de Regering aan ons program van actie tegemoet komt. Onze programpunten voor dezen crisistijd zijn vorotrokkend, afdoende en voor elk verstaanbaar.
 Wij vragen de volgende

crisismaatregelen:

bij demobilisatie de oudsten in jaren het eerst met verlof;
 voor de gedemobiliseerden die geen werk kunnen bekomen,

alsmede voor de werkloozen in het algemeen,

een uitkeering, voor ongehuwden groot van

12 tot 18 gulden

voor gehuwden van

16 tot 22 gulden per week.

Dere vast te stellen door de Arbeidersorganisatie;
 versterking van den invloed der arbeidersorganisaties (landelijk, gewestelijk en plaatselijk) bij het regelen der distributie van voedsel- en gebruiksartikelen;
 spoedige verhooging van het broodrantsoen tot 400 gram per dag;
 verhooging van het vetrantsoen.

zie vervolg

vervolg

Voor de toekomst hebben wij aangegeven onze

Sociale hervormingen.

De Katholieke arbeidersbeweging verlangt van deze Regeering:

- 1e. Het toekennen van publiekrechtelijke bevoegdheid aan de vakorganisatie;
- 2e. spoedige wettelijke regeling van het collectieve arbeidscontract;
- 3e. spoedige invoering der verzekeringen tegen ziekte, ouderdorn, invaliditeit en werkloosheid, benevens uitbreiding van de ongevallenverzekering tot landbouw, zeevaart en visscherij. Erkennung van de arbeidersorganisaties bij de voorbereiding en toekennmg van besturende bevoegdheid bij de uitvoering dezer verzekeringen;
- 4e. wettelijke regeling van den achturigen arbeidsdag met vaststelling van korteren arbeidsduur voor bedrijven, die hooge eischen stellen aan het lichamelijk weerstandsvermogen der arbeiders;
- 5e. wettelijke regeling van den vrijen Zaterdagmiddag en oogenblikkelijke gebruikmaking van de bevoegdheid van Art. 6 der Arbeidswet (invoering van den vrijen Zaterdagmiddag voor beschermde personen);
- 6e. verbod van loonarbeid voor gehuwde vrouwen;
- 7e. wettelijke regeling van de huisindustrie met vaststelling van minimum-loonen;
- 8e. uitbreiding van de arbeidswet tot alle jeugdige personen vanaf 14 jaren en herziening van de Leerplichtwet met invoering van verplicht onderwijs tot 14 jaren;
- 9e. maatregelen tot voorkoming en bestrijding van hoozepsziften;
- 10e. krachtige steun — ook door ruime subsidieering — van de vereeniging tot bestrijding der tuberculose;
- 11e. het bouwen van nood-wanatoria;
- 12e. krachtige maatregelen inzake woningvoorziening, vooral voor groote gezinnen.
- 13e. A. Spoedige en afdoende verbetering der loonen en rechtspositie van het overheids-spoor- en tramwegpersoneel.
B. Volledige erkenning der organisaties van dit personeel door overheid en directies.

Ten aanzien van deze sociale hervormingen zijn door de Regeering bevredigende toezeggingen gedaan.

Is het nu, als wij weten, dat de Regeering deze sociale hervormingen zal uitvoeren, ja zelfs nog verder gaan zal, niet

M I S D A D I G

is noemen, het volk te drijven in een **SOCIALISTISCH AVONTUUR?**

WEL, Roomsche Arbeiders van Nederland, zullen niet manden van de stakingen om een omwenteling te bevorderen. Maar wij komen tot den laatsten man op, als wij door onze leiders opgeroepen worden ter vergadering.

Ook onze Roomsche **SOLDATEN** zullen hun plicht doen.

Met ons verzoek zijn aan de arbeiderszack, als lohneld hon zou maatregelen met de revolutie.

Met Roomsche volk van Nederland is tot den laatsten man bereid om

ORDE EN RUST TE HANDHAVEN.

en ons volk te behouden voor opzet en verzet.

Het Bestuur der Federatie van
R. K. Volks- en Werkliedenbonden:

A. VAN RIJEN, Voorzitter.
J. A. SCHIJTTE, Secretaris.

Het Bestuur van het Bureau voor de
R. K. Vakorganisatie:

J. VAN RIJSEWIJK, Voorzitter.
A. C. DE BRUIN, Secretaris.

Dit papier bewaren en over te lezen.

Mededeeling aan de leden der burgerwacht.

De binnenstad van Rotterdam wordt bewaakt door militairen.

De overige wijken van Rotterdam worden bewaakt door de burgerwacht.

Voor de burgerwacht wordt de stad verdeeld in vakken.

De grenzen der vakken zijn aangegeven door de namen van straten, havens, kanalen of rivieren achtereenvolgens te noemen.

Alles tusschen de genoemde lijnen gelegen is een vak. — Bij straten, die grenzen vormen van vakken, gaan de leden die rechts van de straat wonen naar het vak, dat rechts van de straat ligt; degenen die links van de straat wonen naar het vak, dat links van de straat ligt.

Kortheidshalve worden de vakken met letters aangeduid.

Ieder vraagt zich dus af in welk vak zijn woonplaats ligt. — In dat vak behoort hij thuis.

Ieder vak heeft een commandant, wiens naam bekend zal worden gemaakt.

Ieder vak heeft een alarmplaats op de lidmaatschapskaart aangegeven, die aan ieder lid zal worden uitgereikt. De alarmplaats blijft geheim. Naar die alarmplaats spoedt men zich bij alarm. Het alarmsein is het luiden der torenklokken.

Op de alarmplaats ontvangt men op vertoon van de lidmaatschapskaart de wapens, de munitie en het onderscheidingsteeken.

Men verzamelt zich aldaar vaksgewijze in afdeelingen, die daarop ieder naar hun vak marcheerden, waar zij nadere bevelen van hun vakcommandant ontvangen.

De wapens enz. worden op dezelfde plaats ingeleverd, waar zij ontvangen zijn, zoodra de vakcommandant daartoe last heeft gegeven.

Wat moet dus ieder lid der burgerwacht weten?

- 1e. Wat is mijn vak?
- 2e. Waar is de alarmplaats van mijn vak?
- 3e. De alarmplaats van mijn vak moet ik geheim houden.
- 4e. Ik moet steeds mijn lidmaatschapskaart bij mij hebben.

De Majoor-Commandant der

Burgerwacht,

(w. g.) VAN DOBBEN.

ROTTERDAM, 15 November 1918.

Vak A is stadsgedeelte begrensd door:
Nieuwe Plantage. — Oude Dijk. — Hoflaan. —
Maas.

Vak B is stadsgedeelte begrensd door:
Oude Dijk. — Jaffalaan. — Kralingsche Plas. —
Kortekade.

Vak C is stadsgedeelte begrensd door:
Nieuwe Plantage. — Oude Dijk. — Jaffalaan.
Hooge Boezem.

Vak D is stadsgedeelte begrensd door:
Goudsche Singel. — Rotte. — Crooswijksche
Singel. — Boezemsingel. — Hooge Boezem.

Vak E is stadsgedeelte begrensd door:
Algemeene Begraafplaats. — Rotte. — Croos-
wijksche Singel. — Boezemsingel. — Slacht-
huiskade.

Vak F is stadsgedeelte begrensd door:
Rotte. — Noordsingel. — Bergsingel. —
Delfgouwstraat. — Soetendaalscheweg.

Vak G is stadsgedeelte begrensd door:
Noordsingel. — Bergweg. — Schie. — Hof-
plein. — Rotte.

Vak H is stadsgedeelte begrensd door:
Schie. — Walenburgerweg. — Diergaarde-
singel. — Kruiskade.

Vak I is stadsgedeelte begrensd door:
Vasteland. — Westersingel. — Kruiskade. —
Coolsingel. — Schiedamschevest.

Vak K is stadsgedeelte begrensd door:
West-Zeedijk. — Vasteland. — Leuvelhaven. —
Willemskade. — Westerkade. — Parkkade. —
Parkhaven.

Vak L is stadsgedeelte begrensd door:
Diergaardesingel. — Westersingel. — Nieuwe
Binnenweg. — 's-Gravendijkwal. — Henegouwerlaan.

Vak M is stadsgedeelte begrensd door:
Henegouwerlaan. — 's-Gravendijkwal. — Ro-
chussenstraat. — Heemraadssingel. — Essen-
burgsingel.

Vak N is stadsgedeelte begrensd door:
Heemraadssingel. — Rochussenstraat. — Delfs-
havensche Schie. — Beukelsdijk.

Troelstra's aankondiging dat het S.D.A.P. congres van Zaterdag 16 en Zondag 17 november 1918 zou beslissen hoe de revolutie-plannen zouden worden ten uitvoer gelegd, is niet verwezenlijkt.

Het congres heeft zich in zijn congres-resolutie wel uitgesproken voor een zeer radicaal program (zie bladzijde 95), maar daarin is van een revolutionair optreden geen sprake meer. Weliswaer wordt daarin de Duitse revolutie geprezen en wordt aan de sociaal-democratie in Duitsland en Oostenrijk lof toegeswaaid voor het op zich nemen van de taak tot democratisering en socialisatie in het belang van de arbeidersklasse, maar ten aanzien van ons land wordt slechts verklaard, dat de S.D.A.P. en het N.V.V. al hun krachten zullen aanwenden om de in het program gestelde eisen ten spoedigste te doen zegewieren en dat daartoe elke vorm van demonstratie en de algemene werkstaking zo nodig zullen worden benut. Van omwentelingsplannen wordt daarbij niet gerept.

Tijdens of kort na het congres berichtte de I.O. Rotterdam telefonisch aan G.S. III

"dat Troelstra op het congres erkend heeft zich in de kracht der regeeringsgetrouwen te hebben vergist en zijn revolutie-actie tot voor hem betere tijden wil uitstellen." (Dagboek Van Woelderan)

Diezelfde dag, 17 november 1918, kon Van Woelderan dan ook in zijn dagboek nog muteren:

"Ik geloof, dat bij voldoende blijvende activiteit, het revolutiegevaar is bezworen."

De verdere ontwikkeling heeft getoond, dat hij het hiermede bij het rechte einde heeft gehad. G.S. III was zonder moeilijkheden een kritieke periode doorgekomen. Niet zonder reden handhaafde de dienst de S.D.A.P., de grootste extremistische partij, boven aan de lijst van te observeren groeperingen.

Het fiasco van de linkse partijen werd door Johan Braakensiek humoristisch in beeld gebracht. (zie pag. 96)

MICROFOON - ACTIE

Gezien in het licht van de huidige technische mogelijkheden, is het vermakelijk de beschrijving te lezen over de eerste microfoon-actie van de I.O. Amsterdam.

Toch is het feit, dat Broekhoff overging tot toepassing van dit -in het jaar 1918 zeker nog zeer onconventionele- hulpmiddel, wel waard vermeld te worden. Ik wilde dit novum voor de

CONGRES-RESOLUTIE.

HET CONGRES BIJEENGEROEPEN TE ROTTERDAM OP 16 EN 17 NOVEMBER 1918
DOOR DE SAMENWERKENDE SOCIAAL-DEMOCRATISCHE ARBEIDERSPARTIJ
EN HET NEDERLANDSCH VERBOND VAN VAKVEREENIGINGEN.

Na de wereldoorlog, die over Europa's volkeren de grootst denkbare rüine en ellende heeft gebracht, ten einde is, valt de arbeidersklasse de historische taak ten deel om te zorgen dat de wederopbouw van het economische en sociale leven zoo geschiedt, dat zij daarin de plaats krijgt, die haar krachtens getal en economische onmisbaarheid toekomt. Zij mag, noch wil langer dulden, dat zij op de belangrijkste terreinen van het maatschappelijk leven als minderwaardige en machteloze staat en anderen door het kapitaal-brexit haar heele bestaan beheerschen.

Het congres begroet met oprechte vreugde het feit, dat de sociaaldemocratie in Duitschland en Oostenrijk de taak van de democratisering en socialisatie in het levensbelang der arbeidersklasse heeft ter hand genomen en spreekt de hoop uit, dat de Duitse revolutie, die op zoo schitterende wijze de overwinning heeft behaald, er op even schitterende wijze in moge slagen, haar sociaal-politieke doeleinden te bereiken. Het doet een beroep op de georganiseerde arbeidersklasse van de landen der entente, om zoodanigen invloed te oefenen op de vredesvoorwaarden, dat de grootsche taak, die de Duitse revolutie niet alleen in het belang van het Duitse, maar in dat van alle volkeren te vervullen heeft, niet verhinderd wordt door een langeslagen economisch leven en een hongerende bevolking.

De economische ontreddering door den oorlog veroorzaakt ook in Nederland, waar wel enkele groepen van oorlogswinstmakers groote kapitalen opeenhoopten, maar breede massa's der arbeidersklasse, mede door de totaal onvoldoende regeling der levensmiddelenvoorziening leed en lijdt, heeft zoodanige verhoudingen geschapen, dat terugkeer tot normale en vreedzame ontwikkeling slechts te bereiken is, wanneer dat door ingrijpende politieke en sociale hervormingen mogelijk wordt gemaakt.

Het congres is van oordeel, dat de noodige stabiliteit in het sociale leven van het land alleen dan zal worden bereikt, wanneer door de arbeidersklasse door middel van hare politieke- en vakorganisaties in elk opzicht het haar toekomende aandeel in de beheersching van het politieke- en sociale leven wordt verkregen om daardoor allerverst in hare nooden en behoeften te voorzien. Waarbij ook gelet moet worden op de behoeften van de honderdduizenden, welke als soldaten verplicht waren hun arbeidspositie te verruilen voor die van den legerdienst.

Stelt het volgende program van eischen vast, welker inwilliging een onmisbare voorwaarde vormt voor het bedoelde herstel.

1. Onmiddellijke demobilisatie met nitkoering van behoorlijke vergoedingen, zoolang de gedemobiliseerden werkloos zijn.
2. Onmiddellijke invoering van algemeen vrouwenkiesrecht; kiesrecht voor alle meerderjarigen.
3. Afschaffing der Eerste Kamer.
4. Dekking der kosten van alle crisisuitgaven en sociale maatregelen door heffingen ten laste van het groot-kapitaal en van het groot-grondbezit.
5. Socialisatie van alle bedrijven, die daarvoor in aanmerking komen.
6. Snelle en afdoende voorziening in den woningnood.
7. Verbetering van den toestand der kleine boeren.
8. Inwilliging van alle eischen van het program van den Bond van Dienstplichtigen en van den Bond van Minder Marinepersoneel.
9. Intrekking van de stakingswetten van 1903.
10. Levensmiddelenvoorziening als gemeenschapzorg met samenwerking van boeren-, landarbeiders- en verbruikersorganisaties. Regeling van productie en aanvoer.
11. Invoering van Staatspensionneering op 60-jarigen leeftijd.
12. Aanvaarding en tenuitvoerlegging van de internationale eischen der vakvereenigingen op het gebied der sociale wetgeving (program van Bern).
13. Onverwijde invoering van den wettelijken 8-urendag en van den 6-urendag voor ondergrondschen mijnarbeid.
14. Volledige werkloozenzorg onder beheer der arbeidersorganisaties.
15. Belangrijke verhooging der salarissen van werklieden en lagere ambtenaren in publieken dienst en van het spoorwegpersoneel.

Het congres besluit tot de benoeming van een Comité van Actie, dat voor opdracht heeft zich ter inwilliging van de eischen van dat program tot de regering te wenden en in het land een zoodanige agitatie te ontwikkelen dat het program, gedragen door den eendrachtigen en onverzettelijken wil van het Nederlandsche proletariaat, onafwijshaar wordt, en daartoe elke vorm van demonstratie, ook die der algemeene werkstaking aan te grijpen.

De Sociaaldemocratische Arbeiderspartij, en het Nederlandsch Verbond van Vakvereenigingen verklaren plechtig al hun krachten en al hun volharding te zullen aanwenden om de in dit program vervatte levenswischen der arbeidersklasse ten spoedigste te doen zegevieren.

Zij doen op het Nederlandsche proletariaat een krachtig beroep om hen in den strijd voor de verwezenlijking dezer eischen met al zijn euergie te steunen.

DE REVOLUTIE-KATER

"Bij informatie aan de woning van Mr. TROELSTRA werd medegedeeld, dat Mr. TROELSTRA licht ongesteld het bed houdt." (Tel.)

"De Heer WIJNKOOP kan, wegens zijn schorfhed, de vergadering niet presideeren." (Handelsblad.)

"Mevr. H. ROLAND HOLST kon, wegens een lichte ongestektheid, niet ter vergadering komen." (N. P. G.)

historie niet verloren laten gaan.

Er was een operatie opgezet, waarbij een man, die bepaalde documenten verlangde, een pand zou worden binnen gelokt, teneinde hem daar aan een door de I.d. Amsterdam ingewijde tussenpersoon, het verzoek te laten doen hem de gewenste documenten te leveren.

Het was de bedoeling het tussen deze beide gevoerde gesprek af te luisteren.

Broekhoff rapporteerde hierover aan G.S. III als volgt:

" In overleg met de Procureur-Generaal en den generaal , is daarop het volgende plan ontworpen.

.

In zijn woning zullen worden aangebracht microfonen (een tweetal), welke onzichtbaar worden gemaakt door passende entourage; één der microfonen b.v. komt in een staande lamp, welke zoo wordt geplaatst, dat , als hij komt, daar onmiddellijk naast komt te zitten. De microfoonleidingen loopen namelijk naar een vertrek, waarin een tweetal rechercheurs zijn opgesteld. Als dan maar geconstateerd kan worden, dat den onderofficier verzoekt tegen belofte van geld stukken te leveren of mededeelingen te doen, dan is hij reeds strafbaar aan omkoopning en zal hij deswege vervolgd kunnen worden. Jammer is, dat in dergelijke aangelegenheden de officieele machine zoo traag loopt. Ik zal blij zijn als de installatie op 20 dezer (de brief is gedateerd op de 15e. deM) gereed zal zijn. Al dat overleg plegen vordert veel tijd."

Op de 23e van die maand rapporteerde Broekhoff aan G.S. III het mislukken van de operatie, maar dit niet als gevolg van technische tekortkomingen.

Hij schreef:

" Deze pogingen zijn tot heden helaas niet gelukt. Dit is zeer jammer, want dank zij de medewerking van Generaal en de andere heeren van het Amstelhotel was eene installatie aangebracht en eene mise en scène tot stand gekomen, welke werkelijk schitterend was.

Vrijdag, 21 dezer, des avonds te 8 uur zou het gebeuren. Ondergeteekende zat met twee rechercheurs en een korporaal-electriciën, die voor het technische gedeelte zorg droeg, in de zij-

kamer van de In de wand waren eenige gaten aangebracht, aan den anderen kant zorgvuldig bedekt door schilderijen. Bovendien liepen twee microfoon-leidingen van deze zijkamer naar het andere vertrek, waar de microfonen waren aangebracht in een bloemenmandje, neêrgezet onmiddellijk bij de plaats waar zou moeten plaats nemen. Zoo zaten wij in groote spanning te wachten."

Maar de vos bleek slimmer dan de jager Broekhoff had verwacht. Hij weigerde het betrokken pand binnen te gaan en Broekhoff had het nakijken.

IDEEËN VOOR RE-ORGANISATIE VAN DE INLICHTINGENDIENST

Hiervoren werd reeds vermeld, dat naast de inlichtingendienst voor het buitenland, sinds medio november 1918 ook een inlichtingendienst voor het binnenland was gevormd. De re-organisatie van G.S. III, zo werd eveneens gesteld, was snel in zijn werk gegaan.

Het doet daarom min of meer verwonderlijk aan te bemerken, dat kapitein Fabius zich vijf dagen later, nl. op 22 november 1918, schriftelijk tot enkele politie-instanties en enkele officieren van de Koninklijke Marechaussee wendde, met het verzoek enige door hem op schrift gestelde gedachten over de re-organisatie van de inlichtingendienst te overwegen en hem ook overigens in dit verband van advies te willen dienen.

Nog verwonderlijker is hetgeen Fabius in zijn brief als basis voor die nieuwe dienst ter overweging voorstelde.

Voor een man, die vijf jaar achtersen aan het hoofd gestaan had van een landelijke militaire inlichtingendienst en die daarin -naar uit gevoerde correspondentie en uit het Dagboek Van Woelderens herhaaldelijk is gebleken- op voortreffelijke wijze werd ter zijde gestaan door de inlichtingendiensten van de grootste politiekorpsen in ons land, doet de in dit schrijven voorgestelde opzet van de op te richten POLITIEKE binnenlandse inlichtingendienst vreemd aan.

Voor een goed begrip wordt dit schrijven hier in extenso overgenomen.

Het luidt aldus:

" De Inlichtingendienst van den Generalen Staf zal zich voortaan eveneens bezig houden met het verzamelen van alle gegevens, welke betrekking hebben op de revolutionaire propaganda, zoowel in het buitenland, als hier te lande.

Ik heb de eer U te verzoeken wel te willen overwegen en mij van advies te dienen of in de wijze zoals tot nu toe gewerkt is, n.l. het controle-systeem, dit belangrijke onderwerp kan worden opgenomen.

Ik elk geval schijnt het mij niet uitgesloten wederom als vroeger vertrouwde kondschappers uit te zenden.

Voor het verzamelen van gegevens uit het buitenland komt het mij verder gewenscht voor, dat ieder voor zich zooveel mogelijk betrouwbare connecties zoekt in de belangrijkste plaatsen en nijverheidscentra. Ik zal het zeer op prijs stellen van U te vernemen in hoeverre U vermeent in deze te kunnen slagen.

Hier te lande zou eene gedecentraliseerde inlichtingendienst in districten, die geregeld rapporten inzenden misschien aan het doel kunnen beantwoorden.

In elke provincie b.v. zou iemand met de leiding kunnen worden belast en zou eenige vertrouwenspersonen kunnen aanstellen, die in de centra waar sociaal-democraten gevonden worden, zich op de hoogte stellen van de stemming en propaganda onder de arbeiders. Begint men met de hoofdsteden en groote plaatsen, dan kan deze organisatie geleidelijk worden uitgebreid.

Het beste is m.i. voor deze vertrouwenspersonen niet speciaal politie of marechaussee te nemen, doch vertrouwde arbeiders of leiders, die zich verbinden om geregeld mededeeling te doen, geheime rechercheurs enz. Verder zou verbinding kunnen worden gezocht met de provinciale pers, die wellicht correspondenten in die richting zou willen instrueeren."

Het zijn in het bijzonder de beide laatste alinea's die mij zeer hebben verbaasd. Beter dan hierop zelf commentaar te geven of critiek te oefenen, achte ik het, het zeer duidelijke antwoord dat de heer Broekhoff hierop heeft gegeven, volledig over te nemen. Hij spaarde Hoofd G.S. III niet en liet hem onomwonden weten, dat deze zich op zeer gevaarlijk terrein ging begeven.

Kennelijk ligt dit antwoord-schrijven (en misschien ook van anderen nog ontvangen reacties) ten grondslag aan de door kapitein Van Woelderën op 30 november 1918 in zijn dagboek opgenomen mededeeling:

"Broekhoff en Van 't Sant raadden tot groote voorzichtigheid met Fabius' plannen, om op G.S. III binnenlandsche inlichtingen over revolutionnaire plannen en actie in te winnen, waarmee ik volkomen instem; 't is glad terrein."

Broekhoff antwoordde Fabius als volgt:

" Ik bevestig de ontvangst van Uwe missive No. 13371 van dienzelfden datum, waarvan ik met de meeste belangstelling heb kennis genomen.

Het zij mij vergund - waar onze correspondentie gedurende de oorlogsjaren een zoo bij uitstek vertrouwelijk karakter heeft gedragen - U vertrouwelijk en openhartig mijne meening te zeggen over het geheele plan in Uw schrijven neergelegd, ook al vraagt U slechts mijn advies ten opzichte van onderdeelen. Ik doe dit met te meer vrijheid, daar het o.a. mijn taak te Amsterdam is, om gegevens te verzamelen betreffende revolutionnaire propaganda en om te bestudeeren, al hetgeen in de arbeidersbeweging op revolutionair gebied leeft en tot uiting komt. Ik ben dus op dat gebied geen vreemdeling.

In de eerste plaats zou ik er U opmerkzaam op willen maken, dat U een buitengewoon gevaarlijk terrein gaat betreden.

Wij leven hier in een zeer, zeer democratisch land, met een bijna absolute vrijheid van politieke opinie. Het is deze dagen zelfs geoorloofd gebleken, openlijk omverwerping der regeering te prediken en aan te kondigen, dat men de regeering wil vervangen door Raden van Arbeiders en Soldaten, zonder dat zulke aanleiding geeft tot het instellen van eene strafvervolging. Vrijheid van vereenigen en vergaderen is bij de wet gewaarborgd. Eene vereeniging, welke wapens en munitie verzamelt met het doel, om die te gebruiken bij eenige revolutie - ik doel op de Soldaten en Arbeidersraad, waarover ik U meermalen schreef - valt niet onder eenige strafbepaling.

Vast staat dus, dat onze wetgeving ten opzichte van revolutionnaire beweging zeer tolerant is. Men kan dat een fout noemen, de goede zijde daarvan is, dat de revolutionnaire organisaties al zeer weinig geheim doen, wetende, dat zij heel wat kunnen doen en zeggen, alvorens strafbaar te zijn.

Geheime revolutionnaire organisaties, waarvan werkelijk kracht uitgaat of kracht kan uitgaan, zijn on-Nederlandsch, ik zou bijna durven beweren, dat deze in Nederland niet bestaan. De bestaande "geheime" raden van soldaten en arbeiders en de soldatenraden zijn peskwillen uit organisatorisch oogpunt. De vrijheid van drukpers maakt voorts, dat het lezen van arbeiderskranten en arbeidersvakbladen - indien dit lezen regelmatig geschiedt - een vrij aardigen kijk geeft op het Nederlandsche arbeidersleven. Nu graf ik onmiddellijk toe, om een volledigen kijk te krijgen op de arbeidersbeweging kan men niet volstaan met het lezen der genoemde kranten en is het noodig eene meer intensieve studie te maken van hetgeen op dat gebied te koop is. Deze meer intensieve studie nu is buitengewoon moeilijk, omdat de gegevens langs allerlei kanalen moeten worden verkregen. Maar dat is nog niet de grootste moeilijkheid. Deze is, dat het nimmer mag uitkomen, dat de politie zulk een groote belangstelling wijdt aan deze beweging. Zoals gezegd, de arbeiders doen niets strafbaars; de publieke opinie beschouwt zowat alles, wat ten opzichte van de arbeidersbeweging wordt gedaan en geschreven als normale, politieke ontwikkeling en dult geen politie-inmenging. Zoolang geen strafbaar feit kan worden ten laste gelogd. Met dezen
. . . tot he en angstvallig rek. . . .
. . . . (de copie van de brief is hier lichtelijk g'haveend. d'N)

In Amsterdam breng ik den Procureur-Generaal en den Hoofddcommissaris regelmatig verslag uit over hetgeen ik te hooren kom op revolutionnair gebied. Van den Hoofddcommissaris heb ik strikte opdracht om slechts met middelen te werken, welke absoluut door den beugel kunnen en heeft Z.E.G. mij verboden met creaturen te werken, welke men als "politieespionnen" zou kunnen aanmerken. Ik wil daarmede niet zeggen dat ik het af en toe op eigen verantwoording toch niet doe. Ik doe het echter slechts dan, als de omstandigheden het absoluut noodzakelijk maken om te weten te komen, wat eene bepaalde partij of vergadering voor heeft en ik niet op andere manier te weten kan komen welke voornemens gekoesterd worden. Maar zelfs in die gevallen ben ik nog verbezand blij, als het experiment weer tot het verleden behoort. Er is toch niemand, die mij dekt. Ik zeg dit laatste niet als verzoekt aan het adres van den

Hoofdcommissaris. Ik kan mij namelijk zeer goed indenken, dat een politiefchef, gezien de publieke opinie en de algemeen geldende meeningen ten opzichte van de vrijheid van gedachte, experimenten als de bovengeschetste, niet op zijn verantwoording durft nemen.

In verband met het bovenstaande zou ik U wel de navolgende vragen willen stellen.

Acht U de kans niet groot, dat het te eeniger tijd zal uitkomen, dat het de Generale Staf is, welke een staf van medewerkers heeft, bestaande uit arbeiders, arbeidersleiders, dagblad-correspondenten, politieambtenaren tot het verzamelen van gegevens betreffende de arbeidersbeweging?

Acht U de kans niet groot, dat te liverige medewerkers of onbetrouwbare medewerkers zullen overgaan tot praktijken, welke het Algemeen Hoofdkwartier zullen compromitteren?

Is U van meening, dat de Generale Staf het meest aangewezen orgaan is voor de leiding van een dussdanigen inlichtingendienst? Ik wil U wel zeggen, dat in politiekringen de meening heerscht, dat door de gebeurtenissen der laatste weken is aangetoond, dat de Nederlandsche politie-organisatie niet deugt; dat reorganisatie der politie urgent is in die voege, dat men voor heel Nederland moet komen tot één politiscorps met één hoofd. Thans hebben wij gemeente-politie, maréchaussée, rijksveldwacht en militaire politie. Indien een éénhoofdige politie-organisatie spoedig kon worden tot stand gebracht, dan komt het mij voor, dat de centrale van deze organisatie de aangewezen plaats is voor het te samen komen van alle gegevens betreffende revolutionaire beweging. Het hoofd van die politie heeft toch aldan zijn werktuigen beter in de hand.

Ten slotte nog dit. De Procureur-Generaal te Amsterdam ontvangt als fungerend Directeur van Politie in het ressort van het Gerechtshof Amsterdam regelmatig verslag van het belangrijkste, dat de politie op revolutionair gebied te weten komt. Ook de heer Van 't Sant zendt zijne berichten bij deze autoriteit in. Voor zover ik kan nagaan, berust dit niet op eene instructie, doch op eene ge-

woonte. Maar de Procureur-Generaal nimmer iets vraagt, en slechts ontvangt, kan hij nimmer verantwoordelijk worden gesteld voor de wijze, waarop de gegevens zijn verkregen. Wat met deze gegevens gebeurt, is mij niet bekend; evenmin weet ik, of de andere Procureurs-Generaal eveneens dusdanige berichten ontvangen. Acht U Uwe organisatie naast die van den P.S. bestaanbaar ?

Ik heb den Hoofdcommissaris nog niet over Uw plan gesproken, daar ik, zooals ik U schreef, een maand verlof heb, tot herstel van mijne gezondheid. Ik heb het voornemen, de aangelegenheid a.s. Zaterdag te bespreken met den heer Van 't Sant, die een helder oordeel heeft. U zult hem toch ook wel een dergelijk schrijven hebben gezonden.

Zooals U wel zult hebben begrepen, gelden mijne bezwaren slechts den inlichtingendienst voor gegevens hier te lande. Wat het buitenland betreft, ik kan U niet zeggen, in hoeverre ik zal kunnen slagen in het vinden van betrouwbare connecties, die mij zouden kunnen inlichten. Het is echter te probeeren. Het z.g. controle-systeem acht ik in deze niet toepasselijk. Voor zoover bekend, houdt geen Entendendienst zich bezig met het verzamelen van gegevens betreffende de revolutie in Duitschland. Het omgekeerde is zeker niet het geval.

Ik wil echter zien, wat er te bereiken is. Ik kan U echter mijne medewerking niet toezeggen zonder daarin den Hoofdcommissaris te hebben gekend. Ik zou U daarbij in overweging willen geven te wachten, tot de heer Roest van Bimburg, die demissionair is, weg is.

P.S.

Ik meen op te merken, dat Uw brief naar een model is getikt en slechts de adressen verschillend zijn ingevuld. Het zij mij vergund, U in overweging te geven, bij de verspreiding de grootste zorgvuldigheid in acht te nemen. Het zou niet wenschelijk zijn, dat zulk een brief in verkeerde handen kwam."

Het antwoord van Fabius, gedateerd 30 november 1918, luidde:

" Bedankt voor Uw brief 137 Geheim van 28 Nov. j.l. Voorloopig heb ik

nog maar raad gevraagd, zonder iets verder te ondernemen. De raad is ook ingewonnen zuiver persoonlijk, bij U, bij den Heer van 't Sant, bij den Heer Sirks en de Div. Commandanten der Marechaussee, verders uitbreiding heb ik er niet aan gegeven.

Ik verzoek U dan ook, alvorens wij tot eenige handeling zouden overgaan, er niet met den Hoofdcommissaris over te spreken en den brief te beschouwen als een persoonlijk verzoek aan U.

Kunt U na afloop van Uw verlof hierover met mij komen spreken, dan zal ik dat zeer op prijs stellen. De Heer van 't Sant komt de volgende week ook bij mij, met hem kunt U vrij uit spreken."

Over het verdere verloop van deze zo interessante gedachtenwisseling over dit onderwerp heb ik helaas geen andere gegevens kunnen bemachtigen. Als gevolg van het hem voor de maand december 1918 verlofde ziekenverlof, is daarover in het 'archief Broekhoff' niets aanwezig.

Maar de latere ontwikkeling heeft niettemin wel duidelijk gemaakt, dat de oorspronkelijke ideren van Fabius (gelukkig) niet zijn gerealiseerd.

Ook het Hoofd van de Opsporingsdienst, Baron Sixma van Heemstra, gaf blijk ten aanzien van de organisatie van een nieuwe dienst, opvattingen te huldigen, die afweken van die van Fabius.

Op 16 december 1918 schreef hij aan Broekhoff:

" Zoudt U bij den toekomstigen Hoofdcommissaris niet kunnen ijveren voor een kleine afdeling, bij de centrale recherche op te richten "politieke politie". Zulks zal bij de recherche te Rotterdam vermoedelijk op zeer beperkte schaal geschieden. Alle spionage-gegevens van de oorlogsjaren zouden aldaar dan ondergebracht kunnen worden."

Bij de organisatie van de binnenlandse inlichtingendienst is nadien vastgehouden aan de gedachte, zoals die door Sixma van Heemstra reeds heel beknopt was geuit. Afgezien werd, althans voor het binnenland, van de door Fabius voorgestelde plannen.

++ ++
++